CRITERII ACTUALE PENTRU CLASIFICAREA COMPLEXELOR CERAMICII ȘI PERIODIZAREA ETAPELOR CULTURII CUCUTENIENE

ANTON NIȚU

II. PERIOADELE PRECUCUTENI ȘI CUCUTENI A

Aplicarea la studiul perioadelor cucuteniene, Precucuteni, Cucuteni A, AB și B, a datelor privitoare la criteriile de clasificare și periodizare, obținute prin cercetarea arheologică din aria cucuteniană dintre Carpați și Prut și expuse în prima parte a acestui studiu[1], arată un *proces de dezvoltare unitară și continuă* între Carpați și bazinul Nistrului, inclusiv afluenții din Galiția și V. Podoliei, care poate fi urmărit pentru perioadele Precucuteni = etapa Tripolie A și Cucuteni A = etapa Tripolie BI pînă în bazinul mijlociu al Bugului, unde intervine breșa produsă de lacuna corespunzătoare perioadei Cucuteni AB = etapa Tripolie B II.

Datele obținute de cercetarea românească între Carpați și Prut, oricît de insuficiente și chiar lacunare, permit să se întrevadă datele corespunzătoare obținute de cercetarea arheologică sovietică în bazinul Nistrului[2], oricît de imperfecte ne apar ele în publicațiile curente, în genere atît de sumare.

Pe de altă parte, această evoluție a ceramicii și culturii Cucuteni—Tripolie comportă clar un proces repetat de *difuzare din aria cucuteniană în aria tripoliană*, care determină un *decalaj constant între etapele celor două arii*, a căror racordare nu poate fi asigurată totdeauna numai prin *metodele arheologiei* și deci necesită metoda obligatorie a *datărilor cu C_{14}*. Proiectarea unui tabel sinoptic din perspectiva ariei tripoliene și pe baza datărilor cu C_{14} a orizonturilor tripoliene ar prefigura o imagine cu totul diferită de aceea a sistemului actual al periodizării tripoliene.

Evoluția aspectelor formale ale decorului ceramicii cucuteniene și tripoliene este însă uniformă și comportă aceleași *faze stilistice*, care se suprapun în același mod peste etapele culturii Cucuteni—Tripolie.

Datele etapelor culturii Cucuteni—Tripolie sînt proiectate în cele două tabele sinoptice (Tabel I și II) evident din perspectiva ariei cucuteniene, prin prelungirea etapelor cucuteniene în aria tripoliană și racordarea lor cu etapele tripoliene. Operația inversă, a proiectării unor tabele sinoptice din perspectiva ariei tripoliene a fost prematură, deoarece a precedat rezultatele cercetării românești postbelice și în consecință nu erau posibile nici subdivizarea etapelor tripoliene, nici racordarea lor cu etapele perioadelor cucuteniene[3].

Prelungirea etapelor cucuteniene în aria tripoliană comportă necesitatea remanierii etapelor sistemului actual al periodizării tripoliene, cu toate inovațiile survenite în ultimii ani, din

---

[1] A. Nițu, CI, IX—X, 1978—1978, p. 93 urm.

[2] T. S. Passek, *Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, MIA, 84, Moscova, 1961.

[3] Idem, *Periodizacija tripol'skich poselenij*, MIA, 10", Moscova—Leningrad, 1949.

cauza decalajelor între etapele celor două arii. Aceste remanieri nu pot fi decît indicate în acest studiu și numai în raport cu etapele sistemului actual al periodizării tripoliene; Perfectarea lor chiar în cadrul etapelor tripoliene actuale, nu se poate face decît pe baza datelor cercetării arheologice din aria tripoliană. Soluția radicală și ideală rămîne însă efortul comun de adoptare a unui *sistem unitar de periodizare a culturii Cucuteni— Tripolie*, așa cum a fost inițiat de H. Schmidt.

*

Cele trei etape principale, numerotate I— III, ale complexului *Precucuteni*[4], cu valoarea de *faze*, determinate de categoriile ceramice majore, corespunzătoare celor trei componente ale complexului precucutenian : *ceramica cu decor excizat* de factură Boian — Giulești și Boian— Vidra în fazele I— II, *ceramica cu decor adîncit* sau *incizat* de origine liniară în fazele I— III și *ceramica pictată cu alb liniar* sau cu *fond de culoare albă* de origine Vinča—Turdaș în fază III[5], au rămas nedivizate în etape secundare chiar în monografia culturii precucuteniene, deși ele au fost preconizate de la primele încercări de definire și periodizare a complexului precucutenian[6]. Deoarece nu s-a publicat integral materialul rezultat din săpăturile precucuteniene, subdivizarea celor trei faze ale acestei perioade rămîne o operație viitoare.

Apare însă evident că aspectele decorului cu zone plisate de caracter Boian—Bolintineanu ale ceramicii de la *Sf. Gheorghe* se deosebesc de zonele canelate de origine Boian — Giulești pe ceramica Precucuteni I de la *Eresteghin* (Brașov) și *Traian—Dealul Viei* (Piatra Neamț) și aparțin unei etape inițiale a acestei faze ; de asemenea, continuarea unei proporții mici de „ceramică cu decor excizat" de factură Boian — Giulești și Vidra, alături de „ceramica cu decor adîncit" preponderentă, nu indică o „etapă de tranziție" Precucuteni II— III la *Mîndrișca* (Sascut), ci comportă acea imbricare a categoriilor ceramice de la o etapă la alta și determină o etapă inițială în cadrul fazei Precucuteni III, definită în etapa tîrzie numai prin categoria „ceramicii cu decor adîncit" la *Traian—Dealul Fîntînilor*, la care se adaugă categoria „ceramicii pictate cu alb liniar" la *Tîrpești II* sau acoperită cu „fond de culoare albă" peste decorul adîncit la *Tg. Negrești* ; în ambele cazuri este indicată posibilitatea subdivizării etapelor I și III în *subfaze*, Precucuteni I*a*— I*b* și III*a*— III*b*[7], în care se pot repartiza așezările caracteristice (Tabel 1). Posibilitatea determinării *secvențelor* corespunzătoare așezărilor apare clară pentru cele trei faze[8], deși n-a fost perfectată în monografie.

În cele două depresiuni ale Carpaților orientali, a Oltului și a Bistriței, complexul Precucuteni I comportă un decalaj inevitabil, prin formarea și evoluția acestui aspect în SE Transilvaniei, la Sf. Gheorghe și Eresteghin, ca un proces de *polarizare a culturii ceramicii liniare față de componentele ceramicii Boian—Giulești și Vinča— Turdaș*, și prin pătrunderea și dezvoltarea lui în Depresiunea subcarpatică a Moldovei, la Traian—Dealul Viei și *Borlești*[9], ca un proces de *polarizare a culturii ceramicii liniare direct față de complexul Precucuteni I.* Decalajul între etapele fazei Precucuteni I în cele două depresiuni subcarpatice implică un paralelism al primei etape din SE Transilvaniei cu ceramica liniară din Depresiunea subcarpatică a Moldovei, care se prelungește și la începutul etapei din Depresiunea subcarpatică a Moldovei, prin conviețuirea complexului Precucuteni I cu ceramica liniară. Această conviețuire este măsurată de datele C_{14}[10] ale ceramicii liniare cu capete de note de la *Tîrpești* și marcată prin contaminarea ei cu decorul excizat de factură Boian — Giulești, „benzi late mărginite cu șiruri de dinți de lup" sau „tabla de șah cu carouri mari"[11], preluat prin contactul direct cu complexul ceramicii Precucuteni I, în care era implicată componenta ceramicii Boian — Giulești. De asemenea, elementele ceramicii Vinča—Turdaș, atît de pregnante și persistente pe ceramica precucuteniană, nu puteau fi transmise din S Transilvaniei decît prin intermediul complexului Precucuteni I din SE Transilvaniei.

---

4 Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 53 urm.

5 A. Nițu, *op. cit.*, fig. 2 ; 4.

6 H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 69 ; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 147.

7 A. Nițu, *Reconsiderarea Ariușdului*, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 71 și n. 89—92.

8 S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 147.

9 *Idem*, p. 128, 155.

10 *Ibidem*, p. 140 (4295 ± 100 și 4220 ± 100).

11 *Ibidem*, p. 118—19 ; idem, *Quelques aspects du problème de la contribution de la céramique rubanée à la formation de la civilisation Précucuteni I*, Alba Regia, 12, 1971, p. 169, fig. 1/1 ; 2/6.

Inexistenţa unor aşezări de tip Boian — Giuleşti şi de tip Vinča—Turdaş, ca în S Transilvaniei, exclude geneza simultană a complexului Precucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei, prin *sinteza directă* a celor trei componente, şi în consecinţă participarea acestei regiuni la aria *originară* de formare a acestui complex. Singura aşezare de tip Boian — Giuleşti descoperită pe teritoriul Moldovei este aceea din nivelul inferior al staţiunii de tip — Stoicani Aldeni de la Suceveni (Galaţi)[12], situată deci la limita de nord a ariei de formare şi răspîndirea complexului fazei Boian — Giuleşti în Cîmpia română şi la limita de sud a ceramicii liniare a cărei răspîndire în NE Munteniei fusese lichidată odată cu formarea complexului fazei precedente, Boian — Bolintineanu. Pătrunderea directă a complexului Boian— Giuleşti în S Moldovei, nu numai în Platforma Covurluiului, ci şi în S Depresiunii subcarpatice, în Piemontul putnean, paralel cu pătrunderea în SE Transilvaniei, nu putea determina geneza simultană a complexului Precucuteni I de o parte şi alta a cotului Carpaţilor orientali[13], nu atît din cauza slăbirii mediului local al ceramicii liniare în această zonă, cît a absenţei ceramicii Vinča—Turdaş, componentă hotărîtoare pentru sinteza complexului Precucuteni I sub raportul *structurii decorului ceramicii precucuteniene*[14]. Sinteza ceramicii liniare cu componenta Boian — Giuleşti a necesitat un *liant*, al cărui rol l-a jucat componenta Vinča—Turdaş şi acest fapt se explică prin elementele ceramicii liniare implicate în sinteza ceramicii Vinča—Turdaş. Pătrunderea eventuală şi posibilă a complexului Boian — Giuleşti în S Depresiunii subcarpatice putea veni în contact direct cu complexul Precucuteni I din Depresiunea subcarpatică a Moldovei şi putea accentua componenta ceramicii excizate a complexului Precucuteni I în zona sudică a Depresiunii subcarpatice. Este posibil ca în această zonă să se descopere aşezări pure de tip Boian — Giuleşti şi aşezări de tip Precucuteni I cu ceramică excizată de aspect pur Boian — Giuleşti.

Procesul formării complexului Precucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei este determinat de contaminarea ceramicii liniare cu complexul Precucuteni I şi de paralelismul lor parţial şi reprezintă o *sinteză succesivă* în cadrul fazei Precucuteni I, care constă în dizolvarea mediului local al ceramicii liniare prin *adoptarea sintezei originare a complexului Precucuteni I din SE Transilvaniei.*

Cele două condiţionări ale acestui proces formativ limitat la Depresiunea subcarpatică: paralelismul integral al complexului fazei Precucuteni I cu ceramica liniară de la E de Siret şi contaminarea ceramicii liniare din nivelul inferior al aşezării Precucuteni II de la *Floreşti* pe Răut[15] cu zone plisate sau direct canelate şi prevăzute pe creste cu alveole corespunzătoare capetelor de note[16], rămîn active şi explică formarea complexului fazei Precucuteni II ca o *sinteză repetată şi rapidă* în întreg spaţiul dintre Siret şi bazinul Nistrului, prin *adoptarea sintezei complexului Precucuteni I din Depresiunea subcarpatică*, în care este implicată şi o evoluţie a complexului ceramic prin epurarea componentei ceramicii excizate, manifestă în toate aşezările Precucuteni II, atît la *Izvoare I 1* în Depresiunea subcarpatică, cît şi la Larga — Jijia în Depresiunea Prutului sau la Floreşti în bazinul Nistrului.

Acest proces evolutiv continuă prin eliminarea treptată a componentei Boian— Giuleşti în cele două etape ale fazei Precucuteni III (fără a şti dacă prima etapă este limitată numai la Depresiunea subcarpatică), definite prin proporţia redusă a „ceramicii excizate" în aşezările *Tîrpeşti I* în Depresiunea subcarpatică şi Mîndrişca în Piemontul putnean şi prin categoria „ceramicii cu decor adîncit" în aşezările Izvoare I 2, Traian—Dealul Fîntînilor şi Tîrpeşti II în Depresiunea subcarpatică, Tg. Negreşti în Podişul central, *Andrieşeni* în Depresiunea Prutului, *Ciorani* pe Siret şi *Bogdăneşti* pe Prut în S Moldovei. Eliminarea treptată şi gradată a „ceramicii excizate" de factură Boian-Giuleşti se explică prin osmoza parţială şi apoi totală a complexului Precucuteni I şi II cu fondul „ceramicii liniare", care constituie rădăcina originară a ceramicii precucuteniene.

Amploarea ariei de formare şi răspîndire a complexului fazei Precucuteni II explică suficient amplitudinea expansiunii complexului fazei Precucuteni III în aria estică tripoliană pînă în bazinul Niprului şi în aria sudică din Cîmpia munteană pînă la confluenţa Argeşului.

Absenţa „ceramicii excizate" în aşezările tripoliene arată că expansiunea lor s-a produs în etapa a doua a fazei Precucuteni III, dar nu este de crezut că ea a putut acoperi din primu

---

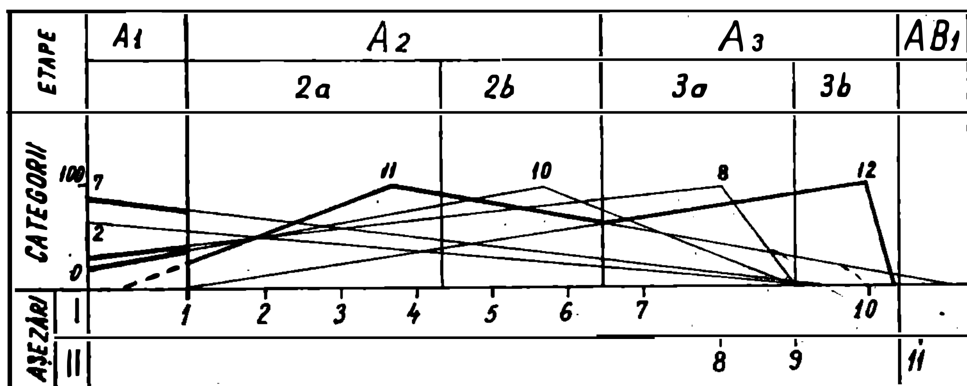
[12] I. T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani—Aldeni în lumina săpăturilor de la Lişcoteanca, Băneasa şi Suceveni*, MemAntiq, 2, 1970, p. 26, fig. 1/11—12.

[13] E. Comşa, *Probleme privind cercetarea Neo—Eneoliticului de pe teritoriul României*, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 14—5, 18.

[14] A. Niţu, *op. cit.*, p. 73—4.

[15] T. S. Passek, *Rannezemledel. plemena Podnestr.*, p. 194.

[16] S. Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, p. 119 şi n. 64.

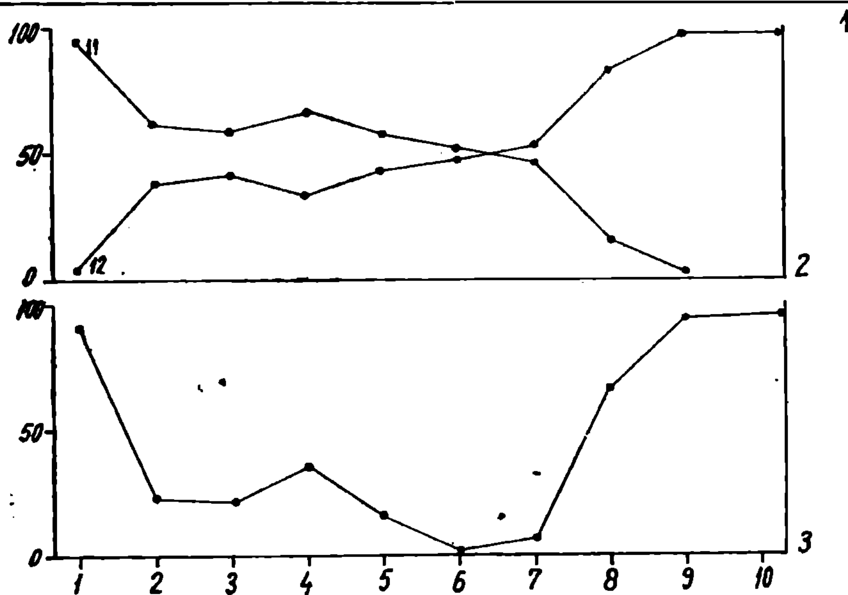

Fig. 1

moment întreg spațiul dintre bazinul Nistrului și al Niprului, ci s-a efectuat treptat, pînă în bazinul Bugului și apoi al Niprului (Tabel I). În cazul acesta, etapa Tripolie A este echivalentă, dar nu poate fi sincronizată global cu faza Precucuteni III[17] : limita inferioară a etapei Tripolie A în bazinul Bugului comportă sigur un decalaj față de prima etapă a fazei Precucuteni III din Depresiunea subcarpatică și posibil un decalaj față de etapa a doua a acestei faze din bazinul Nistrului, iar limita superioară a etapei Tripolie A poate de asemenea depăși succesiv în bazinul Bugului și al Niprului sfîrșitul fazei Precucuteni III. Așezările cu „ceramică cu decor adîncit" de tip *Savrani* din bazinul Bugului[18] pot fi sincronice sau posterioare așezărilor fazei Precucuteni III din bazinul Nistrului (*Holercani, Solonceni I*, etc.)[19]. Aceste decalaje ale etapei Tripolie A în raport cu faza Precucuteni III nu pot fi confirmate decît prin datele C_{14}, dar limita lor su-

[17] *Ibidem*, p. 113, 126, 130.
[18] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 34 urm., fig. 4—6.
[19] Idem, *Rannezemled. plemena Podnestr.*, p. 42 urm., fig. 4—10 ; 13—15 ; 17—18.

Faze	Așezări	Niveluri	Total Tricromă	Tricromă fond brun	Procentaj	Tricromă fond alb	Procentaj	Diferență categorii	Procentaj
A3	IZ	II 2	—	—	—	—	—	—	—
	R	—	35	1	2,86	34	97,14	33	94,28
	H	—	336	54	16,07	282	83,93	228	67,85
	G	—	168	78	46,43	90	53,57	12	7,14
A2	F	II	83	42	50,60	41	49,40	1	1,20
	C	—	33	19	57,57	14	42,43	5	15,15
	F	I	113	75	66,37	38	33,62	37	32,74
	O	—	32	19	59,38	13	40,62	6	18,74
	A	VII	13	8	61,54	5	38,46	3	23,07
	R	2	22	21	95,45	1	4,55	20	91,00
A1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1

Stațiuni	Tricromă fond brun						Tricromă fond alb					Total tricromă	Diferența categorii
	Secțiuni	Nivel I	Nivel II	Fără nivel	Total	Procentaj	Nivel I	Nivel II	Fără nivel	Total	Procentaj		
F	I	1	3				—	1					
	II_1	3	1				5	2					
	II_2	5	3				15	6					
	II_3	—	2				—	—					
	III	1	—				1	—					
		10	9	98	117	59,70	21	9	49	79	40,30	196	38
C					19	57,57				14	42,43	33	5

2

Niveluri	Tricromă fond brun 98							Tricromă fond alb 49						
	Inițial	Repartiție 1/2	Total	Repartiție 1/4	Total	Repartiție 1/3	Total	Inițial	Repartiție 1/2	Total	Repartiție 1/4	Total	Repartiție 1/3	Total
II	9	49	58	25	34	33	42	9	25	34	36	45	32	41
I	10	49	59	73	83	65	75	21	24	45	13	34	17	38

3

Fig. 2

perioară poate fi stabilită arheologic prin evoluția complexului Precucuteni III și Tripolie A în ariile respective. Este clar că această evoluție decupează din etapa Tripolie A durata complexului de tip Precucuteni III în aria tripoliană, ca primă etapă, *Tripolie A I*, a acestei perioade.

Cercetarea Precucutenianului a însemnat determinarea unui *orizont al ceramicii cu decor adîncit*, care precede apariția și răspîndirea ceramicii bicrome și tricrome în întreg spațiul culturii Cucuteni — Tripolie și în funcție de care se desfășoară continuitatea evoluției decorului geometric al ceramicii pictate cucuteniene[20]. Ceramica cu decor adîncit continuă ca o categorie secundară, păstrînd factura decorului ceramicii precucuteniene, de-a lungul perioadei Cucuteni A—Tripolie BI, paralel cu ceramica pictată bicromă a fazei Cucuteni AI și apoi tricromă a fazelor Cucuteni A 2—A 3, dar dispare, treptat, la începutul subfazei A 3 în Depresiunea Prutului și la sfîrșitul acestei subfaze în bazinul Nistrului și al Bugului. În bazinul Nistrului, ea supraviețuiește în unele așezări de la începutul fazei AB 1[21].

*

În mod evident (Tabel I), limita superioară a fazei Precucuteni III în spațiul dintre Siret și Nistru este fixată prin constituirea și răspîndirea complexului *faciesului Stoicani—Aldeni* în NE Munteniei și S Moldovei, ca facies de sinteză a două componente, complexul Gumelnița A 1 și complexul Protocucuteni, adică complexul Precucuteni III intrat într-o etapă de evoluție locală. Pozițiile stratigrafice și cronologice ale faciesului Stoicani—Aldeni, atît în interiorul ariei cît și în ariile culturale vecine — în raport cu fazele Precucuteni III și Cucuteni A_2 — A_3 sau cu fazele Gumelnița A 1 și A 2 și în funcție de întretăierile fazelor Precucuteni III sau Cucuteni A 2—A 3 respectiv cu fazele Gumelnița A 1 sau A 2 în Cîmpia română — sincronizează faciesul Stoicani—Aldeni cu faza Gumelnița A 1 și delimitează clar, între Precucutenianul III și Cucutenianul A 2—A 3, un *interval spațial și temporal*, în care se desfășoară paralel evoluția faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei și evoluția complexului Protocucuteni la N de acest facies, în întreg spațiul ocupat de complexul Precucuteni III — Tripolie AI între Carpați și Bug[22].

Etapa *Protocucuteni* nu poate fi anulată, deoarece, pe de o parte, ca corespunde cronologic intervalului decupat de faciesul Stoicani—Aldeni între fazele Precucuteni III și Cucuteni A 2—A 3, dar pe care ea îl depășește prin decalaje prelungite treptat pînă la limita inferioară a fazelor Cucuteni A 2 în Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc și Cucuteni A 3 în Depresiunea Prutului și aria tripoliană, iar pe de altă parte evoluția paralelă a complexului protocucutenian comportă aceeași evoluție a ceramicii pictate bicrome, realizate de componenta protocucuteniană a faciesului Stoicani—Aldeni. Fără acest *orizont al ceramicii bicrome* (fig. 1/1, categ. 7—8, 10)[23], care precede ceramica tricromă a perioadei Cucuteni A și justifică integrarea acestei etape ca *fază Cucuteni A 1*, nu se poate explica logic și organic evoluția ceramicii pictate de la pictura „bricromă cu alb liniar“ a ceramicii Precucuteni III la pictura „tricromă pe fond brun“ a fazei Cucuteni A 2[24].

Totuși, evoluția picturii ceramice de la pictura „bicromă cu alb întins pe roșu“ a ceramicii protocucuteniene la pictura „tricromă pe fond brun“ s-a putut petrece în etapa finală a fazei Cucuteni A 1 (fig. 1/1, categ. 11 porțiunea punctată). Prin această etapă finală, faza A 1 ar depăși limita superioară a faciesului Stoicani—Aldeni chiar în Depresiunea subcarpatică și N Podișul central moldovenesc (Tabel I).

Evoluția complexului Precucuteni III, integrată ca componentă protocucuteniană în complexul Stoicani—Aldeni, este subordonată sintezei acestui facies, dar elementele originale ale complexului Precucuteni III rămîn pregnante în această sinteză și evoluția lor paralelă poate fi urmărită la N de faciesul Stoicani—Aldeni, în aria pură protocucuteniană și aria tripoliană. De evoluția complexului protocucutenian se leagă de fapt procesul formării complexului fazei Cucuteni A 1, ca prim aspect al complexului perioadei Cucuteni A în raport cu complexul fazei Cucuteni A 2. Însă un complex material, al cărui complex ceramic să cuprindă numai ce-

---

[20] A. Nițu, CI, 9, 1978, fig. 2/1—2, categ. 2, în aria cucuteniană.

[21] N. M. Vinogradova, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja BI—BII v Podnestrov'je* SA, 1972, 1, p. 53, fig. 4/9—10 (Solonceni II — nivelul II).

[22] A. Nițu, SC — Sf. Gheorghe, 1973, p. 75 urm. și n. 119—144.

[23] Graficul reprezintă forma simplificată a graficului din prima parte a acestui studiu și cuprinde numai categoriile care servesc drept criterii de clasificare și periodizare (A. Nițu CI, 9, 1978, fig. 2/1—2, categ. 7—10).

[24] *Ibidem*, p. 48 urm., fig. 4/4; 5/1; 6/3—5.

ramică bicromă, nu s-a descoperit încă în nici o aşezare din Depresiunea subcarpatică şi N Podişului central moldovenesc, pentru a putea analiza structura şi procesul lui formativ, încît definirea complexului fazei A1 nu se poate face decît prin reconstituirea lui după punctele de reper oferite de datele şi conexiunile complexelor culturale intrate în competiţie şi de reflectarea lor în aria protocucuteniană prelungită pînă în aria tripoliană.

Evoluţia ceramicii pictate de la ceramica bicromă pre- şi protocucuteniană la ceramica tricromă cucuteniană s-a produs evident în aria protocucuteniană limitată la aria ceramicii tricrome pe fond brun a fazei Cucuteni A 2 în Depresiunea subcarpatică şi N Podişului central moldovenesc. Posibilitatea acestei evoluţii este indicată, pe de o parte, de existenţa „ceramicii bicrome cu alb liniar sau întins" pe suprafaţa cenuşie a vasului în aşezările Precucuteni III din Depresiunea subcarpatică, la Tîrpeşti (nivelul II), iar pe de alta de continuitatea ei în toate aşezările din faza Cucuteni A 2, pictată pe suprafaţa brună-roşie a vasului la Frumuşica sau neagră la Izvoare (nivelurile II 1 *a*—1 *b*) şi Calu (fig. 4/2)[25]. Aspectele decorative sau tratarea unor detalii transpuse identic de pe ceramica cu decor adîncit Precucuteni III de la Izvoare I 2[26] sau Tîrpeşti II[27] pe ceramica bicromă Cucuteni A2 la Izvoare II 1 şi Frumuşica nu sînt cunoscute pe ceramica bicromă protocucuteniană a faciesului Stoicani—Aldeni, încît transmisiunea lor indică o continuitate în Depresiunea subcarpatică.

Descoperirile cunoscute[28] ar documenta această continuitate în etapa şi aria protocucuteniană, dacă fragmentele de ceramică bicromă cu „alb pe roşu" din nivelul Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor[29] sînt sigur de caracter protocucutenian şi nu provin din faciesul Stoicani—Aldeni, iar pentru paharul fragmentar pictat cu „alb liniar pe suprafaţa cenuşie" de la Izvoare s-ar fi putut preciza poziţia stratigrafică între nivelurile Izvoare I 2 (Precucuteni III) şi II 1 *a* (primul nivel Cucuteni A 2)[30].

În funcţie de această categorie primordială a ceramicii bicrome (fig. 1/1, categ. 7 ; 4/2) s-au creat şi celelalte două categorii ale ceramicii bicrome, prin introducerea picturii bicrome pe ceramica cu decor canelat sau adîncit (fig. 1/1, categ. 8), toate trei existente în proporţie mică, deoarece ele au fost integrate ca zone decorative variate pe „ceramica cu zone decorative sintetice", caracteristică fazei Cucuteni A2 (fig. 1/1, categ. 10) în toate aşezările din Depresiunea subcarpatică, ca în nivelurile Izvoare II 1 *a*—1 *b* (fig. 4/5—7) sau Frumuşica I— II (fig. 6). Însă, nici o descoperire nu atestă procesul formării lor în aria şi etapa protocucuteniană. În schimb, acest proces s-a desfăşurat paralel şi progresiv, în funcţie de ceramica pictată cu „alb pe roşu" a componentei protocucuteniene şi în opoziţie cu ceramica pictată cu „alb pe negru" a componentei gumelniţene, în complexul ceramicii Stoicani—Aldeni şi discriminează clar filiaţia şi continuitatea ceramicii bicrome între cele două complexe şi faze[31], dar nu ca o transmisiune directă şi globală între ele, ci prin înrudirea ceramicii bicrome a faciesului Stoicani—Aldeni cu aceea din aria proprie protocucuteniană.

Chiar dacă procesul formării complexului fazei Cucuteni A2 a fost iniţiat în aria protocucuteniană dintre Carpaţi şi Prut, el a putut antrena în Podişul central moldovenesc şi o parte a ariei faciesului Stoicani—Aldeni, tocmai din cauza identităţii ceramicii bicrome în cele două arii. În tot cazul, complexul fazei Cucuteni A2 s-a extins de la început în toată Depresiunea subcarpatică şi peste Podişul central, deoarece este greu de admis că aşezările Bonţeşti (Rîmnicul Sărat) şi Tofîlea (Tg. Nicoreşti) s-au răspîndit în NE Munteniei şi la S de Podişul central

---

[25] R. Vulpe, *Izvoare*, Bucureşti, 1957, p. 122, fig. 88/3.

[26] *Ibidem*, p. 56, fig. 35/3 : fund de strachină decorată cu „zigzagul cu laturi arcuite şi prevăzute cu barbeluri oblice la exteriorul unghiurilor inferioare"; acelaşi decor este pictat cu linii albe pe fond brun-roşu pe un fragment descoperit ulterior săpăturilor, cu ocazia montării unei conducte de apă, în depunerile inferioare ale stratului Izvoare II 1 (MPN).

[27] S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, fig. 58/9 : strachină cu caneluri orizontale pe gît şi decorată în zona corpului cu „spirala continuă , dar cu pîlnille interspaţiului ramificate fin ca un pămătuf la subsuoara buclelor ; procedeul se repetă în decorul cu „spirale agăţate" pictat cu alb liniar în zona gîtului pe paharul cu caneluri pe umăr de la Frumuşica, reprodus în prima parte a acestui studiu (A. Niţu, *loc. cit.*, fig. 6/1).

[28] A. Niţu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 77 şi n. 131.

[29] H. Dumitrescu, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 53 ; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 36 n.4.

[30] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 142, fig. 115/1 : paharul a fost descoperit în secţiunea I, în care solurile şi depunerile arheologice sînt răvăşite ; paharul, descoperit la o adîncime mai mică, a putut fi dislocat din nivelul Izvoare I 2, ca şi celelalte fragmente precucuteniene ajunse în nivelul Izvoare II 1*a* (*Ibidem*, p. 27).

[31] A. Niţu, *op. cit.*, p. 80 urm., fig. 7/1—2 ; 8/1 ; 9/1—2 ; idem, CI, 9, 1978, fig. 5/1, 3.

direct din Depresiunea Bistriței și N Podișului central. Absorbția parțială a faciesului Stoicani—Aldeni și răspîndirea rapidă a complexului fazei Cucuteni A2 în cele două regiuni explică, pe de o parte, pătrunderea enclavei Ariușd pe valea Trotușului în SE Transilvaniei, iar pe de alta dispariția faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei și NE Munteniei, după cum arată depunerile cu fragmente de ceramică tricromă pe fond brun sau alb din cele două stațiuni eponime, Stoicani și Aldeni[32]. Dispariția faciesului Stoicani—Aldeni s-a răsfrînt inevitabil și în restul ariei dintre Prut și Nistru, deși ceramica și cultura Cucuteni A nu s-au răspîndit în această zonă de stepă.

Absorbția parțială, sub raportul ariei, sau totală, sub raportul elementelor protocucuteniene din complexul Stoicani—Aldeni, ar explica direct *transmisiunile* faciesului Stoicani—Aldeni în complexul Cucuteni A2 și persistența lor pînă în faza Cucuteni A3, prin *contactul celor două complexe în aria Stoicani—Aldeni*. Aceste transmisiuni se pot însă explica indirect, prin *circulația elementelor complexului Stoicani—Aldeni în aria protocucuteniană și aria corespunzătoare tripoliană*, de unde au fost integrate în procesul de formare a complexului Cucuteni A2 în aria protocucuteniană sau preluate de complexul Cucuteni A3 în momentul răspîndirii în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului.

Nu este necesar să se enumere și analizeze aici aceste *transmisiuni*[33], deoarece elementele pe care le comportă nu sînt implicate în criteriile de clasificare și periodizare ale fazelor Cucuteni A1 — A3 între Carpați și Nistru, deși la E de Nistru circulația acestor elemente demarchează clar începutul etapei *Tripolie AII*, corespunzătoare fazei Cucuteni A1.

Totuși, între aceste transmisiuni trebuie menționată specia *ceramicii bicrome pictate cu dungi sau benzi roșii* pe fond alb sau mai rar pe lustrul brun al suprafeței, care este prezentă în așezările fazei A2, Ariușd, Izvoare II 1 sau Tîrpești, și ale fazei A3, Mitoc — Pîrîul lui Istrate sau Polivanov-jar III[34] (Tabel I, specia 7'). Această modalitate picturală cu motive pozitive de culoare roșie nu se încsrie în evoluția picturii bicrome și apoi tricrome a ceramicii cucuteniene încît existența ei în complexele ceramice ale fazelor A2 și A3 pune problema originii ei. Această specie bicromă pictată pe fond alb este frecventă în ceramica pictată a faciesului Stoicani—Aldeni și ea poate fi considerată ca o influență a „ceramicii bicrome pictate cu dungi roșii pe fond crem" a culturii Petrești din S Transilvaniei[35], care se putea exercita direct și în aria protocucuteniană la N de faciesul Stoicani—Aldeni. Singura descoperire a acestei specii s-a făcut în spațiul dintre Prut și Nistru, în nivelul I al așezării Ruseștii Noi I[36]: fragmentul, pictat cu „dungi roșii pe lustrul cenușiu al suprafeței", indică suficient orizontul protocucutenian căruia îi aparține, dar asocierea lui cu fragmente pictate cu „linii albe pe lustrul negru" de factură Stoicani—Aldeni[37] indică clar proveniența lui din acest facies, chiar dacă pictura cu dungi roșii a fost aplicată pe pasta cenușie a ceramicii cu decor adîncit de tradiție precucuteniană.

Elementele de *circulație* cunoscute în aria protocucuteniană sînt infime și limitate la fragmentele ceramice de factură „gumelnițeană" descoperite în nivelul Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor și Tîrpești II[38], atribuite la Tîrpești fazei Gumelnița A 1, ceea ce constituie un argument în plus pentru proveniența lor din faciesul Stoicani—Aldeni și pentru pătrunderea acestor elemente în aria protocucuteniană chiar din momentul formării acestui facies. În schimb, în bazinul Nistrului elementele complexului Stoicani—Aldeni, răspîndite în timpul acestui facies sau persistente după dispariția lui, apar în complexele materiale ale

---

[32] Idem SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 78—9.

[33] *Ibidem*, p. 79 și n. 145.

[34] F. Laszlo, *Les types des vases peints d'Ariușd* (*Erösd*), Dacia, I, 1924, p. 20, pl. X/1; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 123, 125, 128, fig. 89/2; 97 c; S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 414; T. S. Passek, *op. cit.*, p. 110, fig. 21/9; V. Chirica și P. Șadurschi, *Descoperiri paleolitice și postpaleolitice de la Mitoc — Pîrîul lui Istrate*, Anuarul Muzeului Botoșani, 1978 (sub tipar).

[35] A. Nițu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din S Moldovei*, CI, 2, 1971, p. 86.

[36] V. I. Markevič, *Mnogosloinoe poselenie Novye Ruseşty 1*, KS, 123, 1970, p. 61, fig. 13/15.

[37] *Ibidem*, fig. 13/10, 16.

[38] H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 69; S. Marinescu Bîlcu, *op. cit.*, p. 407; idem, *Cultura Precucuteni*, p. 139, fig. 69/6: fragmente provenite de la „vase cu jgheab" caracteristice ceramicii gumelnițene, dar în complexul Stoicani-Aldeni ele nu putut continua și accentua o tradiție Precucuteni III, ilustrată prin vasul etajat cu jgheab din nivelul Izvoare I 2 (R. Vulpe, *op. cit.*, p. 68, fig. 34).

aşezărilor, definind orizonturi tipologice şi cronologice sau fiind determinate cronologic prin nivelurile stratigrafice. Complexul material (uneltele, ceramica şi plastica) al aşezărilor din etapa Precucuteni III — Tripolie A I nu putea continua paralel cu faciesul Stoicani — Aldeni, răspîndit pînă la Nistru, şi cu faza Cucuteni A2, limitată la Depresiunea subcarpatică şi Podişul central moldovenesc, fără să manifeste nici o evoluţie şi fără să sufere nici o influenţă a complexului Stoicani—Aldeni şi chiar a fazei Cucuteni A 2. Această evoluţie evidentă a complexului cultural al etapei Tripolie A[39] depăşeşte diferenţierile unor etape la nivelul fazei Precucuteni III[40] şi acoperă etapa Tripolie AII — Protocucuteni.

În aşezarea Tripolie A de la Luka—Vrublevetkaia (Podolia)[41], diversele categorii ale complexului cultural de caracter Precucuteni III prezintă elemente caracteristice complexului Stoicani—Aldeni sau apropiate de acelea ale complexului perioadei Cucuteni A, manifestate prin topoarele de rocă dură perforate, ca la Suceveni (Galaţi) şi Dodeşti (Bîrlad); askosurile zoomorfe asemănătoare celor ornitomorfe de la Stoicani şi Dodeşti; ceramica nepictată considerată „necaracteristică ceramicii Tripolie A", dar influenţată de ceramica nepictată Stoicani—Aldeni; figurinele plasticii antropomorfe de tipul gumelniţean sau de tipul cucutenian din faciesul Stoicani—Aldeni, sau direct de tip Cucuteni A prin dimensiunile, silueta şi decorul lor adîncit; posibil şi vasele cu suport prevăzut cu o faţă umană, ca vasele similare din fazele Gumelniţa A1 — A2 şi Cucuteni A 3; ceramica cu decor adîncit de tip Tripolie A decorată cu motive terminate cu alveole rotunde, rare pe ceramica precucuteniană sau frecvente şi alungite în formă de „cîrlig" pe ceramica cu decor adîncit protocucuteniană din faciesul Stoicani— Aldeni (fig. 11/1)[42].

Dacă aceste elemente evolutive sînt repartizate uniform în complexele de habitaţie, atunci complexul material al aşezării Luka—Vrublevetkaia este unitar şi trebuie clasat în întregime după faza Precucuteni III, paralel cu etapa timpurie a faciesului Stoicani—Aldeni. În caz contrar, în complexul acestei aşezări se desprind două orizonturi tipologice şi cronologice (Luka—Vrublevetkaia I şi II): primul la nivelul fazei Precucuteni III — Tripolie A I, cu „ceramica caracteristică Tripolie A=Precucuteni III" şi cu figurinele antropomorfe de tipul şi dimensiunile plasticii precucteniene, dar şi cu decorul alveolat tipic tripolian; al doilea la nivelul faciesului Stoicani—Aldeni, cu elementele evoluate semnalate, alături de care continuă şi ceramica cu decor adîncit de factură Precucuteni III, dar fără apariţia ceramicii bicrome. Acest orizont de răspîndire a elementelor complexului Stoicani—Aldeni *iniţiază etapa Protocucuteni — Tripolie AII în bazinul Nistrului şi Bugului.*

Dacă nu s-a descoperit încă nici o aşezare numai cu ceramică bicromă în Depresiunea subcarpatică sau Podişul central moldovenesc, era inevitabil ca acest orizont să nu fie surprins la E de Prut, din cauza decalajelor etapei protocucuteniene în raport cu faza Cucuteni A 2 şi chiar în cadrul fazei A 3, şi anume în aşezarea Ruseştii Noi I pe Botna în bazinul Nistrului şi în aşezarea Borisovka în bazinul Bugului.

Complexul ceramic din nivelul inferior de la *Ruseştii Noi I* (*I*) reprezintă *primul orizont numai cu ceramică bicromă de caracter cucutenian* în bazinul Nistrului şi aparţine perioadei Protocucuteni = faza Cucuteni A1, limitată de faza A2 în Depresiunea subcarpatică şi de faza A3 în spaţiul estic. Complexul ceramic[43], definit ca Tripolie A *tîrziu*, evident din cauza ceramicii bicrome pictate cu „linii albe pe lustrul negru" şi considerate de caracter „gumelniţean", denumire adoptată pentru faciesul Stoicani—Aldeni, cuprinde însă şi „ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă cu roşu pe alb" de caracter protocucutenian, reprezentată cu deosebire printr-un

---

[39] A. Niţu, *op. cit.*, p. 88 şi n. 191.

[40] S. N. Bibikov, KS-Kiev, 6, 1956, p. 13 urm.

[41] Idem, *Rannetripol'skoe poselenie Luka — Vrublevečkaia na Dnestre,* MIA, 38", Moscova—Leningrad, 1953, pl.20 (topoare-ciocan perforate de rocă dură de tip Stoicani—Aldeni); 34—40, 60—64, 70 (ceramică cu decor adîncit şi canelat sau cu incrustaţie de ocru de factură Precucuteni III); 46 (askos zoomorf); 65—69, 73 *b* (ceramică de factură Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III evoluată sau de factură Stoicani—Aldeni); 77—78 (figurine antropomorfe cu decor tripolian alveolat de tip Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III); 82—86 (figurine antropomorfe de tip Luka-Vrublevetkaia = Precucuteni III); 80 *a*, 92, 93*b* (figurine antropomorfe de tipul gumelniţean din faciesul Stoicani—Aldeni); 94, 101—111 (figurine antropomorfe de tipul cucutenian din faciesul Stoicani—Aldeni).

[42] *Ibidem*, pl. 67*a*; M. Petrescu Dîmboviţa, Materiale, I, 1953, p. 41, 53, fig. 16/1; 20/3; 38/1.

[43] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 56, 61, 63, 65, fig. 13/10, 16.

suport (fig. 11/6)[44] care poate fi atribuit direct perioadei Cucuteni A. Chiar „ceramica cu decor canelat și combinat cu șiruri de puncte adîncite"[45] are o factură identică cu aceea din nivelul II[46], care aparține, prin „ceramica tricromă pe fond alb"[47], fazei Cucuteni A3, ambele specii ale ceramicii cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă din cele două niveluri avînd analogii perfecte cu acelea din complexul ceramicii de la Hăbășești.

Cu toate că „ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă cu alb pe roșu" apare în complexul Stoicani—Aldeni, suportul cu decor adîncit și pictat bicrom din nivelul I nu este vehiculat din aria Stoicani—Aldeni, împreună cu ceramica pictată cu dungi roșii sau albe caracteristică acestui facies. Forma direct cucuteniană a suportului, derivată și evoluată din suporturile fazei Precucuteni III, n-a fost descoperită în nici o așezare a faciesului Stoicani—Aldeni, care a preferat formele suporturilor scunde, încît evoluția formei s-a petrecut în aria protocucuteniană sau s-a perfectat direct în faza Cucuteni A2. Decorul adîncit al suportului manifestă același caracter cucutenian ca pe celelalte forme ceramice cu decor adîncit și fără pictură bicromă din acest nivel. Pictura bicromă a suportului, cu „roșu pe alb", analizată în prima parte a acestui studiu, este inversă decît aceea a ceramicii cu decor adîncit din faciesul Stoicani—Aldeni, dar obișnuită ca specie decorativă în cadrul ceramicii cu decor adîncit a fazei Cucuteni A3 în Depresiunea Prutului și chiar dezvoltată sub influența procedeelor picturale ale ceramicii tricrome pe fond alb. Cu toată prezența ceramicii de caracter Stoicani—Aldeni, data C_{14} a nivelului I de la Rușeștii Noi I[48] depășește datele mai ridicate ale așezării Mărgineni pentru începutul fazei Cucuteni A2 în Depresiunea subcarpatică.[49]

Acest suport demonstrează clar, pe de o parte, că forma și decorul lui adîncit se explică prin evoluția proprie a ceramicii cu decor adîncit spre aspectele cucuteniene, care s-a desfășurat și în spațiul dintre Nistru și Bug, fără influențele faciesului Stoicani—Aldeni și fără introducerea picturii bicrome, iar pe de altă parte că adoptarea așa de tîrzie a picturii bicrome s-a putut face plecînd direct de la ceramica bicromă și tricromă a fazei A2 din Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc.

Aceste condiționări ale ceramicii bicrome din complexul nivelului I definesc totodată caracterul protocucutenian și poziția lui cronologică, ca etapă finală a fazei Cucuteni A1 în bazinul Nistrului și sincronică cu etapa inițială a fazei A2 din Depresiunea subcarpatică și Podișul central. În cadrul evoluției ceramicii cu decor adîncit sau canelat și adîncit, aceeași pictură bicromă s-a difuzat și în bazinul Bugului, la *Borisovka* (fig. 11/4), marcînd la fel orizontul final al etapei Tripolie AII, dar sincronic cu etapa inițială a fazei Cucuteni A3 din bazinul Nistrului, și anticipînd astfel difuzarea treptată a „ceramicii tricrome pe fond alb" a etapei Cucuteni A3 — Tripolie BI în întreg spațiul estic cucutenian și tripolian.

Apariția categoriei majore a „ceramicii cu decor adîncit și pictură bicromă" în etapa finală a fazei Cucuteni A1 — Tripolie AII nu este rezultatul unei evoluții locale, în spațiul estic cucutenian și tripolian, și deci paralele cu aceea din spațiul vestic al ariei protocucuteniene, ci al unui proces de difuziune din *aria originară a evoluției ceramicii bicrome și tricrome din Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc*. Deși „ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă" continuă ca o categorie secundară în complexul fazei Cucuteni A3 în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului, ea nu a contribuit nici la evoluția ceramicii tricrome în acest spațiu, deoarece evoluția ceramicii tricrome în Depresiunea subcarpatică a început cu categoria „ceramicii tricrome pe fond brun" preponderentă în faza A2 și a fost continuată de categoria „ceramicii tricrome pe fond alb" predominantă în faza A3. La acest nivel cronologic, complexul fazei A3 în spațiul estic se constituie prin același proces de difuziune a „ceramicii tricrome pe fond alb" în Depresiunea Prutului pînă în bazinul Nistrului. În etapa tîrzie a acestei faze, ea se difuzează în spațiul nord-estic, în V Podoliei și bazinul Bugului.

Situația de discontinuitate între cele două orizonturi, al ceramicii bicrome și al ceramicii tricrome pe fond alb, apare clară în suprapunerea celor două niveluri Cucuteni A de la Rușeștii Noi I (I—II). Cele două niveluri, deosebite prin tipul locuințelor, bordeie în nivelul inferior și platforme în nivelul superior, și separate prin depunerile de deasupra bordeielor, deși apropiate prin cele două specii ale ceramicii cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă, și prin prezența

---

44 *Ibidem*, p. 61, fig. 13/2.
45 *Ibidem*, fig. 13/11, 13.
46 *Ibidem*, p. 65, fig. 14/2, 6.
47 *Ibidem*, p. 67, fig. 14/13—14, 16.
48 *Ibidem*, p. 65 (3620 ± 100).
49 D. Monah, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 37 (3675 ± 50 și 3660 ± 55). Așezarea, numită „Cetățuie", se află pe teritoriul com. Mărgineni.

elementelor „gumelnițene" ale ceramicii Stoicani—Aldeni, nu sînt consecutive. Chiar dacă nivelul inferior ar reprezenta secvența finală a etapei protocucuteniene în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului, în nivelul superior lipsește specia „ceramicii cu decor adîncit și pictură tricromă cu brun-negru" de la Trușești, care reprezintă orizontul cel mai vechi al fazei Cucuteni A 3 în Depresiunea Prutului.

Vasul antropomorf din nivelul II[60] are forma caracteristică acestor vase în faciesul Stoicani—Aldeni și ar fi putut fi transmisă local și direct prin complexul nivelului I, dar ea se întîlnește în dimensiuni mari sau miniaturale la Trușești, sau Drăgușeni—Săveni, iar decorul lui adîncit și pictat bicrom are factura decorului de pe vasul antropomorf cu fund ascuțit de tip Izvoare II 1 de la Trușești[61] și de pe ceramica cu decor adîncit și pictură bicromă de la Hăbășești. Deci, acest vas se integrează, ca formă, decor și origine, complexului ceramic al fazei A 3, indiferent de elementele originare de transmisiune din faciesul Stoicani — Aldeni în complexul ceramic al fazei Cucuteni A2, ca la Izvoare II1, și de persistența lor în complexul fazei A3, ca la Ghelăiești. Tipul vasului și modelul decorului sînt generice și nu puteau fi create paralel la Rușeștii Noi I, cu toate elementele de caracter „gumelnițean" de proveniență Stoicani—Aldeni din nivelul II și identitatea motivelor cu "ove„ pe figurinele din nivelul I. Dovada o constituie al doilea vas antropomorf din nivelul II de la Rușeștii Noi I[61a], de formă înaltă și cu decor tricrom pe fond alb tipice pentru vasele antropomorfe de la Hăbășești.

Singurul proces evolutiv al complexului ceramicii în spațiul estic se desfășoară în funcție de categoria principală a „ceramicii cu decor adîncit sau canelat și adîncit" și a „ceramicii cu decor canelat" în faza Cucuteni A1 — Tripolie AII și acest fapt explică, pe de o parte, crearea categoriei „ceramicii bicrome cu decor adîncit" în etapa finală a acestei faze, caracteristică Depresiunii Prutului și bazinului Nistrului în etapa timpurie a fazei A3, iar pe de altă parte persistența „ceramicii cu decor adîncit" fără pictură bicromă în bazinul Nistrului și al Bugului în etapa tîrzie a fazei A3, după dispariția acestei categorii, cu sau fără pictură bicromă, în Depresiunea Prutului.

În spațiul dintre Nistru și Bug, evoluția ceramicii cu decor adîncit sau canelat în etapa Tripolie AII, plecînd de la ceramica fazei Precucuteni III — Tripolie AI a așezărilor de tip Holercani și Soloncenii I pe Nistru sau Savrani în bazinul Bugului, a dus la aspectele ei decorative din așezările de tip *Ozarinți* pe Nistru sau *Krasnostavka* pe Bug (fig. 11/2, 7)[62] și la acest nivel, ca la *Borisovka* (fig. 11/3,5)[63], apare și pictura bicromă în bazinul Bugului. Grupa acestor așezări, din cauza identității aspectelor lor decorative cu aceiea ale ceramicii cu decor adîncit sau canelat din așezările cu „ceramică tricromă pe fond alb" ale fazei Cucuteni A 3 — Tripolie BI, Polivanov-Jar III sau Darabani I (fig. 12/1—4)[64] în bazinul Nistrului și Sabatinovka I (fig. 12/5—10)[65] în bazinul Bugului, este însă trecută, ca variantă culturală locală, la începutul etapei Tripolie BI[66].

Chiar dacă proporția ceramicii tricrome în raport cu ceramica cu decor adîncit este mai mică la Sabatinovka I, ea crește la Darabani I, iar în așezările din V Podoliei, Kadievți și Kudrinți (fig. 13/1—4,7), există numai ceramica tricromă, discriminînd clar cele două orizonturi cu ceramică pictată, bicromă sau tricromă, din aria tripoliană.

Astfel, așezarea Borisovka este echivalentă cu nivelul I de la Rușeștii Noi I, dar mai tardivă. Ceramica cu decor adîncit este identică în așezările de tip Borisovka sau Sabatinovka I, dar apariția ceramicii pictate, bicromă la Borisovka și tricromă pe fond alb la Sabatinovka I, le clasează în etape diferite, deși apropiate, Tripolie *AII* finală, sincronică cu faza Cucuteni A3 inițială, sau Tripolie BI=faza Cucuteni A3 finală.

Complexele așezărilor Luka—Vrublevețkaia și Borisovka impun subîmpărțirea etapei Tripolie A în două *etape principale*: *AI*, corespunzătoare fazei Precucuteni III, și *AII*, cores-

---

[60] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 66—7, fig. 14/1; A. Nițu, *op. cit.*, p. 84—5, fig. 12/1. Tipul vasului, cu decor spiralic tricrom sau cu ove canelate, există la Trușești și Drăgușeni (A. Crișmaru, *op. cit.*, fig. 38/2,4).

[61] A. Nițu, *op. cit.*, p. 83—4 și n. 39, 43, fig. 11/4.

[61a] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 67, fig. 14/9.

[62] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 37 urm., fig. 3; 10 (menținute în etapa Tripolie A); idem, *Céramique tripolienne*, Moscova—Leningrad, 1935, pl. VI/1—4.

[63] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 36 urm., fig. 8—9 (menținută tot în etapa Tripolie A); E. K. Černyš, *Mesto poselenij Borisovskogo tipa v periodizacii tripol'skoj kul'tury*, KS, 142, 1975, p. 5, fig. 2a/2.

[64] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. color de la p. 86; pl. XVI—XVII/1—2; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 114 urm., fig. 63/5—6, 8—12; 64/5—9; 65.

[65] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 48 urm., fig. 19—20.

[66] E. K. Černyš, *op. cit.*, p. 4—5, fig. 1.

punzătoare faciesului Stoicani—Aldeni şi fazelor Cucuteni A1 tîrzie şi A3 timpurie din bazinul Nistrului, care poate avea la rîndul ei o etapă timpurie fără ceramică pictată, cu sau fără elemente Stoicani—Aldeni, ca la Luka—Vrublevețkaia, sau Krasnostavka şi o etapă tîrzie cu „ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă" de caracter net Cucuteni A, ca la Borisovka ca *etape secundare AII 1—AII 2*.

Criteriul ceramicii majore defineşte şi delimitează perioada Protocucuteni, prin evoluția *ceramicii bicrome*, diversificînd categoriile după regiunile geografice, cu deosebire „ceramica bicromă cu zone decorative sintetice" în aria originară a evoluției ceramicii pictate în Depresiunea subcarpatică şi Podişul central sau „ceramica cu decor adîncit şi pictură bicromă" în Depresiunea Prutului şi spațiul estic, şi eventual prin trecerea la *ceramica tricromă pe fond brun* în etapa finală, pînă la apariția „ceramicii tricrome pe fond alb" a fazei Cucuteni A 2. Deci, această perioadă poate fi integrată ca fază A1 a perioadei Cucuteni A, dar numai păstrîndu-şi totalitatea depunerilor stratigrafice şi tipologice şi posibilitatea repartizării lor în etape secundare. Chiar in aria tripoliană, etapa Tripolie AII corespunzătoare acestei faze este definită prin apariția ceramicii bicrome cu decor adîncit, care precede imediat apariția ceramicii tricrome pe fond alb a etapei Tripolie BI = faza Cucuteni A3.

Cele două categorii de *ceramică tricromă*, pe fond brun şi pe fond alb, ale perioadei *Cucuteni A*, în care sînt incluse toate aşezările considerate de caracter Cucuteni A (fig. 1/1, categ. 11—12), coexistă de-a lungul întregii perioade, categoria pe fond alb în aşezările cu ceramică tricromă pe fond brun din Depresiunea subcarpatică, la Izvoare II1 (fig. 4/1,3—4,8)[57] sau Frumuşica A I—II (fig. 5)[58], şi categoria pe fond brun în aşezările cu ceramică tricromă pe fond alb din Depresiunea subcarpatică, la Ghelăieşti sau Gura Văii (fig. 7/1—2,5—6)[59], şi Depresiunea Prutului, la Truşeşti (fig. 8/2—5)[60] sau Hăbăşeşti (Anexa IV). Deci, cele două categorii tricrome descriu grafice evolutive inversate prin creşterea şi descreşterea proporției lor (fig. 1/2—3), al căror punct de intretăiere divide această perioadă numai în două etape principale, corespunzătoare la *două faze, A2—A3*, determinate de preponderența succesivă a celor două categorii, pe fond brun în prima fază şi pe fond alb în a doua fază, şi condiționate stratigrafic prin suprapunerea celor două niveluri Cucuteni A în stațiunea Izvoare (II1 şi II2).

Succesiunea celor două orizonturi ale ceramicii tricrome pe fond brun şi pe fond alb însumează ciclul complet al evoluției ceramicii tricrome în aria originară a ceramicii pictate din Depresiunea subcarpatică şi Podişul central moldovenesc. Depresiunea Prutului şi aria tripoliană prezintă numai orizontul ceramicii tricrome pe fond alb, dar decalajul acuzat între aria tripoliană şi cucuteniană[61] nu poate fi real decît pentru etapa finală a fazei A3, adică de la limita absenței ceramicii cu decor adîncit şi pictură tricromă sau bicromă de tip Cucuteni A, care reprezintă etapa inițială a fazei A3 în Depresiunea Prutului şi bazinul Nistrului.

Toate secvențele determinate de complexele ceramice diferențiate prin variația proporției celor două categorii de ceramică tricromă, prin diversificarea speciilor lor decorative şi prin jocul asocierii categoriilor şi speciilor ceramicii principale şi secundare, sînt incluse în două faze corespunzătoare acestor două orizonturi ale ceramicii tricrome şi nu pot fi repartizate decît în etape secundare, corespunzătoare subfazelor. Pozițiile acestor secvențe sînt condiționate stratigrafic, tipologic şi cronologic de complexe ceramice suprapuse în nivelurile stațiunilor cu stratigrafie verticală sau repartizate între aşezările cu un singur nivel.

Complexele ceramice diferențiate în orizontul ceramicii tricrome pe fond brun, prin ritmul variației proporției celor două categorii tricrome, determină *secvențe inițiale*, prin apariția categoriei tricrome pe fond alb în nivelul *Bonțeşti 2* (fig. 1/1—2, punct. 1) şi prin creşterea proporției categoriei pe fond alb în nivelul *Ariuşd VII* (fig. 1/1—2, punct. 2), în nivelul unic de la *Olteni* (fig. 1/1—2, punct. 3), echivalent în medie, prin proporția celor două categorii de ceramică tricromă şi a ceramicii bicrome, cu nivelurile *Ariuşd IV* şi *Izvoare II 1b*[62], şi în nivelul *Fru-*

---

57 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 157—58, 179, fig. 136 ; 139/2 ; 169/2 ; 175/2.

58. C. Matasă, *Frumuşica*, Bucureşti, 1946, p. 51—2, 96—7, 100, 109, 138, 141—43, 147, pl. 6/16 ; 13/85, 90 ; 15/120, 124 ; 16/123 ; 18/91, 93 ; 24/178.

59 A. Nițu, C. Buzdugan şi C. Eminovici, Carpica, 4, 1971, p. 53 urm., 57 urm., fig. 14/2 ; 17/3.

60 Inedite (IIAI).

61 Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 72. Însă, etapa Tripolie BI nu poate fi echivalată cu etapa A3 (Hăbăşeşti—Cucuteni), definită prin asocierea ceramicii tricrome cu „ceramica bicromă cu decor adîncit", ci cu etapa A4 (Ruginoasa), caracterizată prin dispariția ceramicii bicrome cu decor adîncit în Depresiunea Prutului şi pe Nistru şi continuarea „ceramicii cu decor adîncit" în bazinul Nistrului şi al Bugului.

62 A. Nițu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 64, fig. 3—4.

muşica I (fig. 1/1—2, punct. 4), sau *secvenţe finale*, prin echilibrarea propoziţiei celor două categorii de ceramică tricromă în favoarea categoriei pe fond brun, în nivelul *Frumuşica II* şi nivelul unic de la *Calu* (fig. 1/1—2, punct. 5—6). Secvenţele acestui orizont se caracterizează în acelaşi timp prin *descreşterea continuă a proporţiei pe fond brun*, determinată de creşterea proporţiei categoriei pe fond alb, şi prin *predominarea categoriei pe fond brun*.

În orizontul ceramicii tricrome pe fond alb, variaţia propoziţiei celor două categorii de ceramică tricromă este simetric inversată şi determină de asemenea *secvenţe iniţiale*, prin echilibrarea proporţiei celor două categorii în favoarea categoriei pe fond alb la *Ghelăieşti* şi *Gura Văii* (fig. 1/1—2, punct. 7), sau *secvenţe finale*, prin creşterea proporţiei categoriei tricrome pe fond alb în nivelul *Izvoare II2* în Depresiunea subcarpatică (fig. 1/1—2, punct. 10) şi în aşezările *Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni* şi *Ruginoasa* în Depresiunea Prutului (fig. 1/1—2, punct. 8—9). Secvenţele acestui orizont sînt caracterizate net prin *predominarea categoriei pe fond alb*.

Secvenţele diferenţiate în cadrul celor două faze, corespunzătoare celor două orizonturi ale ceramicii tricrome, prin *creşterea continuă a proporţiei ceramicii tricrome pe fond alb*, sînt grupate, de o parte şi alta a punctului de întretăiere a graficelor celor două categorii tricrome, în două etape simetrice şi inversate, una finală în primul orizont şi alta iniţială în al doilea orizont, determinînd astfel cîte *două subfaze* pentru fiecare orizont, respectiv subfazele *A2a—A2b* şi *A3a—A3b*. Poziţia simetrică a etapelor A2*b* (Calu-Frumuşica II) şi A3*a* (Ghelăieşti-Gura Văii) ar apărea clară prin introducerea aşezării Gura Văii în grafic, dacă s-ar calcula proporţia categoriilor ceramicii tricrome[63].

Proporţiile celor două categorii de ceramică tricromă (fig. 2 ; anexele I—IV) sînt evaluate în funcţie de numărul exemplarelor întregi sau fragmentare ilustrate în publicaţii, în genere în mod selectiv, nu total[64], dar cifrele îşi păstrează valoarea lor definitivă, deoarece pentru aceste aşezări, în afară de Izvoare, săpăturile nu mai pot fi reluate. *Izvoare* reprezintă prima staţiune, în care complexele ceramice ale nivelurilor suprapuse au fost definite în funcţie de proporţia categoriilor principale şi secundare ale ceramicii dar apreciată cantitativ, nu numeric. Deoarece publicarea ceramicii în monografie s-a făcut pe categoriile ceramice considerate în ansamblul celor trei niveluri, fără indicarea în legenda figurilor a repartiţiei ceramicii pe niveluri, nu se poate face evaluarea numerică a proporţiei categoriilor pentru fiecare nivel. În schimb, pe baza tipologiei, nivelul Izvoare II 1*b* poate fi echivalat cu complexul aşezării *Olteni* şi nivelul *Ariuşd IV*, a căror proporţie numerică poate fi indicată în grafic, pentru moment cu o valoare simbolică, dar în viitor cu o valoare chiar numai pe baza materialului din săpăturile vechi, date fiind condiţiile acestor săpături şi inventarierea riguroasă a ceramicii.[65].

De asemenea, pentru cele două niveluri Cucuteni A de la *Frumuşica* evaluarea proporţiei celor două categorii de ceramică tricromă nu poate fi stabilită decît parţial, în funcţie de indicarea nivelului în inventarul final (= Apendicele *II*) din monografie (fig. 2/2 ; anexa I). Pentru restul ceramicii, proporţia celor două categorii tricrome, evaluată global pentru ambele niveluri prin numărarea planşelor (fig. 2/2 ; anexa II), poate fi repartizată între cele două niveluri, dar numai printr-o repartiţie de 1/3 în nivelul II pentru categoria pe fond brun sau în nivelul I pentru categoria pe fond alb, ţinînd seama de descreşterea sau creşterea categoriei respective între nivelurile I şi II (fig. 2/3). Prin această repartiţie de 1/3, proporţia celor două categorii tricrome asigură preponderenţa categoriei pe fond brun în cele două niveluri şi le păstrează ca secvenţe în cadrul fazei A2 (fig. 1 ; 2/1), după cum indică diferenţa proporţiei celor două categorii evaluată global şi comparaţia cu aşezarea similară de la *Calu* (fig. 2/2 ; anexa III/1).

---

[63] Descrierea ceramicii din această aşezare s-a făcut pe baza materialului curăţat şi restaurat în momentul publicării, restul fiind inaccesibil din cauza depozitării lui provizorii. Proporţia celor două categorii tricrome va trebui însă stabilită pentru graficul definitiv.

[64] Din cauza practicii curente a selectării fragmentelor ceramice, prin trierea lor pe şantier în vederea restaurării sau a recoltării mostrelor pentru forme sau decor, iar uneori chiar prin eliminarea în laborator, după restaurare, în vederea depozitării şi publicării lor, deci în ambele cazuri înainte de orice evaluare a proporţiei categoriilor şi speciilor în complexele de habitaţie sau cel puţin în ansamblul nivelului aşezării, cum s-a procedat chiar în cazul săpării integrale a aşezării Truşeşti, nu avem proporţia reală a categoriilor şi speciilor ceramicii cel puţin într-un singur raport preliminar în urma unei singure campanii de săpături. Dar, admiţînd că şansa sau neşansa acestor două operaţii a fost egală pentru majoritatea complexelor de habitaţie, proporţiile categoriilor ceramicii tricrome vor trebui calculate la publicarea monografiei, pentru ca aşezarea Truşeşti să poată fi inscrisă în grafic înaintea tuturor aşezărilor din faza A3 a Depresiunii Prutului.

[65] Muzeul din Sf. Gheorghe.

Pentru stațiunile cu ceramica nepublicată, ca *Ariușd*, s-a recurs la procedee similare pentru stabilirea unor *valori simbolice*, care să indice variația numerică a proporției celor două categorii tricrome între nivelurile VII-II[66]. Singura așezare, în care s-a calculat numeric procentajul ceramicii tricrome, bicrome și cu decor adîncit, este aceea de la *Drăgușeni-Săveni*, dar prin raportarea în bloc a ceramicii tricrome pe fond alb și pe fond brun la totalul categoriilor ceramicii[67]. Deci, lipsește tocmai procentajul fiecăreia din cele două categorii tricrome, pentru înscrierea lor în graficul variației proporțiilor. Deși ceramica aparține unei singure gropi, situate în zona gropilor de olari („Dealul lutăriei") din afara așezării din „Ostrov", groapa constituie totuși un complex închis, încît proporția celor două categorii tricrome ar fi putut defini pentru moment complexul ceramic al acestei așezări și determina secvența ei în cadrul fazei A3.

Studiul prezent vrea să fundamenteze ca metodă de cercetare a Cucutenianului A *graficul variației proporției celor două categorii ale ceramicii tricrome*, dar prin procedee de calcul simple și rapide, care pot fi proiectate numeric în grafice simplificate și totodată pot fi apreciate cantitativ chiar pe șantier, în timpul săpăturii. În consecință, *procentajul fiecăreia din cele două categorii de ceramică tricromă trebuie calculat direct în raport cu totalul lor*. Dealtfel, este inutil să se calculeze proporția categoriilor tricrome în raport cu totalitatea complexului ceramic, adică să se introducă în calcul categoriile ceramicii poroase sau cu decor adîncit etc., care nu servesc niciodată la stabilirea criteriilor clasificării și periodizării.

De asemenea, în graficele proiectate măsurarea momentelor succesive și a duratei secvențelor este indicată convențional prin echidistanțe, dar evaluarea lor reală poate fi stabilită prin datările cu C_{14}, care vor transforma și cronologia lor relativă în cronologie pozitivă. *Datarea prin C_{14} devine metodă obligatorie* pentru perfectarea graficului real al pozițiilor tipologice și cronologice ale așezărilor Cucuteni A. Datele pozitive ale C_{14} vor stabili în același timp, *direct* și *exact*, chiar în cazul unor complexe ceramice definite incomplet prin sondaje reduse, *cronologia relativă a complexelor ceramice* care definesc așezările și etapele sau secvențele corespunzătoare. Totodată aceste date de cronologie relativă și pozitivă vor stabili *sincronismele* culturii cucuteniene în cadrul culturilor neo-eneolitice carpato-dunărene și se vor înscrie în seria continuă a decalajelor cronologice ale orizonturilor neo-eneolitice dintre Orient și Europa centrală[68].

Graficul dublu al celor două categorii de ceramică tricromă (fig. 1/2) este proiectat de-a ungul celor două orizonturi din segmente *de raport*, corespunzătoare secvențelor determinate de așezările din cele două regiuni, Depresiunea subcarpatică și Depresiunea Prutului. Dar procedeul este inevitabil pentru moment, din două motive. Pe de o parte, dacă secvențele primului orizont (faza A2) nu pot aparține decît Depresiunii subcarpatice și Podișului central moldovenesc, iar în prima parte a etapei timpurii din al doilea orizont (subfaza A3*a*) nu avem în prezent decît așezările din această regiune, pentru etapa tîrzie din al doilea orizont (subfaza A3*b*) nu dispunem decît de o singură așezare în Depresiunea subcarpatică (nivelul Izvoare II2), în timp ce numeroasele așezări din Depresiunea Prutului se înscriu în a doua parte a etapei timpurii (subfaza A3*a*) și în etapa tîrzie din al doilea orizont (subfaza A3*b*). Pe de altă parte, aceste așezări sînt singurele care permit în prezent, pe baza publicării ceramicii, calcularea proporției celor două categorii tricrome. Însă, această proiectare este necesară pentru exemplificarea metodei grafice și de fapt ea va servi în continuare pentru înscrierea celorlalte așezări și completarea acestui grafic, pînă cînd numărul așezărilor săpate va fi suficient de mare pentru proiectarea graficelor pe regiuni și sintetizarea lor în graficul general al evoluției culturii și ceramicii cucuteniene.

Graficele celor două categorii de ceramică tricromă sînt perfect simetrice și inverse, inevitabil și explicabil, deoarece proporția categoriei pe fond brun descrește continuu, exact în măsura în care crește continuu proporția categoriei pe fond alb. Depresiunea variației proporției ambelor categorii tricrome între Bonțești și Frumușica I, la Ariușd IV și Olteni (fig. 1/2, punct. 2—3), se explică prin faptul că proporția lor la Ariușd și Olteni n-a putut fi calculată pe baza proporției totale a celor două categorii, ci numai parțial în funcție de exemplarele întregi indicate în tabelul formelor ceramice din aceste așezări[69]. Prin calcularea proporției reale a categoriilor tricrome, ca și prin introducerea în grafic a unor noi așezări, poziția secvențelor corespunzătoare acestor două așezări va fi urcată și respectiv coborîtă la alt procentaj și traseul

[66] A. Nițu, *op. cit.*, p. 59 urm., fig. 4.

[67] Vl. Dumitrescu, ZfA, 7, 1973, 2, p. 188, 194 n. 17 (groapa 14); idem, în *Din trecutul Județului Botoșani*, Botoșani, 1974, p. 39 și n. 19.

[68] H. Quitta, *Der Balkan als Mittler zwischen Vorderem Orient und Europa*, în *Evolution und Revolution im Alten Orient und in Europa*, Berlin, 1971, tabelul de la fig. 3.

[69] F. László, *op. cit.*, p. 4, pl. XV; A. Nițu, *op. cit.*, p. 61—2, fig. 3.

graficului va reda exact descreşterea sau creşterea uniformă a curbei proporţiei celor două categorii tricrome.

În realitate, ritmul variaţiei proporţiei celor două categorii tricrome şi deci numărul secvenţelor indicate putînd fi diferit în cele două regiuni geografice, graficul celor două categorii tricrome trebuie proiectat separat pentru fiecare regiune şi apoi redus la un grafic comun ambelor regiuni, în funcţie de numărul şi durata etapelor organice indicate de secvenţele diferitelor aşezări pentru orizontul ceramicii tricrome pe fond alb din cele două regiuni (faza A3). Graficul regional devine cu atît mai necesar pentru Podişul central moldovenesc, deoarece ritmul secvenţelor se desfăşoară în ambele orizonturi ale ceramicii tricrome (fazele A2—A3) şi pentru fiecare orizont el poate fi diferit in raport cu Depresiunea subcarpatică şi Depresiunea Prutului.

Lungimea inegală a etapelor etajate (faze şi subfaze) în grafice (fig. 1/1—2) nu este un simplu efect al proiectării aşezărilor într-un singur plan, ci este determinată de numărul diferit al aşezărilor, care marchează secvenţele acestor etape în cuprinsul celor două orizonturi. Faptul arată că etapele nu pot fi determinate de o singură secvenţă, că secvenţele nu pot fi determinate de o singură aşezare şi că numărul secvenţelor în etape nu poate creşte pe măsura înmulţirii aşezărilor cercetate.

Etapele sînt ierarhic suprapuse şi juxtapuse şi sînt determinate real de numărul secvenţelor, dar secvenţele în cuprinsul etapelor sînt determinate nu de numărul infinit al aşezărilor extinse „în armonică“ pe orizontală, ci de numărul aşezărilor *grupate* în aceeaşi secvenţă după echivalenţa proporţiilor ceramicii şi datele C_{14} ale aşezărilor. Este evident că *cifrele proporţiilor categoriilor ceramice şi ale datelor cronologice ale aşezărilor unei secvenţe vor avea o limită de variaţie.*

Graficul dublu (fig. 1/2) necesită însă două serii de calcul, pentru procentajul proporţiei fiecăreia din cele două categorii tricrome, pe fond brun şi pe fond alb, calculat în raport cu totalul ceramicii tricrome (fig. 2/1). Deoarece graficele celor două categorii tricrome sînt simetric inverse, este clar că ele pot fi reduse la proiectarea unui *grafic unic* (fig. 1/3), în funcţie de *procentajul direct al diferenţei proporţiilor celor două categorii tricrome,* calculat în raport cu totalul ceramicii tricrome echivalent cu un procentaj 100% (fig. 2/1).

Traseul graficului unic redă fidel variaţia proporţiei categoriilor tricrome în cele două orizonturi, descreşterea proporţiei categoriei pe fond brun în primul orizont (faza A2) şi creşterea proporţiei categoriei pe fond alb în al doilea orizont (faza A3). Limita dintre cele două orizonturi, indicată în graficul dublu prin întretăierea traseelor celor două categorii tricrome, se înscrie în graficul unic pe segmentul care indică schimbarea de direcţie a celui de al doilea orizont, între punctele 6—7, determinată de proporţia preponderentă a categoriei pe fond alb. Această limită între cele două faze A2—A3 va fi fixată tipologic de secvenţa aşezării, sau grupului de aşezări, în care proporţia celor două categorii tricrome este echivalentă, iar cronologic prin data pozitivă a C_{14} din această aşezare.

Graficul unic trebuie de asemenea proiectat întîi separat pentru fiecare regiune. Graficul secvenţelor din Podişul central, prin poziţia intermediară între Depresiunea subcarpatică şi Depresiunea Prutului şi prin elementele comune cu fiecare din cele două regiuni, va asigura racordarea secvenţelor din aceste trei regiuni şi comprimarea lor în etape echilibrate şi echivalente tipologic şi cronologic. Această racordare va permite proiectarea unui *grafic comun* pentru întreaga arie cucuteniană, care să stabilească etapele organice ale evoluţiei unitare a ceramicii tricrome, în funcţie de complexul tipologic şi durata acestor etape. Echidistanţele grafice ale secvenţelor şi consecutiv ale etapelor vor fi înlocuite prin *etape real inegale,* dar real definite şi datate, tipologic prin gruparea secvenţelor corespunzătoare complexelor ceramice ale aşezărilor şi cronologic prin durata lor între limitele fixate prin datele C_{14}.

Etapele secundare (subfazele A2*a* — A2*b* şi A3*a* — A3*b*), în care sînt grupate secvenţele determinate de variaţia proporţiei categoriilor ceramicii tricrome, sînt parţial susţinute de jocul speciilor decorative ale categoriilor tricrome (analizate în prima parte a acestui studiu). Specia tricromă pe fond brun cu „benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă întinsă“ lipseşte la Bonţeşti, dar apare la Ariuşd şi este prezentă în toate aşezările din cele două subfaze ale fazei A2 şi din prima subfază a fazei A3 în Depresiunea subcarpatică (fig. 4/8), lipsind deci în ultima subfază, deoarece nu este menţionată în nivelul Izvoare II2. În Depresiunea Prutului, această specie durează pînă la sfîrşitul fazei A3, deoarece apare la *Fedeleşeni* şi continuă în prima fază a perioadei AB la Corlăteni, dar cu alb liniar (fig. 10/4). Această variantă cu albul interspaţiului trasat liniar apare la *Şipeniţi*[70] şi indică formarea ei recentă în cadrul categoriei

[70] O. Kandyba, *Schipenitz*, „Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, 5“, Viena, 1937, p. 23, fig. 157, 163.

tricrome cu benzi brune și interspațiu tratat cu alb liniar de la Cucuteni, Drăgușeni-Săveni și Șipeniți[71], deci paralel cu specia cu benzi înguste și alb pozitiv a categoriei tricrome pe fond alb în etapa finală a fazei A3 (fig. 9/3, 5 ; 10/2). Specia cu benzi brune-roșii înguste rămîne subiacentă categoriei tricrome pe fond brun și proporția ei desigur variază în complexele ceramice de-a lungul etapelor Cucuteni A, atingînd la *Tîrpești* cea mai mare proporție față de celelalte așezări din Depresiunea subcarpatică[72], dar fără a susține ritmul variației proporției categoriilor majore.

Specia cu „decor liniar tricrom sau bicrom pe fond brun sau alb", deci în ambele categorii tricrome, frecventă în faza A2 și subfaza A3*a* (fig. 4/3 zona sup.), apare rar în subfaza A3*b*, ca decorul spiralic cu linii negre pe fond brun în interiorul străchinii de la Chetrești (fig. 10/1). În subfaza A3*b*, devine însă frecventă și caracteristică specia cu „interspațiul tratat cu culoare neagră întinsă sau liniară" în decorul exterior cu benzi medii sau înguste, ca la Scînteia, și în decorul interior simplificat, ca la Chetrești (fig. 9/2 ; 10/5), dar mai ales în așezările Kudrinți și Kadievți-Bavki din V Podoliei (fig. 13/4, 7).

În schimb, speciile decorative ale categoriei tricrome pe fond alb se diversifică mai clar în raport cu etapele secundare ale celor două faze, atît prin lățimea și tehnica benzilor motivelor și a culorii albe, cît și prin proporția lor în complexele ceramice ale așezărilor. Specia clasică, cu benzile negative pe fondul de pictură alb, tratează „benzile medii cu alb pozitiv" în fazele A2—A3 în Depresiunea subcarpatică, la Frumușica I (fig. 5/2, 4), Calu și Izvoare 112 (fig. 7/4)[73], și în faza A3 în Depresiunea Prutului și Podișul central moldovenesc, la Trușești, Secărești Tinosul (fig. 9/4) sau Scînteia-La Nuci. Paralel, se dezvoltă de-a lungul etapelor celor două faze speciile cu benzi înguste sau foarte înguste.

În Depresiunea subcarpatică, specia cu „benzi înguste și alb pozitiv" se întîlnește în proporție mică la Frumușica (fig. 5/9) sau Calu în subfaza A2*b*, iar alături de ea apare în proporție mică și specia cu „benzi înguste și alb pozitiv" la Gura Văii (fig. 7/5—6) în subfaza A3*a*, dar nici una din specii nu este menționată în nivelul Izvoare 112.

În Depresiunea Prutului, specia cu „benzi medii și alb pozitiv" și aceea cu „benzi înguste și alb pozitiv" apar din subfaza A3*a* la Trușești și Cucuteni și continuă pînă la sfîrșitul fazei A3 la Secărești (fig. 9/3, 5) și Fedeleșeni, cu aspecte decorative ca la *Chetrești* în Podișul central moldovenesc (fig. 10/2). Însă, proporția speciei cu „benzi înguste și alb pozitiv" devine preponderentă în subfaza A3*b* la *Secărești — Dealul Tinosul* (fig. 9/3, 5), situată pe latura opusă a platoului „Cetățuiei" de la Cucuteni, și Fedeleșeni, în Poarta Tg. Frumos, sau la *Scînteia — La Nuci* în N Podișului central, ale căror complexe ceramice cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramică secundară bicromă sau cu decor adîncit. În etapa finală a subfazei A3*b* apare frecventă și specia cu „benzi foarte înguste și alb pozitiv", la *Chetrești* (fig. 10/5)[74] și *Fedeleșeni*[75]

La S de Podișul central, în N Regiunii colinelor Tutovei, complexul așezării *Toflea* (Tg. Nicorești)[76] prezintă cele două categorii ale ceramicii tricrome, asociate cu cele două categorii ale ceramicii bicrome, cu zone decorative sintetice ca în Depresiunea subcarpatică sau cu decor adîncit ca în Depresiunea Prutului. Categoria tricromă pe fond alb comportă speciile cu „benzi medii sau înguste cu alb pozitiv", cu forme ceramice și aspecte decorative identice cu ale ceramicii de la Izvoare 112. Poziția acestei așezări în cuprinsul subfazei A3*a* rămîne să fie stabilită prin proporțiile categoriilor ceramicii tricrome și ale speciilor decorative ale categoriei tricrome pe fond alb.

Speciile cu „alb pozitiv", cu benzi medii, înguste sau foarte înguste, dezvoltă cu predilecție trei aspecte decorative identice în cele trei regiuni geografice, cu „spirale în *S*", reduse frecvent la „volute" secționate (fig. 7/6 ; 9/3 ; 10/2—3) sau unite în *C*, și „spirale în *Z*", cu corpul alungit și prevăzut cu benzi de legătură (fig. 7/4—5 ; 9/4—5 ; 10/5).

Speciile decorative ale categoriei tricrome pe fond alb păstrează însă și tehnica „benzilor medii sau înguste negative (rezervate)". Complexele ceramice echivalente ale așezărilor *Ru-*,

---

[71] *Ibidem*, p. 23, fig. 158 ; H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin—Leipzig, 1932, p. 31, pl. 5/6 ; A. Crîșmaru, *Drăgușeni*, Botoșani, 1977, fig. 42/7—8.

[72] S. Marinescu Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 414, fig. 11/2.

[73] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 186, 204, fig. 172/1.

[74] A. Nițu, *op. cit.*, p. 66, fig. 12/2—3.

[75] Confirmare I. Nestor : ambele specii, cu benzi medii sau înguste, și cu aceleași aspecte decorative.

[76] Asupra săpăturilor nu s-a publicat încă nici un raport preliminar. Materialul la Muzeul din Tecuci.

ginoasa și *Iași—Splaiul Bahlui*[77] cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramică bicromă dar categoria tricromă pe fond alb clasică prezintă o proporție redusă de „benzi late"[78], o proporție predominantă de „benzi medii"[79] și o proporție foarte redusă de „benzi înguste"[80] (Anexa III/2).

La *Șipenița* există de asemenea specia cu „benzi înguste negative și interspațiul tratat cu brun liniar"[81], deci inversul speciei cu „benzi înguste brune și interspațiul tratat cu alb liniar"[82]. Acest fapt poate indica desprinderea unui *orizont al ceramicii tricrome cu banda îngustă* în etapa finală a fazei A3 atît în N Depresiunii Prutului, cît și în Podișul Sucevei și al Hotinului, deoarece el există și în V Podoliei[83].

Această evoluție a ceramicii tricrome pe fond alb se repetă în bazinul Nistrului și al afluenților din Galiția și V. Podoliei. Pe ceramica „tricromă pe fond alb" de la *Darabani I* în Podișul Hotinului (fig. 12/1, 4)[84] decorul are „benzi late" libere sau cu nervură roșie, de factura aceluia de la Ruginoasa, iar pe ceramica de la *Kadievți — Burakovka* în Podolia (fig. 13/1—3)[85] apar, alături de „benzile late" cu nervură roșie, „benzi medii" libere și linii negre hașurate în interspațiu. În așezările galițiene de tip *Nezviska*[86], decorul prezintă „benzi medii sau înguste", libere, iar interspațiul are intervalele libere sau hașurate cu linii negre. În așezările podoliene de la *Kudrinți* (fig. 13/7) și *Kadievți — Bavki* (fig. 13/4)[87], decorul are „benzi medii" predominante și o proporție crescută de „benzi înguste" libere, a căror tratare cu „alb pozitiv" apare clar în planșele colorate, ca la Secărești și Scînteia (fig. 9/3—5). Factura decorului, cu benzile frecvent decorate cu una sau două nervuri roșii și cu intervalele interspațiului umplute sau hașurate cu culoare neagră (fig. 13/4), se apropie de aceea a decorului ceramicii tricrome de la Drăgușeni-Săveni și Șipeniți[88] din etapa precedentă.

În așezările podoliene, Kudrinți și Kadievți-Bavki, ceramica tricromă apare singură, dar la Darabani I (fig. 12/2—3) și Nezviska este asociată cu o proporție mai mare sau mai mică de „ceramică cu decor adîncit"[89], care însoțește în proporție variată, dar redusă, categoria „ceramicii bicrome cu decor adîncit" în subfaza precedentă. Ambele categorii secundare se sting însă treptat la începutul subfazei A3*b* : la Ruginoasa, în Poarta Tg. Frumos, apar numai cîteva fragmente de ceramică cu decor adîncit[90], iar la Kadievți-Burakovka, în V Podoliei, persistă o proporție mică de ceramică cu decor adîncit fără pictură sau cu urme de pictură neagră

---

77 C. Martiniuc, V. Chirica și A. Nițu, *Poziția geomorfologică și cultural-cronologică a așezării Cucuteni A de la Iași—Splaiul Bahlui*, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 191 urm.

78 Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 75 urm., pl. III—IV.

79 *Ibidem*, pl. V—VI.

80 *Ibidem*, pl. V/1.

81 H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109—10, pl. 38/1, 3, interpretată însă în raport cu procedeele grupelor de stil AB.

82 I. Nestor, *Céramique peinte de style ancien à Șipenit*, Dacia, 5—6, 1936, p. 129, 131, fig. 3—6. Ambele specii cu benzi înguste, albe sau brune, sînt la fel interpretate și desemnate cu siglele grupei α.

83 De aceea situarea așezării Drăgușeni—Săveni, cu ceramică tricromă cu benzi late și medii și cu proporția atît de mare de ceramică bicromă, ca orizont final al fazei A3 în Depresiunea Prutului contrazice toate datele cunoscute ale fazei A3 în aria cucuteniană și tripoliană și această situație trebuie clarificată prin cercetarea sistematică a acestei zone nordice deopotrivă în bazinul Prutului și Nistrului.

84 T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 87 urm., pl. color de la p. 86 ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 43, 113 urm., fig. 63/8, 10—11 ; 64/5—9.

85 Idem, *Cér. tripol.*, p. 83 ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 118, fig. 66/3—7, 9.

86 Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 46, fig. 16/1, 3 (Nezviska), 5 (Fridrivcy).

87 Idem, *Cér. tripol.*, p. 80, 83, pl. color de la p. 48 și 64, pl. IV/1—7 și V/1—9 (Kudrinți) ; IV/8—10 și V/10 (Kadievți—Bavki) ; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 46—7, fig. 15/4, 8—11 (Kadievți—Bavki) ; 18 (Kudrinți).

88 O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 168.

89 T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 101, 106, pl. XVI—XVII/1—2 (Darabani I) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 16/4, 6 (Nezviska) ; 63/5—6, 9, 12 ; 65 (Darabani I).

90 H. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 75, fig. 16/6.

considerată însă de tip Vladimirovka[91]. Categoria ceramicii „Cucuteni C", care poate fi denumită „ceramica C tripoliană", menționată la Kudrinți[92], aparține mai curind orizontului Cucuteni B1 din cele două așezări podoliene. În așezările din bazinul Nistrului se constată, pe de o parte, absența categoriilor secundare cu pictură bicromă și chiar cu decor adincit, în acord cu aria cucuteniană, iar pe de altă parte continuarea și creșterea proporției categoriei cu decor adincit în unele așezări, în acord cu aria tripoliană.

Astfel, *diversificarea speciilor ceramicii tricrome pe fond alb* susține creșterea proporției acestei categorii în secvențele subfazelor A2*b* — A3*a* și preponderența speciei cu „benzi înguste" caracterizează subfaza A3*b*. Creșterea proporției categoriei tricrome pe fond alb în această subfază este realizată de „speciile decorative" cu benzi medii, înguste sau foarte înguste, negative sau cu alb pozitiv. Deci, *proporția speciilor decorative* determină de fapt *secvențele* subfazei A3*b*.

Complexele ceramice definite prin decorul negativ cu „benzi late" la Darabani I sau cu „benzi late sau medii" la Ruginoasa, Iași—Splaiul Bahlui și Kadievți—Burakovka, caracteristic subfazei precedente (A3*a*), se înscriu ca *secvențe inițiale* ale subfazei A3*b* în Poarta Tg. Frumos, Podișul Hotinului și V Podoliei. Creșterea proporției decorului cu „benzi medii sau înguste negative sau cu alb pozitiv" în așezările Secărești—Tinosul și Scinteia sau Nezviska, Kudrinți și Kadievți—Bavki determină *secvențele intermediare*, care caracterizează această subfază și definesc orizontul ceramicii tricrome cu bandă îngustă din etapa finală a Cucutenianului A în Poarta Tg. Frumos și Podișul central moldovenesc sau în Galiția și Podolia. Frecvența decorului cu „benzi foarte înguste și alb pozitiv" în așezările Fedeleșeni și Chetrești marchează *secvențele finale* ale subfazei A3*b* în Poarta Tg. Frumos și Podișul central moldovenesc.

Criteriul categoriilor secundare pentru etapele perioadei Cucuteni A poate fi limitat la categoriile ceramicii bicrome specifice fiecărei regiuni sau zone, definite în prima parte a acestui studiu. În Depresiunea subcarpatică, *asocierea ceramicii tricrome cu ceramica bicromă cu zone sintetice* (fig. 1/1, categ. 10) se întilnește în ambele etape ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun (subfazele A2*a*—A2*b*), ca la Izvoare II 1 sau Frumușica AI—II (fig. 4/5—7; 6/1—4)[93], și în prima etapă a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb (subfaza A3*a*), ca la Gura Văii (fig. 7/3)[94] sau Toflea, dar numai în Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc. Proporția ceramicii bicrome (necalculată în publicații) urmează regula creșterii proporției categoriei tricrome pe fond alb în secvențele inițiale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun (subfaza A2*a*), de la Bonțești (1 exemplar)[95] la Ariușd VII și IV (respectiv 9 ex. și 20 ex.), Olteni (54 ex.)[96], Izvoare II 1*a* (covirșitoare față de ceramica tricromă) și II 1*b* (egală cu tricroma)[97], apoi se comportă uniform în secvențele mediane și finale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond brun, de la Frumușica AI (subfaza A2*a*) la Calu și Frumușica AII (subfaza A2*b*), prin proporția ei ridicată la Frumușica (79 ex. în ansamblul celor două niveluri) (Anexele I—II), care se menține, dacă nu cumva crește, în secvențele inițiale ale orizontului ceramicii tricrome pe fond alb, în *prima parte a subfazei A3a*, la Ghelăiești și Gura Văii.

Speciile decorative ale acestei categorii de ceramică bicromă pot fi repartizate diferit între așezări, dar, ca și proporția acestei categorii, prezența sau absența diferitelor specii decorative nu pot determina alte secvențe în cadrul subfazelor, ci numai variază și nuanțează aspectele generale ale ceramicii bicrome și ale complexelor ceramice în diferitele așezări.

În subfaza finală, A3*b*, nici una dintre categoriile ceramicii bicrome din Depresiunea subcarpatică nu este menționată în nivelul *Izvoare II2*, al cărui complex ceramic este definit prin exclusivitatea ceramicii tricrome, cu o frecvență a decorului cu „benzi medii și alb pozitiv"[98]. Deoarece prezența „benzilor înguste cu alb pozitiv" nu este precizată, secvența Izvoare II2 se înscrie mai curind în etapa inițială decit finală a subfazei A3*b* (fig. 1/1—3, punct. 10).

---

[91] T. Passek, *Cér. tripol.*, p. 101.

[92] Idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 17.

[93] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 125, 127—128, 133, fig. 90; 94/1—2; C. Matasă, *op. cit.*, p. 115—16, 118—19, 149—50, vigneta de la p. 93, pl. 28/219; 29/227; 33/233. Vasul nr. 1 (pl. 29/227) poate fi atribuit nivelului I, deoarece a fost găsit împreună cu exemplarele similare de la pl. 28/226 și 29/228 în secțiunea II 1 în complexul vetrelor 1 și 3 la adincimea de — 1,60 m (*Ibidem*, p. 24 și profilul fig. 8).

[94] A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, *op. cit.*, p. 39 urm., 47 urm., fig. 18/1.

[95] Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 109, fig. 19.

[96] A. Nițu, *op. cit.*, p. 63, fig. 3.

[97] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 157, 206, 343.

[98] *Ibidem*, p. 206, 344.

În Depresiunea Prutului, *asocierea ceramicii tricrome cu ceramica bicromă cu decor adîncit* (fig. 1/1, categ. 8) în majoritatea aşezărilor dintre Siret şi Prut, Truşeşti, Hăbăşeşti, Cucuteni A I-II, sau *cu ceramica bicromă cu decor canelat* în aşezările de tip Drăguşeni — Săveni din N Depresiunii Prutului, limitează repartizarea acestor aşezări în a *doua parte a subfazei A3a*, prin proporţia net şi constant predominantă a ceramicii tricrome pe fond alb (fig. 1/1—3, punct. 8). Dar, ritmul *dispariţiei treptate a speciilor decorative ale ceramicii cu decor adîncit şi pictură tricromă sau bicromă* de la o aşezare la alta sau între etapele de locuire succesive în cuprinsul unei aşezări întinse[99] poate determina *secvenţe* reale în cadrul acestei subfaze, care sînt confirmate prin suprapunerea lor în cele două niveluri A I— II de pe „Cetăţuia" de la Cucuteni (specia tricromă sau bicromă cu brun-negru sau cu negru în secvenţele Truşeşti-Drăguşeni Cucuteni AI şi speciile bicrome numai cu roşu şi alb în secvenţele Hăbăşeşti-Cucuteni AII).

Aşezările Ruginoasa şi Iaşi-Splaiul Bahlui de la începutul subfazei A3*b* cuprind numai ceramică tricromă, fără ceramica bicromă caracteristică subfazei A3*a*, în afară de cîteva fragmente cu decor adîncit la Ruginoasa[100]. În aşezarea Fedeleşeni de la sfîrşitul acestei subfaze nu este menţionată nici una din categoriile ceramicii secundare.

Astfel, în ambele regiuni se ajunge la aceeaşi cezură, prin secvenţa stratigrafică şi tipologică a aşezărilor Ruginoasa şi Izvoare II2, care poate determina subdivizarea orizontului ceramicii tricrome pe fond alb direct în funcţie de categoriile ceramicii pictate secundare, prin prezenţa ceramicii bicrome în subfaza A3*a* şi prin *absenţa ceramicii bicrome în subfaza A3b* (fig. 1/1—3, punct. 9). Categoria „ceramicii cu decor adîncit", — care în subfazele precedente din cele două regiuni însoţeşte în proporţii reduse categoriile ceramicii bicrome, încît poate fi considerată ca specia elementară a categoriei bicrome cu decor adîncit (fig. 8/1)[101], iar în subfaza A3*b* dispare în Depresiunea Prutului şi continuă în proporţii crescute numai în bazinul Nistrului —, nu contribuie la clasificarea complexelor ceramice în vederea determinării etapelor sau secvenţelor lor în cuprinsul celor două orizonturi ale ceramicii tricrome, dar constituie o caracteristică a complexelor ceramice din subfaza A3*b* în bazinul Nistrului şi aria tripoliană în raport cu Depresiunea Prutului.

Dispariţia categoriilor ceramicii bicrome caracteristice subfazei A3*a* în Depresiunea Prutului nu înseamnă dispariţia completă a ceramicii bicrome în subfaza A3*b*. La Fedeleşeni se semnalează o „specie nouă de pictură bicromă" cu linii albe pe fond brun-roşu, care este identificată cu aceea de la Drăguşeni—Săveni[102] şi în consecinţă nu poate reprezenta decît specia elementară şi primordială a ceramicii pictate cu „alb pe brun-roşu sau negru" (fig. 4/2) din fazele precedente în diferitele regiuni geografice (fig. 1/1, categ. 7).

În subfaza A3*a*, aşezările din cele două regiuni se grupează în prima sau a doua parte a acestei subfaze, în funcţie de secvenţele determinate de echilibrarea proporţiilor celor două categorii de ceramică tricromă în prima parte şi de preponderenţa netă a proporţiei categoriei tricrome pe fond alb în a doua parte (fig. 1/1—3, punct. 7—8). În Depresiunea subcarpatică, numărul mic al aşezărilor cunoscute face posibilă descoperirea unor aşezări din a doua parte a acestei subfaze, care vor restabili curba continuă a evoluţiei categoriei tricrome pe fond alb, anulînd posibilitatea subdivizării fazei A3 sau a subfazei A3*a* la acest nivel, în simetrie cu subfazele fazei A2. Hotărîtoare pentru cezura fazei A3 rămîne prezenţa sau absenţa ceramicii bicrome caracteristice Depresiunii subcarpatice în fiecare din cele două subfaze, ca la Ghelăieşti şi Gura Văii în prima subfază sau la Izvoare II2 în a doua subfază.

---

[99] Ca la Truşeşti, unde, cu toată trierea prealabilă a fragmentelor ceramice, este posibilă stabilirea unor secvenţe prin jocul speciilor decorative ale ceramicii secundare în complexele de habitaţie juxtapuse în zone contigui, pe măsura extinderii aşezării, sau suprapuse în spaţiile libere, de-a lungul duratei aşezării, dar în ambele cazuri în etape succesive de locuire.

[100] Complexul aşezării Ruginoasa determină criteriul de clasificare şi periodizare a etapei A4 în sistemul periodizării din 1963 (Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69, 73).

[101] M. Petrescu Dîmboviţa, PZ, 41, 1963, p. 177, fig. 6 ; Vl. Dumitrecu, *Arta preistorică în România*, „Mari epoci de artă, I", Bucureşti, 1974, fig. 135 (atribuit greşit aşezării Drăguşeni—Săveni).

[102] Vl. Dumitrescu, în *Din trecutul Judeţului Botoşani*, p. 41 ; idem, ZfA, 7, 1973, 2, p. 188, fig. 4/1. Pe baza acestei specii bicrome s-a preconizat chiar o etapă finală, A5 (Idem, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69, 74), care însă a căzut în desuetudine în remanierile ulterioare ale periodizării, deşi complexul Drăguşeni—Săveni a fost trecut, pe baza ceramicii considerate de „stil AB", ca etapă finală a Cucutenianului A, după etapa A4 — Ruginoasa (Idem, ZfA, 7, 1973, 2, p. 189, 191, 193).

În schimb, dintre numeroasele aşezări din Depresiunea Prutului nici una nu poate fi repartizată în prima parte a subfazei A3*a*. În consecinţă, *etapa de racordare a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb din Depresiunea Prutului* la ciclul complet al evoluţiei celor două orizonturi ale ceramicii tricrome din Depresiunea subcarpatică se stabileşte în funcţie de *decalajul etapei avansate a subfazei A3a din Depresiunea Prutului în raport cu etapa timpurie din Depresiunea subcarpatică.*

Comportarea ceramicii cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă, în aşezările din bazinul Nistrului nu schimbă criteriile clasificării şi periodizării stabilite pentru etapele fazei A3 din Depresiunea Prutului. Evoluţia ceramicii dinfaza A3 a Depresiunii Prutului se desfăşoară unitar pînă în bazinul Nistrului. Complexele ceramice din nivelul inferior de la *Polivanov-jar III*[103] şi nivelul superior de la *Ruseştii Noi I (II)*[104] cuprind deopotrivă categoria tricromă şi categoriile secundare, cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau cu decor canelat, şi corespund aşezărilor Truşeşti, Hăbăşeşti şi Cucuteni din etapa avansată a subfazei A3*a*. Ceramica de la Polivanov-jar are factura aceleia de la Truşeşti, dar categoria cu decor adîncit nu mai prezintă specia tricromă cu brun-negru, ci numai speciile bicrome. Ceramica de la Ruseştii Noi I are factura aceleia de la Hăbăşeşti. Ambele aşezări marchează clar *secvenţe* în raport cu aşezările subfazei A3*a* din Depresiunea Prutului.

Complexul ceramic de la Darabani I este echivalent, prin factura ceramicii tricrome pe fond alb cu benzi late şi proporţia ceramicii cu decor adîncit fără pictură bicromă, cu acela a aşezării *Sabatinovka I* (fig. 12/5—10)[105], considerată ca paradigmă pentru etapa *Tripolie BI* din bazinul mijlociu al Bugului, şi deci stabileşte clar *decalajul şi etapa de racordare a ceramicii de stil A tripoliene la nivelul subfazei Cucuteni A3b.*

Evoluţia ceramicii de stil A in cele trei aşezări podoliene, Kadievţi-Burakovka, Kudrinţi şi Kadievţi-Bavki, acoperă suficient etapa Tripolie BI, corespunzătoare subfazei Cucuteni A3*b*, şi este succedată de ceramica de stil AB tîrzie, grupa δ, de la Krutoborodinţi I (fig. 13/10—12), care trebuie repartizată în consecinţă etapei Tripolie BII din Podolia. În bazinul mijlociu al Bugului, această evoluţie şi durata ei nu sînt precizate, cu atît mai mult cu cît etapa Tripolie BII rămîne descoperită, prin lipsa aşezărilor din prima etapă a ceramicii de stil AB şi necesitatea de a repartiza aşezările de tip Vladimirovka, din cauza ceramicii de stil B grupa ε, în etapa Tripolie CI. *Continuarea ceramicii tricrome de stil A din etapa Tripolie BI în etapa BII* devine inevitabilă, dacă în bazinul mijlociu al Bugului nu se vor descoperi aşezări cu ceramică de stil AB timpurie (grupele α—β).

Datele C_{14} sînt extrem de puţine nu numai pentru perioada Cucuteni A, ci pentru toate etapele cucuteniene şi tripoliene, încît ele vor fi expuse la sfîrşitul acestui studiu.

Această încercare de fundamentare teoretică a metodei de cercetare, prin proiectarea graficului în funcţie de datele cronologiei relative şi pozitive ale complexelor ceramice, stabilite prin metodele arheologiei şi datările cu C_{14}, arată clar cît de insuficiente sînt datele oferite de cercetarea practică actuală a perioadei Cucuteni A, prin numărul mic al aşezărilor săpate şi modul sumar al interpretării şi publicării rezultatelor, atît în rapoartele preliminare sau ample, cît şi în studiile monografice.

III. PERIOADELE CUCUTENI AB ŞI B

Pentru perioadele *Cucuteni AB* şi *B*, evoluţia uniformă şi generală a ceramicii de stil AB între Carpaţi şi Nistru sau de stil B în întreg spaţiul culturii Cucuteni-Tripolie determină secvenţe clare şi general valabile pentru subîmpărţirea acestor perioade. Unitatea stilistică a grupelor clasice ale ceramicii de stil AB şi B depăşeşte diferenţierea unor aspecte decorative în cadrul acestor grupe între cele două mari arii culturale, cucuteniană şi tripoliană, sau între regiunile şi zonele fiecărei arii.

Criteriul major al ceramicii pictate, prin jocul variat al grupelor ceramice, este suficient pentru a asigura subîmpărţirea celor două perioade în etape principale şi secundare (faze şi

[103] T. S. Passek, *Rannezemled. plemena Podnestr.*, p. 134, 137, tabel p. 135, fig. 21/1—6 (ceramica cu decor adîncit), 7 (ceramică cu decor canelat), 9 (ceramică bicromă cu „roşu pe alb"), 10—11 (ceramică tricromă pe fond alb şi pe fond brun); 22/1, 4 (ceramică cu decor canelat); 28/3—6, 8—9 (ceramică cu decor adîncit), 7 (ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă), 10 (ceramică cu decor canelat); 29/1, 3 (ceramică tricromă pe fond alb).

[104] V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 66—7, fig. 14.

[105] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 47 urm., fig. 19 (ceramică cu decor adîncit); 20/1—8, 10 (ceramică tricromă pe fond alb), 9 (specia cu decor liniar brun-roşu).

subfaze). Diferenţierile procedeelor decorative ale categoriei secundare a ceramicii Cucuteni C se înscriu, dar fără corespondenţe riguroase, în etapele determinate de evoluţia ceramicii pictate (fig. 3, categ. C).

Geneza succesivă a grupelor ceramice de stil AB, α—δ, sau de stil B, ε—ζ, (fig. 3), determină *asocierile succesive ale grupelor ceramice* în etapele organice ale evoluţiei celor două stiluri, corespunzătoare etapelor principale ale celor două perioade : grupele α—β în *faza AB1* şi γ—δ în *faza AB2* ; grupa ε în *faza B1* şi grupele ε—ζ în *faza B2*.

Complexele ceramice, definite tipologic şi cronologic prin aceste asocieri, sînt condiţionate stratigrafic în complexele de habitaţie ale aşezărilor cu stratigrafie orizontală şi verticală. Cele 11 locuinţe din aşezarea Corlăteni cuprind numai grupele α—β (fig. 3, punct. 3), iar locuinţele din nivelul AB de pe „Cetăţuia" de la Cucuteni şi din secţiunea III de la Frumuşica (fig. 15) cuprind numai grupele γ—δ (fig. 3, punct. 8, 24). De asemenea, aşezările „Stînca Doamnei" de la Stînca—Ştefăneşti, Şipeniţi şi Petreni prezintă numai grupa ε, ca în nivelul B1 de la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, punct. 9, 12, 12', 35), iar aşezările B de la Truşeşti, Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II, Podei, Gura Văii şi Ştefăneşti — Stîrcea prezintă ambele grupe ε—ζ, ca în nivelurile B2 de la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, punct. 13—17, 30—31). Acestea sînt asociaţiile şi secvenţele stabilite clar prin săpăturile metodice şi în funcţie de care pot fi reconsiderate secvenţele corespunzătoare din săpăturile vechi. Aceste secvenţe sînt suficiente pentru determinarea etapelor principale ale perioadelor AB şi B în aria cucuteniană.

Apariţia succesivă a grupelor ceramice nu împiedică *imbricarea grupelor între etapele celor două stiluri AB şi B*, determinînd etapele secundare corespunzătoare subfazelor (fig. 3). În cadrul *fazelor AB1—AB2*, asocierea grupelor α—β şi γ în locuinţele de la interiorul şanţului de apărare la Cucuteni—Dîmbul Morii (fig. 3, punct. 1) determină o secvenţă posterioară aceleia de la Corlăteni, care a fost semnalată şi la Traian—Dealul Fîntînilor (fig. 3, punct. 22')[106] ; asocierea grupelor β—γ în unele locuinţe din afara şanţului de apărare la „Dîmbul Morii" indică secvenţa unei alte etape de locuire (fig. 3, punct. 6) ; ambele secvenţe sînt indicate ca posibile, prin prezenţa sporadică a a grupelor α, β, γ şi pe „Cetăţuia" de la Cucuteni (fig. 3, punct. 5, 7) ; asocierea grupelor β—γ şi δ în sondajul din aşezarea de la Huşi indică posibilitatea unei alte secvenţe posterioare aceiora de la „Dîmbul Morii" (fig. 3, punct. 33). Secvenţele de la „Dîmbul Morii" sînt singurele care se sprijină pe poziţii stratigrafice şi tipologice certe, în timp ce pe „Cetăţuie" ele nu sînt confirmate în complexe de habitaţie, iar în secvenţa de la Huşi nu numai proporţia grupei β este discutabilă[107], ci chiar prezenţa acestei grupe nu este încă certă. Însă tocmai aceste secvenţe determinate de jocul grupelor β—γ sînt necesare pentru a putea subîmpărţi fazele AB1—AB2.

În funcţie de aceste secvenţe, cele două faze pot fi subdivizate în cîte *două subfaze* simetrice sau asimetrice : faza AB1 este iniţiată de grupele α—β la *Corlăteni* şi *Drăguşeni—Săveni* (fig. 14/1—5)[108] ca primă subfază, *AB1a*, iar apariţia grupei γ la *Dîmbul Morii* ar determina etapa finală, subfaza *AB1b* ; faza AB1 rămîne definită prin grupele α—β şi limitată la prezenţa grupei α ; faza AB2 este definită prin grupele γ—δ în etapa finală, la *Cucuteni—Cetăţuie* şi *Frumuşica* (subfaza *AB2b*), dar supravieţuirea grupei β şi apariţia grupei δ ar determina etapa ei iniţială (subfaza *AB2a*) ; asocierea succesivă a grupelor β—γ la *Dîmbul Morii*, sau β—γ şi δ la *Huşi*, ar determina chiar *secvenţele* etapei iniţiale. Numai prin apariţia grupei δ înaintea dispariţiei grupei β se poate explica stilistic subgrupa δ1. Din contra, formarea subgrupei δ1 explică dispariţia grupei β, deoarece procedeele şi aspectele decorative ale acestei grupe au fost preluate de subgrupa δ1.

Aşezarea *Traian—Dealul Fîntînilor*, prin durata ei în etape de locuire marcate prin două şanţuri distanţate şi prin prezenţa celor patru grupe α—δ, va contribui, confirmînd sau

[106] Vl. Dumitrescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 101, ceea ce indică posibilitatea unor secvenţe diferite în cadrul etapelor AB1—AB2, ca în celelalte aşezări. Pentru a putea defini aria de formare şi apoi de evoluţie a stilului AB este cu totul necesar să se precizeze, dacă în aşezările din etapa AB1 din Depresiunea Prutului şi Depresiunea subcarpatică secvenţa iniţială a acestei etape este aceea de la Corlăteni (grupele α—β) sau aceea de la Cucuteni — Dîmbul Morii şi Traian — Dealul Fîntînilor (grupele α—γ). Secvenţa de la Corlăteni şi Drăguşeni — Săveni în bazinul Prutului se leagă de aşezările din bazinul Nistrului, ca Vygnanka în Galiţia, şi poate să aparţină ariei mai nordice de formare, în timp ce secvenţa de la „Dîmbul Morii" ar aparţine ariei mai sudice de răspîndire şi evoluţie.

[107] A. Niţu şi V. Bazarciuc, *Consideraţii cu privire la ceramica Cucuteni AB pe baza descoperirilor recente*, AM, 9, 1980, p. 25, fig. 2/1 (subgrupa β1).

[108] A. Crîşmaru, *op. cit.*, p. 92 urm., fig. 64/2 ; 72/3, 11 ; 73/1, 4 (săpături nesistematice).

ETAPE	CUC. A		CUCUTENI A B				CUCUTENI B				USATOVO		
	A3		AB1		AB2		B1		B2		B3		
	3a	3b	1a	1b	2a	2b	1a	1b	2a	2b	I	II	III

CATEGORII ȘI GRUPE CERAMICE

C, C', M, ζ_2, ζ_1, $\varepsilon 2$, $\varepsilon 1$, δ, γ, β, α, 12, 11

AȘEZĂRI

I: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 12' 13 14 15 14' 16 17 18 19 20 21

II: 22 23 22' 24 25 26 27 28 29 30 31 32

III: 3' 2' 33 33' 34 35 35' 36 37

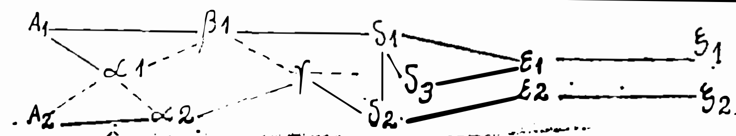

Fig. 3

infirmînd secvenţele intermediare, la clarificarea secvenţelor reale, cel puţin pentru Depresiunea subcarpatică, de-a lungul celor două faze AB1—AB2, deoarece contemporaneitatea, chiar parţială, a celor patru grupe de stil AB, afirmată insistent [109], este în contradicţie cu secvenţele clare şi diferite ale celor două faze în celelalte aşezări de tip AB. Prezenţa celor patru grupe arată că cele două faze AB1—AB2 sînt sigure la Traian (fig. 3, punct. 22, 25). Aceeaşi situaţie se repetă la *Calu*. Prezenţa grupei α la *Frumuşica*[110], dar în alte secţiuni (Anexa V), indică şi existenţa fazei AB1 (fig. 3, punct. 23).

Pentru interpretarea evoluţiei şi determinarea etapelor ceramicii de stil AB în spaţiul nord-estic, cercetarea practică şi teoretică trebuie să plece de la situaţiile clare şi hotărîtoare pentru stabilirea *modalităţilor de asociere a grupelor în complexele ceramice corespunzătoare etapelor*, în acord cu metoda de cercetare şi în raport cu rezultatele din aria cucuteniană. Aria de răspîndire a aşezărilor cu ceramică de stil AB suprapune exact aria aşezărilor din faza Cucuteni A3 în bazinul Nistrului, adică al afluenţilor din masivul Corneşti, Galiţia şi V Podoliei, în timp ce aşezările cu ceramică de stil AB timpurie lipsesc în bazinul mijlociu al Bugului.

Deci, etapele Cucuteni A3 şi AB sînt prelungite organic prin etapa Tripolie BI în bazinul Nistrului şi Bugului şi prin etapa Tripolie BII în bazinul Nistrului. Cele trei aşezări podoliene de la Kudrinţi şi Kadievţi cu ceramică tricromă de stil A, cu bandă lată sau îngustă, acoperă suficient durata corespunzătoare subfazei Cucuteni A3*b*=etapa Tripolie BI, iar orizonturile ceramicii de stil AB de la Vygnanka şi Zaleščiki in Galiţia, cu grupele α—β şi δ, sau de la Krutoborodinţi I în Podolia, cu grupa δ, acoperă etapele Cucuteni AB1—AB2=Tripolie BII.

În consecinţă, chiar din punctul de vedere al periodizării tripoliene, nu este necesar să se introducă o „etapă de tranziţie" Tripolie BI—BII, după modelul etapei Cucuteni AB, pentru aşezările cu ceramică de stil AB din bazinul Nistrului[111] şi cu atît mai puţin pentru bazinele Bugului şi Niprului[112], deoarece etapa Tripolie BII in acest spaţiu rămîne descoperită prin absenţa orizontului timpuriu al ceramicii de stil AB (grupele α—β) şi prin repartizarea aşezărilor clasice ale acestei etape, de tip Vladimirovka şi Kolomijščina II, care cuprind ceramică de stil B grupa ε, în etapa Tripolie C1=faza Cucuteni B1.

Inexistenţa grupei γ în toate aşezările din bazinul Nistrului[113] nu impiedică totuşi repartiţia clară a celorlalte trei grupe în două etape corespunzătoare fazelor Cucuteni AB1—AB2 în aşezările cu o singură etapă de locuire, deoarece la *Vygnanka* în Galiţia apar numai grupele α—β[114], ca la Corlăteni, iar la *Floreşti—Zagotzerno* pe Răut şi la *Krutoborodinţi I* în Podolia (fig. 13/10—12) există numai grupa δ[115], suplinind asocierea grupelor γ—δ de la Cucuteni—Cetăţuie, Frumuşica şi Traian.

Însă, majoritatea aşezărilor prezintă cele trei grupe, α—β şi δ, ca la *Zaleščiki* în Galiţia, unde ele apar singure, sau la *Polivanov—jar II* (fig. 13/5—6, 8) şi *Solonceni II* (*II*) pe Nistru, unde alături de ele continuă ceramica de stil A sau apare ceramica de stil B, grupa ε (fig. 13/9)[116].

---

[109] Vl. Dumitrescu, *Cu privire la periodizarea fazei Cucuteni AB*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 445 : grupa considerată cea mai veche, ABα, apare in complexele ceramice cu grupa γ, ceea ce constituie cea mai bună dovadă că această grupă nu este decît o variantă decorativă a subgrupei δ2*a*.

[110] C. Mătasă, *op. cit.*, pl. C2—4.

[111] N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 36 urm.

[112] Idem, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja BI—BII v Pobuž'je i Podneprov'je* KSIA, 134, p. 20 urm.

[113]. Vl. Dumitrescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 101 şi n. 1 : determinarea greşită a subgrupei γ2*b* pentru varianta decorativă a subgrupei δ2*a* de la Krutoborodinţi I, cu benzi acoperite cu „motive în X" pictate cu linii albe pe fond brun şi cu interspaţiul umplut cu negru întins (T. S. Passek, *Cér. tripol.*, pl. titlului color şi pl. 1/7, 9—10), a fost acceptată fără critică în publicaţiile recente cu privire la aşezările cu ceramică de stil AB din bazinul Nistrului. Prezenţa acestei variante şi a aspectelor decorative ale subgrupei δ1*a* de la Krutoborodinţi I în nivelul Polivanov — jar II (N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, fig. 3/7, 10) arată legătura directă a orizontului AB din V. Podoliei cu bazinul Nistrului.

[114] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109.

[115] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. 1/1—4 (subgrupa δ1*a*), 9—14 (subgrupa δ2*a*) (*Krutoborodinţi I*) ; N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 53, fig. 5/9 (subgrupa δ1*b*, deoarece factura motivelor aparţine grupei γ de la Traian), 10 (subgrupa δ3*a*) (*Floreşti—Zagotzerno*).

[116] T. S. Passek, *Rannezemledel. plemena Podnestr.*, p. 134, 137, tabel p. 135, fig. 29/2, 4 (subgrupa δ3) ; 30/1 (subgrupa α1), 2, 5—6 (subgrupa ε1*a*), 3 (subgrupa δ3), 4 (subgrupa β1 sau δ1*a*), 7—10 (subgrupa δ1*a*) (*Polivanov — jar II*) ; N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 43

Este greu de admis că nivelul II de la Polivanov-jar și cu atit mai mult stratul II de la Solonceni II, cu o grosime medie de 1,80 m și locuințe de tipuri diferite, de suprafață sau semibordele, cuprind un complex ceramic unitar și corespunzător unei singure etape de locuire, atit timp cit nu se va dovedi asocierea constantă a acestor categorii și grupe stilistice în complexele de habitație. În ambele așezări, complexul ceramic și etapa corespunzătoare nu pot fi determinate în ansamblul depunerilor cu ceramică de stil AB din stratul respectiv și nici una din așezări nu poate fi repartizată global unei singure etape, Solonceni II în etapa AB1 și Polivanov-jar în etapa AB2.

Categoria tricromă și categoriile secundare cu decor adincit sau canelat de stil A pot continua în etapa AB1 alături de grupele α—β la Polivanov-jar sau Solonceni II, ca la Corlăteni (fig. 10/4), dar ele dispar la Zaleščiki, ca la Cucuteni — Dîmbul Morii, și nu supraviețuiesc alături de grupa δ la Krutoborodinți I, ca în toate așezările cu grupele γ—δ din etapa AB2, Cucuteni—Cetățuie, Frumușica și Traian. Cu atit mai mult ceramica de stil A nu poate fi asociată cu grupa ε la Polivanov-jar. De asemenea, trebuie dovedită asocierea grupelor α—β cu grupa δ la Polivanov-jar și Solonceni II, dar atunci aceste așezări nu mai pot fi repartizate în etape diferite, AB1 sau AB2, ci direct în etapa AB2. Însă, nicăieri în aria cucuteniană dintre Carpați și Prut grupa α nu apare în complexele cu grupa δ, adică în etapa AB2, ci numai în complexele cu grupa γ, adică în etapa AB1 de la Cucuteni—Dîmbul Morii și Traian, și în nici un caz grupele α—β nu supraviețuiesc pină la apariția grupei ε, prezentă la Polivanov-jar.

Este clar că aceste așezări comportă etape succesive de locuire, cu complexe ceramice determinate de succesiunea și asocierea celor patru grupe, în cadrul etapelor AB1 (grupele α—β) și AB2 (grupa δ) de la Vygnanka și Krutoborodinți I, iar la Polivanov-jar apariția grupei ε implică asocierea ei cu grupa δ și determină o etapă Cucuteni B1*a*, ca la Cucuteni—Cetățuie și Prigorenii Mici..

Suprapunerea etapei AB1 în întreg bazinul Nistrului, reprezentată prin grupele α—β și frecvența variantei de culoare roșie a subgrupei β1*a*, ca la Corlăteni, include acest spațiu în aria de formare a stilului AB. Absența grupei γ în etapa AB2 arată însă că evoluția stilului AB a continuat pe o arie restrînsă, între Carpați și Prut, începind cu apariția grupei γ în etapa finală a subfazei AB1 la Cucuteni—Dîmbul Morii și Traian — Dealul Fintînilor. De aceea este de presupus că etapa AB2 în bazinul Nistrului, Galiția și Podolia reprezintă o difuzare a ceramicii din etapa AB2, redusă la grupa δ, ca la Krutoborodinți I. Pentru o evoluție paralelă în bazinul Nistrului, ar fi greu de explicat formarea subgrupelor $\delta_1 - \delta_3$ și a aspectelor lor decorative numai în funcție de grupele α și β, chiar în cazul supraviețuirii grupei α pină la apariția grupei δ, atit cit se poate aprecia după ceramica de la Florești—Zagotzerno[117] și Solonceni II[118]. Acest proces nu exclude apariția pe ceramica de stil AB din bazinul Nistrului, începind cu grupele α—β, a unor aspecte decorative cu totul diferite de acelea din restul ariei cucuteniene, anticipînd practica constantă a variantelor decorative pe ceramica de stil B, grupa ε, din aria tripoliană.

---

urm., fig. 2/1 (α1), 2 (β1*a*), 3—4, 6 (δ1*b*), 5 (α1 + β1), 7 (δ1*a*) ; 3/1—2 (β1*a*), 4—5 (α2) ; 5/1 (α2) (*Zaleščiki*) ; p. 47 urm., fig. 3/7 (δ2*a*), 8 (ceramică tricromă de stil A, confundată cu grupele AB), 10 (δ1*a*) ; 4/1 (α2 + β2*a*), 3 (α1), 4 (δ3*a*), 5 (δ2*a*) ; 5/2 (β1*a*), 3 (α1), 4 (β2*a*), 5 (β1) (*Polivanov-jar*) ; p. 50 urm., fig. 4/9 (ceramică cu decor adincit de stil A), 10 (ceramică tricromă de stil A) ; 5/6 (δ2*a*), 7 (α2 dacă există și alte aspecte ale acestei grupe, sau δ1*b*) ; 6/1 (ceramică tricromă de stil A, confundată cu grupele de stil AB), 4—5 (δ3*a*) (*Solonceni II*). În aceste note, subgrupele sînt denumite după definițiile binare ale lui H. Schmidt și deci desemnate cu sigle proprii, *a* sau *b*, după clasificația din articolele noastre citate în acest studiu.

117 N. M. Vinogradova, SA, 1972, 1, p. 53, fig. 5/9—10 : aspectul cu „bucle spiralice agățate" al variantei picturale tricrome a subgrupei δ1*b*, atribuit însă subgrupei α1, are factura decorului grupei γ de la Traian, iar aspectele decorului eliptic al subgrupei δ3*a* sînt identice ca în grupa δ de la Traian.

118 *Ibidem*, p. 50, 52, fig. 5/6—7 ; 6/6 : decorul „în labirint" cu dungi roșii pe fond alb, atribuit subgrupei α1, aparține subgrupei δ1*b*, deoarece acest decor, creat în subgrupa β1, este transpus în stilul subgrupelor δ1—δ3 la Traian ; aspectul cu „bucle unite în formă de *C* și prevăzute cu benzi exterioare" transpuse în stilul subgrupei δ1*a* decorul identic realizat în stilul subgrupei γ2 pe craterul de la Frumușica (C. Mătasă, *op. cit.*, pl. 37/295 zona umărului) ; aspectul cu „benzi albe cu contur negru" pe fond brun, acceptat ca grupă ABα, reprezintă una din variantele decorative ale subgrupei δ2*a* la Traian și Huși (A. Nițu și V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 29, 31, fig. 2/4*b* ; 6/2, 4*a*), care nu este reductibilă la formulele grupelor α—β ci a fost adoptată direct de pe ceramica cucuteniană.

Echivalarea etapelor Cucuteni AB1—AB2 cu etapele din aria tripoliană, cel puţin pentru Galiţia şi V Podoliei, nu se poate face decît la nivelul etapei *Tripolie BII*, pe care o subdivid în *două faze, BII 1* şi *BII 2* (Tabel II). În consecinţă, această etapă trebuie să rămînă rezervată orizontului cu ceramică de stil AB şi în bazinele Bugului şi Niprului, după cum ar indica aşezarea *Kliščev* în bazinul superior al Bugului, în care este menţionată ceramica de stil AB de la Polivanov-jar II şi Krutoborodinţi I[119].

Însă, aşezarea Klišćev a fost echivalată cu aşezarea *Pjaniškovo* din bazinul mijlociu al Bugului şi ambele au fost repartizate, ca şi aşezările corespunzătoare *Škarovka* şi *Veremje* din bazinul Niprului, etapei a doua a perioadei de tranziţie (Tripolie BI—BII)[120]. Prin această operaţie, ele au fost separate de celelalte aşezări din etapa clasică Tripolie BII din bazinele Bugului şi Niprului, de tip Vladimirovka sau Kolomijščina II[121].

Toate aceste aşezări sînt caracterizate prin ceramica cu decor adîncit, cu sau fără pictură bicromă sau tricromă, de un tip nou şi diferit de acela al categoriei cu decor adîncit din etapele Cucuteni A3 (Darabani I pe Nistru) şi Tripolie BI (Sabatinovka I pe Bug), indiferent de filiaţia lor genetică[122]. Separarea aşezărilor între cele două etape s-a făcut deci în funcţie de ceramica pictată, cu pictură tricromă sau bicromă de stil AB atribuită grupei δ şi etapei de tranziţie, sau cu pictură bicromă de stil B atribuită grupei ε şi etapei BII clasice.

Dacă în aşezările de tip Veremje pe Nipru ceramica pictată prezintă suficiente elemente deltoide (pictură cu brun-roşu pe fond alb; perle ogivale sau îngemănate) şi ar putea aparţine strict subgrupei δ_1[123], ea prezintă totodată suficiente elemente ale grupei ε (pictură cu brun, ca nuanţă pentru negru, pe fond alb; pictură cu negru pe fond crem, ca nuanţă pentru fondul alb; elipse legate cu benzi orizontale; rozete petaliforme; puncte mari dispuse în elipse, perle sau interspaţiu), care ar indica cel puţin o contaminare a grupei δ cu decorul grupei ε, într-o etapă posterioară nu numai etapei de tranziţie, ci chiar etapei BII.

La Pjaniškovo pe Bug, unde ceramica pictată este în proporţie foarte mică, nu există aceste aspecte deltoide[124], nici decorul pictat cu negru pe fond alb sau brun al grupei ε[125]. Singurul vas reprodus este vasul piriform cu „motive în 8", dar descris ca pictat bicrom, cu brun închis, ca nuanţă pentru culoarea neagră, pe fond alb[126], care poate fi atribuit direct grupei ε. În cazul acesta, aşezarea Pjaniškovo, unică pe Bugul mijlociu, rămîne solidară cu aşezările din etapa BII de pe Bug şi Nipru, prin identitatea ceramicii cu decor adîncit şi prezenţa grupei ε, care în celelalte aşezări prezintă factura obişnuită cu pictură neagră pe fond alb[127], ca în etapa Tripolie CI.

În consecinţă, etapa Tripolie BII2 rămîne deschisă în bazinul mijlociu al Bugului, pînă la descoperirea unui orizont cu ceramică de stil AB2. Existenţa acestui orizont şi a acestei etape în bazinul Niprului, prin difuzarea ceramicii de stil AB2 din V Podoliei direct în bazinul Niprului, ar fi posibilă, după cum ar indica poziţia intermediară între Bugul superior şi Nipru a aşezării Škarovka, dar, pe de o parte această aşezare este totodată intermediară între

[119] I. I. Zaec, *Drevnie zemledel'cy srednego tečenija Južnogo Buga vo 2-j polovine IV tysjačeletija do n.e.* (autoreferatul tezei, fără ilustraţii), Moscova, 1975, p. 11.

[120] N. M. Vinogradova, KSIA, 134, p. 27.

[121] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 54 urm., fig. 34.

[122] *Ibidem*, p. 55, 68, 73, 99, fig. 26, 28, 34, 53; N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 22—3, fig. 2, 4; M. Himner, *Etude sur la civilisation prémycénienne dans le bassin de la Mer Noire*, Światowit, XIV, 1933, p. 82 urm., pl. XXIII urm.

[123] N. M. Vinogradova, *op. cit.*, p. 23—4, fig. 3/1—2, 4, 6, 9—10. În aceste aşezări, fragmentele atît de asemănătoare cu ceramica tricromă de stil A (*Ibid.*, fig. 3/5, 7) pot aparţine grupei δ (subgrupa δ2*a*), numai dacă culoarea albă a motivelor este pictată *peste* fondul brun-roşu. Dacă culoarea brună din interspaţiu este pictată peste fondul alb, cum indică fragmentul de la Tripolie (*Ibid.*, p. 24, fig. 3/7), aceste fragmente reprezintă tocmai acea ceramică tricromă de stil A a etapei Tripolie BI prelungită în etapa BII.

[124] *Ibidem*, p. 23, fig. 3/8: acest vas piriform cu „motive în 8" este descris ca pictat tricrom, cu negru şi brun-roşu pe fond alb, şi deci atribuit subgrupei δ1 prin interspaţiul haşurat cu linii de aceeaşi culoare.

[125] M. Himner, *op. cit.*, pl. XII/7: legenda planşei este evident greşită, deoarece la T. S. Passek, *op. cit.*, fig. 67/10—11, paharul pictat de stil ε şi cupele cu picior sînt atribuite aşezării Popudnja.

[126] *Ibidem*, p. 82, 96 urm., pl. XIX.

[127] T. S. Passek, *Period. tripol. posel.*, p. 68, 72, fig. 34 (Kolomijščina II); p. 102, fig. 59—61 (Vladimirovka).

Bugul mijlociu şi Nipru, iar pe de altă parte contaminarea ceramicii de stil AB2 cu grupa ε indică numai că aşezările de tip Veremje sînt mai timpurii decît aşezarea Kolomijščina II, evident în cadrul aceleiaşi etape, Tripolie CI timpurie. Pentru soluţionarea acestor situaţii, descoperirile existente de ceamică de stil AB şi publicarea lor sînt cu totul insuficiente.

Cu toată precaritatea ceramicii de stil A în bazinele Bugului mijlociu şi al Niprului, persistenţa ceramicii tricrome sau numai a ceramicii secundare cu decor adîncit devine inevitabilă de-a lungul etapei Tripolie BII. Un asemenea decalaj al etapei Tripolie BI în acest spaţiu nu ar putea fi confirmat pentru eventualele aşezări cu ceramică de stil A decît prin datările cu C_{14}.

*

În cadrul *fazei B1*, imbricarea grupelor de stil AB, γ—δ, cu grupa ε, de stil B, defineşte complexele ceramice din complexele de habitaţie ale aşezărilor *Ghelăieşti* (fig. 16; 17/1,5)[128] şi *Văleni—Roman* în Depresiunea subcarpatică, sau *Cucuteni—Cetăţuie* (fig. 19/1—2,6)[129], şi *Frigorenii Mici* (fig. 19/3—5)[129a] în Depresiunea Prutului, şi determină riguros etapa iniţială a acestei faze (fig. 3, punct. 9—10, 26—27), în opoziţie cu complexele ceramice definite numai prin prezenţa grupei ε în aşezările *Ripiceni—Gura Hîrtopului* (fig. 20/6—10)[130], *Stînca—Ştefăneşti* (fig. 22/3, 7—8)[131], *Şipeniţi* (fig. 21)[132] şi *Petreni* (fig. 22/1, 4—6)[133] din etapa finală. Acestor două etape secundare în cadrul fazei B1 nu li se poate acorda decît valoarea cronologică a *două subfaze, B1a* şi *B1b*.

În aşezarea *Calu*, ceramica de stil B cuprinde numai grupa ε : alături de străchinile şi paharele de stil ε pur (fig. 17/2,7)[134], străchinile prezintă aspectele deltoide ale decorului eliptic[135] de la Ghelăieşti şi Drăguşeni—Fălticeni, iar amforele au decorul cu „benzi în *X*" cu liniile întreţesute[136] ca la Ghelăieşti (fig. 16/4) şi Drăguşeni—Fălticeni, sau decorul cu „elipse flancate de perle"[137] ca la Petreni[138]. Ultimul motiv apare pe un singur fragment, care este unicul în toată Depresiunea subcarpatică, deoarece în etapele următoare el dispare din decorul grupei ε din această regiune. Dată fiind proporţia grupelor de stil AB, γ—δ, este evident că ele erau parţial asociate cu grupa ε, ca la Ghelăieşti. Pentru aceste considerente, orizontul B de la Calu aparţine subfazei *B1a*.

În complexul ceramic al aşezării *Drăguşeni—Fălticeni*, datat prin grupa ε (fig. 20/1—3), numai trei fragmente pot fi atribuite grupei δ, primul decorat cu o volută înfăşurată[139] ca pe ceramica de la Traian sau Frumuşica (fig. 15/3), al doilea cu „motive în *X* şi unghiuri imbricate"[140] ca pe ceramica de la Ghelăieşti (fig. 17/5) şi al treilea cu o „buclă spiralică cu diagonală" şi interspaţiile haşurate cu linii încrucişate[141] ca pe ceramica de la Ghelăieşti[142],

---

[128] A. Niţu, Şt. Cucoş şi D. Monah, *op. cit.*, p. 38 urm., 45 urm., fig. 5/1 ; 15 bis ; 20/1—2 ; Şt. Cucoş, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăieşti (Neamţ)*, SCIV, 24, 1973, 2, p. 207, 209, fig. 2/2 ; 3/2—3 ; idem, *Noi reprezentări antropomorfe pictate pe ceramica cucuteniană*, Carpica, 1972, p. 91, fig. 1/1 ; 2.

[129] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, 40, 74, pl. 17/3, 7 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Cucuteni*, fig. 21 stînga ; A. Niţu, AM, 8, 1975, p. 39, 75, fig. 32/11.

[129a] N. Berlescu, *Aşezările cucuteniene de la Războieni şi Prigorenii Mici*, SCŞ — Filiala Iaşi, 6, 1955, 3—4, p. 157 urm., fig. 4—6/1. ;

[130] V. Chirica, *Cercetări arheologice de teren în Judeţul Botoşani*, Carpica, 4, 1971, p. 306 urm., fig. 3—5. Aşezarea şi orizontul cucutenian sînt determinate prin cercetările de suprafaţă şi cantitatea materialului ceramic colectat în urma surpării marginii terasei Prutului de-a lungul pîrîului Hîrtop.

[131] A. Niţu, P. Şadurschi şi E. Popovici, *Săpăturile aşezărilor Cucuteni B de la Stînca şi Ştefăneşti—Botoşani* (sub tipar).

[132] O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 20, 22, 32, 64, 81, 100.

[133] T. S. Passek, *Tripil'ska kul'tura*, Kiev, 1941, fig. 22/6 ; idem, *Cér. tripol.*, pl. IX/5 = XXIX/1—2 ; XXII/1—2 ; XXIV/1—2.

[134] R. Vulpe, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 40—1, fig. 24/8 ; 25 ; 26/3.

[135] *Ibidem*, p. 41, fig. 24/3—4.

[136] *Ibidem*, fig. 24/6.

[137] *Ibidem*, fig. 20/2.

[138] A. Niţu, AM, 8, 1975, p. 19, fig. 5/5.

[139] Vl. Dumitrescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 139, fig. 15/7.

[140] *Ibidem*, fig. 18 bis.

[141] *Ibidem*, fig. 15/13.

[142] Şt. Cucoş, *Ceramică neolitică din Muzeul arheologic Piatra Neamţ*, p. 52, fig. 76.

indicînd o secvenţă finală a grupelor de stil AB în cadrul subfazei B1*a*. Apartenenţa la această subfază o arată şi aspectele deltoide ale decorului spiralic (fig. 20/1) sau eliptic al străchinilor grupei ε de la Drăguşeni[143], la fel ca pe străchinile de la Ghelăieşti[144] sau de la Calu, citate mai sus.

Cu toate elementele de stil AB, grupele γ—δ, cele două străchini de la *Viişoara* (Tg. Ocna)[145] şi Ghelăieşti[146], decorate identic cu „spirale conjugate" proiectate concentric şi acoperite cu culoare albă peste fondul brun deschis, aparţin grupei ε: tratarea interspaţiului cu benzi liniare negre paralele cu volutele pe ambele străchini şi cu benzi liniare negre marginale în intervalele triunghiulare pe strachina de la Ghelăieşti se întîlneşte pe amforele cu acelaşi decor de la Podei[147]. Complexul aşezării Viişoara cuprinde numai grupa ε şi se înscrie între secvenţele subfazei *B1b*.

Săpăturile reluate în aşezarea *Văleni—Piatra Neamţ* au dezvelit locuinţe numai cu grupa ε, precizînd astfel etapa finală (subfaza B1*b*) a acestei grupe descoperite în săpăturile anterioare (fig. 17/3—4, 6)[148].

De asemenea, reconsiderarea poziţiilor stratigrafice şi tipologice ale repartiţiei grupelor de stil AB şi B în diferitele secţiuni de la *Frumuşica* (Anexa V) stabileşte clar că nivelul B din secţiunea III, determinat prin vetre *in situ* (vatra 17) la adîncime de — 1 m, cuprinde numai grupa ε (fig. 18/2—4), în timp ce grupele de stil AB, γ—δ, aparţin exclusiv nivelului inferior AB, cu vetre *in situ* (vatra 15) la adîncimea de — 1,30 m (fig. 15). O groapă săpată din nivelul B pînă la baza nivelului AI, la adîncimea de — 2 m, cuprinde ceramica grupei ε, dar a antrenat şi un vas δ2 prin străpungerea nivelului AB[149]. Deci, grupa ε, a fazei B1 la Frumuşica aparţine subfazei B1*b* (fig. 18/1—5)[150].

Aşezarea *Valea Lupului* a fost considerată şi repartizată în bloc fazei B2, dar două fapte, rămase neobservate şi neinterpretate, arătau de la început că complexul ei ceramic nu este unitar: existenţa unor locuinţe (locuinţa 2) cuprinzînd numai grupa ε (fig. 20/2); prezenţa decorului zoomorf cu „siluete negre" (fig. 20/4), caracteristic grupei ε în toate aşezările din faza B1 (fig. 17/1, 4; 18/1; 21/2—3; 22/1) şi înlocuit prin decorul cu „siluete roşii" al grupei ζ (fig. 23/1—2, 4) în toate aşezările cu ceramică ε şi ζ din faza B2. Această situaţie discriminează clar două orizonturi Cucuteni B în această aşezare cu stratigrafie aparent orizontală, care trebuie designate cu sigle diferite (Valea Lupului I şi II). Procedeul „albului secundar" în decorul grupei ε (fig. 20/2), ca la Drăguşeni—Fălticeni (fig. 20/3), dară fără grupa δ, arată că orizontul B1 de la Valea Lupului I aparţine unei secvenţe iniţiale a subfazei B1*b* (fig. 3, punct. 11), deoarece grupa ε la Şipeniţi, Petreni şi Stînca—Ştefăneşti prezintă numai decorul clasic al acestei grupe (fig. 21—22).

Existenţa celor două orizonturi B1—B2 la Valea Lupului impune reconsiderarea lor în complexul celor două aşezări din bazinul Nistrului, *Bilce—Zlote* I şi II în Galiţia (fig. 29/1,4) şi *Varvarovca XV* (I şi II) în bazinul Răutului (fig. 29/3, 6)[151]. În ambele aşezări, primul orizont aparţine subfazei B1*b*, (fig. 3, punct. 35).

Cele două faze B1—B2, subfazele lor şi chiar unele secvenţe în cadrul subfazelor, sînt diferenţiate şi prin *repartizarea variantelor subgrupei* ε2 (fig. 3, subgrupa ε2). Aceste variante decorative în cadrul grupei ε din Depresiunea subcarpatică n-au fost cunoscute de H. Schmidt şi ele pun problema subdivizării acestei grupe, care a fost precizată în partea introductivă a acestui studiu.

În Depresiunea subcarpatică, varianta cu motivele decorului dublate cu „benzi exterioare albe libere" apărută în subfaza B1*a* la Ghelăieşti (fig. 16/3) se întîlneşte şi în subfaza B1*b* la Văleni—Piatra (fig. 17/3). Varianta cu „benzile motivelor acoperite cu culoare albă" din

---

143 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 135—37, fig. 10/2; 18/1.

144 A. Niţu, Şt. Cucoş şi D. Monah, *op. cit.*, p. 45—6, fig. 14/5; 16/1.

145 A. Niţu şi C. Buzdugan, *Aşezarea cucuteniană de la Viişoara (Tg. Ocna)*, Carpica, 4, 1971, p. 103, 111, fig. 9.

146 A. Niţu, Şt. Cucoş şi D. Monah, *op. cit.*, p. 45, fig. 17/6; Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 55—6, fig. 84.

147 C. Matasă, AM, 2—3, 1964, fig. 14/6, 9—12; 22/2; 26/3; Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 63, fig. 106.

148 H. Dumitescu, SCIV, 1, 1950, 2, p. 36 urm., fig. 10/1; 11/1, 3; 14/1.

149 C. Mătasă, *Frumuşica*, p. 129, 154, pl. 37/290.

150 *Ibidem*, p. 129—32, 153—55, pl. 35/289*a*—*b*; 38/302, 312; 40/310, 322.

151 A. Niţu, AM, 8, 1975, p. 18, 20, 32—4 şi n. 19, 28, 46, 119, 131, fig. 4/1—2, 4—5; 18/1—2; 19/2—3.

faza B1, la Ghelăiești, Văleni—Piatra și Frumușica (fig. 16/4 ; 17/6 ; 18/2—3), continuă singură în subfaza B2*a*, la Podei (fig. 24/3—4 ; 25/3) și Gura Văii, dar nu știm dacă ea a continuat și în subfaza B2*b*. Această subfază constituie o lacună a cercetării, deoarece nu s-a descoperit pînă în prezent nici o așezare posterioară Podeiului. Nu se poate admite că, pe de o parte, așezarea Podei se situează în etapa finală a fazei B2, căci atunci lacuna s-ar intercala între orizontul B1*b* de la Frumușica și Podei, adică în locul subfazei B2*a*, sau, pe de altă parte, că aspectele decorative de la Podei (fig. 24/5 ; 25/1—2) au durat pînă la sfîrșitul fazei B2, deoarece în Depresiunea Prutului aceste aspecte apar în așezări din etapa inițială (fig. 26/5) sau finală (fig. 26/3 ; 27/2), dar însumînd o evoluție stilistică.

În Depresiunea Prutului, în subfaza B1*a* se întîlnește de asemenea varianta cu „benzile motivelor pictate cu alb", redus la o bandă mediană pe corpul spiralelor, la Prigorenii Mici (fig. 19/4), iar în subfaza B1*b* varianta cu „alb secundar", sub forma unui „șir de puncte albe", la Valea Lupului I (fig. 20/2). În Podișul Sucevei, varianta cu „alb secundar" apare din subfaza B1*a* la Drăgușeni — Fălticeni (fig. 20/3).

Aceste variante de culoare albă în cadrul subgrupei ε2 sînt preluate din subgrupa δ 2 (fig. 15/3 ; 19/3). Procedeul „albului secundar" nu se mai întîlnește pe ceramica ε la Șipeniți sau Petreni, încît așezarea Valea Lupului I reprezintă o secvență inițială a subfazei B1*b*. În schimb prezența albului secundar" la Drăgușeni—Fălticeni, ca secvență finală a subfazei B1*a*, pune problema apariției acestui procedeu în secvențele inițiale ale acestei subfaze, chiar dacă procedeul este caracteristic Podișului Sucevei și Depresiunii Prutului, deoarece el nu apare pe ceramica ε de la Ghelăiești. În adevăr, el are un corespondent în procedeul cu „negru secundar", sub forma „șirului de puncte negre", pe ceramica ε a subfazei B1*a* la Cucuteni—Cetățuie (fig. 19/2) și a subfazei B1*b* la Văleni—Piatra (fig. 17/4), fiind de asemenea preluat de la subgrupa δ1.

La fel, decorul cu „benzi exterioare albe libere" este limitat la ceramica ε din faza B1 a Depresiunii subcarpatice (fig. 16/3 ; 17/3). Numai decorul cu benzi albe libere" este caracteristic grupei ε în ambele depresiuni în faza B1 (fig. 16/4 ; 17/6 ; 18/3 ; 19/4), dar continuă din faza B1 în subfaza B2*a* numai în Depresiunea subcarpatică (fig. 24/3—4 ; 25/3). Grupa ε din subfaza B2*b* a Depresiunii Prutului nu mai prezintă variantele de culoare albă.

Imbricarea grupelor de stil AB cu grupa ε în etapa inițială a fazei B1 generează asocieri succesive, ε + γ — δ sau ε + δ, prin prezența ambelor grupe γ— δ în complexele așezărilor de tip Ghelăiești (fig. 16/1—2) și prin *dispariția grupei* γ în complexul din nivelul B1 de la Cucuteni—Cetățuie și din așezarea Prigorenii Mici, care prezintă numai grupa δ (fig. 19/3). Dispariția ultimei grupe se face treptat, prin *descreșterea proporției grupei* δ în complexul așezării Drăgușeni —Fălticeni în raport cu nivelul B1 de pe „Cetățuia" de la Cucuteni. Aceste momente se înscriu ca *secvențe ale subfazei B1a*, marcate prin ritmul *jocului grupelor* γ—δ în complexele așezărilor din cele trei regiuni (fig. 3, punct. 26—27, 9—10, 34). Aceste secvențe ar putea fi susținute de variația proporției variantelor de culoare albă ale grupei ε în așezările din fiecare regiune.

După dispariția grupelor de stil AB, varianta cu „alb secundar" a subgrupei ε2 de la Valea Lupului I determină o *secvență inițială* a subfazei B1*b*, dar această variantă decorativă dispare în celelalte așezări cunoscute în Depresiunea Prutului. La fel, în Depresiunea subcarpatică, varianta cu „benzi exterioare albe libere" a subfazei B1*b* la Văleni—Piatra marchează o secvență inițială față de varianta cu „benzi albe libere" de la Frumușica.

În consecință, *secvențele subfazei B1b* în Depresiunea Prutului urmează a fi determinate, posibil, numai de jocul *aspectelor decorative ale subgrupei ε1*. Cu toate elementele comune ale decorului grupei ε1, inerente prin procesul formării acestei grupe și prin evoluția ei de-a lungul fazei B1, aspectele decorative ale așezărilor din bazinele Prutului și Nistrului, Ripiceni — Gura Hîrtopului, Stînca—Ștefănești, Șipeniți, Petreni și Varvarovca XV(I), se deosebesc de acelea ale așezărilor din Depresiunea Prutului și Depresiunea subcarpatică (fig. 18 ; 20/2, 4), dar totodată au prelungiri în așezările din Galiția și V Podoliei sau din bazinul mijlociu al Bugului.

În cele cinci așezări dintre Prut și Nistru lipsesc aspectele cu culoare albă ale subgrupei ε2 de la Văleni—Piatra și Frumușica (fig. 18/2—3), după cum aspectele cu „elipse și tangente orizontale" de la Șipeniți sau Petreni (fig. 20/6 ; 21/6 ; 22/3, 6) lipsesc în Depresiunea subcarpatică, iar decorul spiralic cu „buclele barate cu benzi liniare" de la Petreni lipsește în aria cucuteniană dintre Carpați și Prut.

Factura decorului spiralic cu benzi libere conturate și cu interspațiul de culoare neagră de la Cucuteni—Cetățuie (fig. 26/6) nu este cunoscut pe ceramica celor cinci stațiuni, dar el apare identic pe ceramica din Podolia și la Vladimirovka pe Bug[152]. Așezarea Ripiceni — Gura Hîrtopului se leagă direct, prin predominarea aspectului decorului spiralic cu benzi libere și interspațiul

[152] T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. XXVIII/1—4.

umplut cu negru întins (fig. 20/8, 10), de aşezarea Kudrinţi în Podolia[152 a]. Şipeniţi se leagă direct, prin aspectele decorului eliptic cu volute anexe (fig. 21/4) şi decorul zoomorf cu siluete negre în decorul spiralic sau eliptic (fig. 21/2—3), de Bilce—Zlote I (orizontul Cucuteni B1 cu siluete negre) în Galiţia (fig. 29/1), iar aspectele cu „elipse şi volute anexe" sînt de asemenea caracteristice la Staraja Buda pe Bug[153]. Petreni se leagă direct, prin aspectele decorului spiralic sau eliptic cu „benzi exterioare liniare" (fig. 22/4), sau prin decorul spiralic cu „bucle agăţate, alăturate şi barate cu benzi liniare", de aşezările Vladimirovka, Staraja Buda sau Popudnja pe Bug[154].

Diferenţele aspectelor decorative între cele cinci aşezări dintre Prut şi Nistru nu împiedică prezenţa aspectelor lor comune, continuate de asemenea în V Podoliei şi în bazinul mijlociu al Bugului. Aspectele cu „elipse şi tangente orizontale" sînt comune pe amforele de la Şipeniţi, Petreni, Stînca—Ştefăneşti şi Varvarovca XV (I)[155] (fig. 21/6 ; 22/3, 6), pe vasele-binoclu de la Kadievţi—Bavki şi Kudrinţi în Podolia[156] şi pe amforele de la Vladimirovka, Popudnja şi Staraja Buda pe Bug[157] ; aspectele cu „motive cruciforme cu braţele petaliforme" sau reduse la două braţe şi introduse în elipse sau perle se întîlnesc pe ceramica de la Ripiceni—Gura Hîrtopului, Stînca—Ştefăneşti şi Şipeniţi[158] (fig. 20/6—7, 9 ; 22/3 stînga), sau de la Kudrinţi şi Vladimirovka[159] ; cele două aspecte cu „volute în vîrtej" sau cu „elipse şi perle" în interiorul străchinilor de la Stînca—Ştefăneşti (fig. 22/7—8) se găsesc la Şipeniţi[160] şi Petreni[161], ca şi în aşezările din Podolia[162] şi din restul ariei tripoliene[163].

În restul ariei cucuteniene, numărul aşezărilor din subfaza B1*b*, cercetate şi mai ales publicate, este încă prea mic pentru a putea confirma şi defini secvenţele grupei ε. Unele aspecte decorative sînt cunoscute, dar puţin frecvente : decorul spiralic de la Ripiceni—Gura Hîrtopului apare identic la Cucuteni—Cetăţuie (fig. 19/6) şi decorul eliptic are aceeaşi factură la Frumuşica (fig. 18/5). Altele apar din subfaza precedentă, B1*a*, sau continuă în subfaza următoare, B2*a* : aspectele cu „elipse şi tangente orizontale" pe amforele de la Cucuteni—Cetăţuie în subfaza B1*a*[164] şi pe amforele şi paharele de la *Miorcani* (Botoşani) în subfaza B1*b*[165] ; aspectele cu „motive cruciforme în formă de aster" de la Şipeniţi (fig. 21/5) pe ceramica ε de la Truşeşti (fig. 22/2 şi aspectele cu „elipse şi perle" pe străchinile grupei ζ din această aşezare, în subfaza B2*a*[166] ; aspectele diferite ale decorului spiralic cu benzi libere conturate şi cu interspaţiu negru de la Cucuteni—Cetăţuie din subfaza B2*a* (fig. 26/6) sînt continuate din faza B1, deoarece ele apar identice în Podolia şi la Vladimirovka pe Bug.

Decorul grupei ε clasice (subgrupa ε1) comportă evident o evoluţie stilistică de la faza B1 la faza B2 (fig. 21/1 ; 26/2, 6 ; 27/5), care a început desigur din subfaza B1*b*, deoarece este manifestă între aşezările mai numeroase din bazinul Bugului repartizate în etapele Tripolie BII şi CI. Diferenţierile aspectelor decorative ale grupei ε în aceste aşezări nu se pot datora numai unor preferinţe locale, în funcţie de influenţele venite din bazinul Nistrului şi de inovaţiile create în aşezările din bazinul Bugului, ci ele însumează o evoluţie stilistică atît de marcată e la aspectele din aşezarea Vladimirovka la aspectele din aşezările Popudnja şi Staraja Buda şi la

---

152a *Ibidem*, pl. III/2—4, 7.

153 *Ibidem*, pl. XXVI²/1—4.

154 *Ibidem*, pl. VIII/2, 4—6 ; XII/1—2, 4 ; XXI/3—6, 9—10 ; XXII ; XXIV/1—4 ; XXVI¹/1—6.

155 A. Niţu, *op. cit.*, p. 35, fig. 19/3.

156 T. Passek, *op. cit.*, pl. II/1, 7.

157 *Ibidem*, pl. XXIX/7—8 (Staraja Buda) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 60/4 (Vladimirovka) ; tabel sinoptic fig. 67/6 (Popudnja şi Staraja Buda).

158 O. Kandyba, *op. cit.*, p. 74, fig. 84.

159 T. Passek, *Cér. tripol.*, pl. II/2 ; III/5 ; VIII/1, 3.

160 O. Kandyba, *op. cit.*, p. 82 urm., fig. 105 urm., 250—254.

161 T. Passek, *op. cit.*, pl. VII/4—5, 9 ; XXXIII/2, 4.

162 *Ibidem*, pl. II/3—4, 8 (Kudrinţi) ; VII/1—3, 6 ; XXXIII/1 (Kudrinţi), 3.

163 *Ibidem*, pl. XII/5—10 (Staraja Buda şi Tomaševka) ; idem, *Period. tripol. posel.*, fig. 61/2, 5—6 (Vladimirovka) ; tabel fig. 67/7 (Popudnja, Staraja Buda şi Tomaševka).

164 M. Petrescu—Dîmboviţa, *Cucuteni* (subfaza B1*a*).

165 A. Niţu, *Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Botoşani)*, MemAntiq, 1, 1969, p. 280, 282, fig. 2/3—4.

166 Inedite (IIAI).

aspectele din aşezările Tomaševka şi Vasilkovo[167], incit ultimele două pot fi trecute în etapa următoare, Tripolie γI = faza Cucuteni B2, deoarece această etapă tripoliană prezintă lacune mari. Prin aspectele decorative, oricît de sumar enumerate şi definite, toate aceste aşezări cucuteniene, galiţiene şi tripoliene apar înrudite stilistic şi aparţin unor etape şi secvenţe corespondente între cele două mari arii.

În aşezarea podoliană *Kadievţi—Bavki*, grupa ε prezintă aspecte cu „elipse şi tangente orizontale" identice cu acelea de pe ceramica de la *Kudrinţi*, dar totodată aspecte deltoide cu interspaţiul acoperit cu haşuri întretăiate şi chiar benzi conturate cu linii albe subţiri, după procedeul „albului secundar" al subgrupei δ2*a*[168], ca în aşezările Drăguşeni—Fălticeni şi Valea Lupului I (fig. 20/2—3). Aceste două aşezări podoliene se înscriu deci ca secvenţe în subfaza Cucuteni B1*b* şi anume Kadievţi—Bavki ca secvenţă iniţială, iar Kudrinţi alături de aşezarea galiţiană *Bilce—Zlote I*.

Aşezările de tip *Veremje* din bazinul Niprului, prin aspectele deltoide ale grupei ε considerate mai sus, se înscriu de asemenea ca secvenţe iniţiale în raport cu aşezările Kolomijščina II sau I[169], care prezintă numai aspectele tipice ale grupei ε, ca şi aşezările de tip Vladimirovka sau Popudnja din bazinul Bugului.

Toate aceste aşezări cuprind numai grupa ε, fără grupe de stil AB, şi trebuie deci repartizate unei singure etape, Tripolie CI, corespunzătoare fazei Cucuteni B1. Complexele lor ceramice sînt însă diferenţiate prin aspectele deltoide sau clasice ale grupei ε, prin prezenţa sau absenţa ceramicii cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau tricromă şi prin evoluţia stilistică a ceramicii cu decor adîncit fără pictură. Cu toată filiaţia ei genetică cu ceramica cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă de tip Cucuteni A3 — Tripolie BI, prelungită inevitabil în bazinele Bugului şi Niprului paralel cu etapele Cucuteni AB1—AB2, această categorie de ceramică secundară este o creaţie nouă a etapei Tripolie CI. Contaminarea decorului ceramicii cu decor adîncit a etapelor Cucuteni A — Tripolie BI cu decorul ceramicii pictate de stil A se completează acum prin contaminarea decorului ceramicii cu decor adîncit a etapei Tripolie CI cu decorul ceramicii pictate de stil AB şi B.

În sistemul periodizării tripoliene, aşezările din bazinele Bugului şi Niprului sînt repartizate între două etape nedivizate, Tripolie BII şi CI[170], concepute în raport cu cele două culturi definite de V. V. Chvoiko în bazinul Niprului: „cultura A" (aşezările de tip Veremje) şi „cultura B" (aşezările de tip Chalepje)[171]. Repartizarea celorlalte aşezări din bazinul Bugului sau al Niprului în raport cu fiecare din cele două culturi s-a făcut evident în funcţie de tipul categoriei ceramicii secundare: în etapa BII „ceramica cu decor adîncit cu sau fără pictură bicromă sau tricromă" de tip Veremje în aşezările Pjaniškovo şi Vladimirovka în bazinul Bugului sau în aşezarea Kolomijščina II în bazinul Niprului; în etapa CI „ceramica cu decor adîncit", fără pictură şi cu motive noi, de tip Chalepje în aşezarea Kolomijščina I pe Nipru. Însă, la această schemă s-au adăugat, pentru ambele etape, aşezări care cuprind numai grupa ε, fără ceramică cu decor adîncit, evident din cauza aspectelor identice ale acestei grupe în toate aşezările din bazinele Bugului şi Niprului, Sipeniţi şi Petreni în etapa BII[172], Popudnja şi Staraja Buda în etapa CI.

În felul acesta, ambele etape devin totodată compozite, prin prezenţa sau absenţa ceramicii cu decor adîncit, şi unitare, prin prezenţa grupei ε, însă identitatea aspectelor decorative ale acestei grupe — între aşezările Kolomijščina II şi I în cele două etape pe Nipru; între aşezările Vladimirovka, Popudnja şi Staraja Buda în cele două etape pe Bug; sau între aşezările de tip Chalepje, Popudnja şi Staraja Buda în cele două etape pe Bug şi pe Nipru — integrează toate aceste aşezări într-o singură etapă, *Tripolie CI*. Prin absenţa grupelor de stil AB2 alături de grupa ε în toate aşezările , echivalarea etapei Tripolie CI nu s-ar putea face riguros decît la nivelul subfazei Cucuteni B1*b*, a cărei durată în acest spaţiu nu se poate prelungi, deoarece este succedată în bazinele Nistrului şi Bugului de etapa Tripolie γI = faza Cucuteni B2.

Prezenţa sau absenţa *ceramicii cu decor adîncit* în complexele definite prin grupa ε devine pentru prima oară *criteriu de clasificare şi periodizare*, care impune subîmpărţirea etapei Tripolie

---

[167] T. Passek, *Cer. tripol.*, pl. XII/5—6, 8—10; XIII; XXV/5—12; XXVI¹/7—8; XXVI²/5—10; XXX; XXXI/5—8; idem, *Period. tripol. posel.*, p. 127—28, fig. 67.

[168] Idem, *Cér. tripol.*, p. 46 şi n. 2, pl. II/1; III/1, 6.

[169] Idem, *Period. tripol. posel.*, p. 142, fig. 76/3, 6; 77/1—4 (ceramică cu decor adîncit); 78 (grupa ε): amfora bicromă nr. 3 este identică cu cea tricromă de la Kolomijščina II (*Ibid.*, fig. 34/9).

[170] *Ibidem*, tabelele fig. 34 şi 67.

[171] *Ibidem*, p. 55, 120.

[172] *Ibidem*, p. 102 urm., 107, harta de la fig. 1 (punct 31—32).

CI în două subetape, *CI 1* şi *CI 2* (Tabel II). Totodată, evoluţia aspectelor ceramicii cu decor adîncit, de la aşezările Veremje şi Kolomijščina II la aşezările Chalepje şi Kolomijščina I pe Nipru, sau de la aşezarea Pjaniškovo la aşezarea Vladimirovka pe Bug, marchează clar *secvenţele subetapei CI 1* în cele două bazine. Este însă posibil ca evoluţia atît de marcată a ceramicii cu decor adîncit în aşezările de tip Chalepje — Kolomijščina I să se fi produs paralel cu aşezările Popudnja şi Staraja Buda, numai în bazinul Niprului.

Dealtfel, etapa Tripolie BII fiind ocupată în bazinul Nistrului de aşezările cu ceramică de stil AB, cu Vygnanka şi Krutoborodinţi I rămîne rezervată şi în bazinul Bugului. În consecinţă, aşezările de tip *Vladimirovka* pe Bug şi *Kolomijščina II* pe Nipru, cu ceramică cu decor adîncit, trebuie trecute din etapa BII în *etapa CI 1*, în timp ce aşezările de tip *Popudnja* şi *Staraja Buda* pe Bug, fără ceramică cu decor adîncit, rămîn repartizate în etapa *CI2*. Alături de aşezările de pe Bug din această subetapă este repartizată *Suškovka*[172a], dar decorul zoomorf cu siluete negre al grupei ε la *Tripolie* [172b] indică un orizont corespunzător acestei subetape.

Absenţa unui orizont cu ceramică de stil AB face imposibilă geneza locală a grupei ε în bazinul Bugului mijlociu, dar se poate admite că această grupă formată în toată aria de răspîndire a aşezărilor cu ceramică de stil AB între Carpaţi şi bazinul Nistrului s-a difuzat imediat în restul ariei tripoliene chiar de la sfîrşitul subfazei Cucuteni B1*a* sau la începutul subfazei B1*b*, după cum ar indica aspectele deltoide ale grupei ε din aşezarea Kadievţi — Bavki în V Podoliei sau din aşezările de tip Veremje pe Nipru.

Un paralelism riguros între etapele Cucuteni AB2*b* (grupele γ—δ). — Tripolie BII2 (grupa δ) şi între etapele Cucuteni B1*b* — Tripolie CI (grupa ε) lasă descoperită etapa corespunzătoare subfazei Cucuteni B1*a* (grupele γ—δ, ε) în întreaga arie tripoliană. Evoluţia ceramicii pictate arată însă că etapele ei s-au produs pe arii extinse treptat şi că procesul difuzării ei în spăţiul tripolian a fost continuu. Pentru anularea acestei lacune şi echivalarea convenabilă a etapei Tripolie CI—Cucuteni B1, este suficient să se considere, pe de o parte, că difuzarea ceramicii de stil AB2 (grupa δ) în zona periferică la Krutoborodinţi I în Podolia s-a făcut într-o etapă mai tîrzie decît sfîrşitul etapei AB2 în aria cucuteniană, adică la începutul etapei B1*a*, iar pe de altă parte că ea a fost succedată imediat, la sfîrşitul etapei B1*a*, de difuzarea grupei ε cu aspecte deltoide, dar neînsoţită de grupele de stil AB. În consecinţă, aşezările cu ceramică ε cu aspecte deltoide, Kadievţi — Bavki în Podolia sau Veremje pe Nipru, pot fi repartizate la sfîrşitul etapei Cucuteni B1*a*.

Astfel, pe de o parte, aceste aşezări succed imediat aşezările Drăguşeni — Fălticeni (grupele δ—ε cu sau fără aspecte deltoide) din Podişul Sucevei şi Polivanov-jar II (grupele δ — ε) de pe Nistru, iar pe de altă parte etapa Tripolie CI devine echivalentă cu faza Cucuteni B1 (*etapa finală a subfazei B1a şi subfaza B1b*). În bazinele Bugului şi Niprului, etapa Tripolie BII se prelungeşte pînă la limita etapei CI şi nu poate fi ocupată decît de eventualele aşezări cu ceramică de stil AB, ca la Kliščev pe Bugul superior, şi prin continuarea ceramicii de stil A a etapei Tripolie BI pînă la apariţia ceramicii de stil AB pe Bugul mijlociu şi pe Nipru. Aceste decalaje nu pot fi confirmate decît prin datările cu C_{14}.

Ceramica cu decor adîncit de tip Tripolie CI creată în acest spaţiu este deci *posterioară* ceramicii de stil AB, încît „benzile liniare pictate“ ale grupelor ceramicii de stil AB cucuteniene nu puteau fi influenţate de „benzile liniare adîncite“ ale ceramicii nepictate tripoliene, cum s-a presupus în cercetarea arheologică românească.

*

Diferenţierea unor etape secundare în cuprinsul *fazei B2* este posibilă numai prin apariţia categoriei secundare a ceramicii denumite *varianta Monteoru* (fig. 28) în aşezările *Sărata—Monteoru, Podei* şi *Gura Văii* în Depresiunea subcarpatică sau *Cucuteni—Cetăţuie* (nivelurile B2—II—III) şi *Ştefăneşti—Stîrcea* în Depresiunea Prutului, determinînd astfel etapa finală corespunzătoare *subfazei B2b* (fig. 3, categ. M, punct. 14, 16—17, 30—32). În ambele regiuni, această categorie lipseşte în majoritatea aşezărilor din faza B2, la *Truşeşti, Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II, Cucuteni—Cetăţuie* (nivelul B2—I) sau *Frumuşica*, care rămîn astfel grupate în etapa iniţială, corespunzătoare *subfazei B2a* (fig. 3, punct. 13—15, 29).

Variaţia proporţiei grupei ζ în complexele ceramice indică secvenţe certe în cadrul subfazei B2*a*, condiţionate tipologic în complexele aşezărilor cu un singur nivel şi confirmate stratigrafic în cele trei niveluri B2 de pe „Cetăţuia“ de la Cucuteni. În monografia staţiunii

---

172a *Ibidem*, p. 121, harta fig. 1.
172b A. Niţu, AM, 8, 1975, p. 20, 24, fig. 6/1—3 ; 8/2.

fazelor stilistice ale evoluției decorului ceramicii, care se suprapun, fără corespondențe riguroase, stilurilor ceramicii și etapelor culturale și deci trebuie formulate după categoriile teoriei artei.

Pe de o parte, marile etape corespunzătoare perioadelor sînt definite prin cele trei stiluri ale ceramicii tricrome, A, AB și B, după accepția lui H. Schmidt, completate cu stilul ceramicii cu decor adîncit al perioadei Precucuteni și stilul ceramicii bicrome al perioadei Protocucuteni (= faza Cucuteni A1). Succesiunea stilurilor și etapelor este determinată de variația continuă a procedeelor tehnice și a aspectelor decorative în cadrul fiecărui stil și de la un stil la altul, în funcție exclusiv de factorii interni ai structurii decorului, după concepția lui H. Schmidt, sub raportul concepției fundamentale a decorului, al elementelor formale privitoare la motive și compoziție și al regulilor stilistice care dirijează derivația aspectelor decorative. Caracterul acestei definiri conferă stilurilor ceramicii sensul unor *categorii arheologice* necesare și suficiente pentru cercetarea sistematică curentă.

Pe de altă parte, amplificarea tuturor acestor procedee decorative în cuprinsul aceluiași stil sau de la un stil la altul (multiplicarea formulelor picturale în grupele de stil AB, sau amploarea aspectelor decorative ale grupelor de stil B, sau schimbarea *aspectelor formale* ale aspectelor decorative pe ceramica tricromă de stil A sau pe grupele de stil B) scapă stringenței factorilor tehnici (trecerea de la tehnica adîncită a decorului precucutenian la tehnica picturii bicrome a decorului precucutenian și protocucutenian, sau trecerea de la pictura bicromă protocucuteniană la pictura tricromă Cucuteni A) și a factorilor structurali (regulile stilistice ale variației formulelor picturale și aspectelor decorative pe categoriile și grupele celor trei stiluri ale ceramicii A, AB și B, care constituie cadrele organice ale evoluției stilistice a ceramicii cucuteniene și tripoliene, în sensul demonstrației lui H. Schmidt) și se explică prin *factorii stilistici* ai înnoirii formale a stilurilor, după concepția „fazelor stilistice" ale marilor stiluri la H. Focillon[189] și a succesiunii unor „structuri permanente de artă" la H. van Lier[190]. Crearea aspectelor decorative în cadrul stilurilor operează cu aceleași motive principale și secundare, dar aspectele formale ale motivelor și modurile lor de combinare sînt mereu reînoite de la un stil la altul, ca principiu al vieții formelor și al succesiunii fazelor stilistice. Succesiunea stilurilor ceramicii de-a lungul perioadelor Precucuteni și Cucuteni A, AB și B condiționează material și structural *viziunea modelării formelor* necesitată de succesiunea „fazelor stilistice", sub raportul facturii motivelor principale, al facturii și funcției structurale sau decorative a motivelor anexe în aspectele decorative, al compoziției aspectelor decorative și chiar al funcției decorative a culorilor. Aspectele formale ale modelării definesc real *categorii stilistice*, care denumesc fazele corespunzătoare.

Stilul ceramicii cu decor adîncit al perioadei Precucuteni, cu care începe evoluția stilistică a decorului ceramicii cucuteniene, și stilul ceramicii bicrome al perioadelor Precucuteni și Protocucuteni, cu care începe evoluția ceramicii pictate cucuteniene, reprezintă *faza formativă* sau *experimentală*, de inventivitate și cristalizare a concepției fundamentale a decorului negativ, sub raportul procedeelor tehnice, mecanice sau picturale, al elementelor formale, motive și compoziție, și al regulilor stilistice pentru variația și derivația aspectelor decorative. Ceramica cu decor adîncit precucuteniană a creat un ciclu complet, dar scurt, al variației și derivației aspectelor decorative, care va fi reluat pe ceramica pictată bicromă și amplificat la maximum pe ceramica tricromă cucuteniană.

Stilul ceramicii tricrome al perioadei Cucuteni A corespunde *fazei clasice* de echilibru și maturizare a picturii ceramice, dar a cărei uniformitate, din cauza aspectelor statice cu benzi late de culoare rezervate pe fondul de pictură, și a cărei tehnică greoaie, din cauza pictării de două ori a vasului prin acoperirea fondului inițial de pictură cu culoarea întinsă a interspațiului, trebuia să ducă la căutarea formulelor de variație a aspectelor decorative și mai ales de reîntoarcere la concepția originară și dinamismul decorului liniar precucutenian, însă fără a renunța la valoarea picturală a culorii, ca un bun cîștigat definitiv pentru decorul ceramicii.

În sensul acestei transformări trebuie înțeles caracterul de tranziție și maniera complicată a procedeelor decorative, care caracterizează *faza manieristă* a stilului ceramicii Cucuteni AB, înlocuind treptat benzile libere și etalarea culorii din stilul pictural al ceramicii A prin benzile liniare ale desenului colorat din stilul ceramicii AB. Formulele multiple de căutare, exprimate prin procedeele picturale și aspectele decorative ale grupelor succesive $\alpha-\gamma$, trebuiau să găsească formula finală a grupei δ, ca punct de plecare pentru geneza grupelor $\varepsilon-\zeta$ de stil B.

Stilul ceramicii Cucuteni B realizează în același timp formula definitivă a decorului pictat și izbucnirea *fazei baroce* a aspectelor decorative pe ceramica pictată cucuteniană și tripoliană :

---

189 H. Focillon, *La vie des formes*, Paris, 1934, *passim*.
190 H. van Lier, *Les arts de l'espace*, „Synthèses contemporaines", Tournai, 1960 p., 159, 163, 169, 245.

un decor geometric transformat definitiv într-un desen colorat şi desprins de culoarea fondului, care păstrează însă valorile celor două fonduri, alb sau brun, pentru policromia picturii ceramice ; proliferarea motivelor anexe şi amplitudinea maximă a jocului regulilor stilistice pentru derivaţia şi variaţia aspectelor decorative.

Slăbirea inventivităţii creatoare şi a rigorii derivaţiei aspectelor decorative este inevitabilă şi faza barocă sfîrşeşte în exagerarea expresiei elementelor formale a *fazei expresioniste* a decorului geometric pe ceramica finală cucuteniană, gaiţiană şi tripoliană şi pe ceramica pictată de stil Gorodsk—Usatovo[191].

*

Studiile de interpretare şi aplicare a *datelor C_{14}* pentru datarea etapelor culturii cucuteniene[192] se referă pentru moment la unele etape şi la cîteva aşezări, dar se pot sprijini pe datele din ariile şi culturile vecine (Anexa VI). Chiar considerarea directă, fără interpretare, a *datelor pozitive* ale C_{14} arată concordanţa perfectă cu *cronologia relativă* a complexelor ceramice în cadrul etapelor şi cu *sincronismul* etapelor cucuteniene în raport cu culturile vecine, stabilite prin metodele arheologici. Metoda interpretării datelor C_{14} necesită însă serii de probe, deoarece datele izolate apar aberante. Din cauza numărului mic al datelor C_{14}, fixarea *limitelor etapelor* este o operaţie cu totul prematură. Metodele arheologiei determină clar *secvenţe iniţiale* sau *finale* în cadrul subfazelor şi în funcţie de datarea lor prin C_{14} se pot obţine direct limitele etapelor.

Cele două date ale *ceramicii liniare* cu capete de note de la *Tîrpeşti*, 4295±100 şi 4220±100, datează totodată atît începutul fazei *Precucuteni I* în Moldova, adică pătrunderea în Depresiunea subcarpatică a aspectului Zăneşti caracteristic acestei faze, cît şi sincronismul parţial dintre cele două culturi. Ceramica liniară cu capete de note constituie mediul local, în care a pătruns aspectul Zăneşti format în SE Transilvaniei, şi contaminarea lor implică o convieţuire, marcată de datele ceramicii liniare de la Tîrpeşti, cel puţin ca etapă iniţială a fazei Precucuteni I în Depresiunea subcarpatică a Moldovei.

Data 3580±85 a nivelului *Precucuteni III* de la *Tîrpeşti* nu este concludentă pentru sfîrşitul acestei faze şi nu poate fi raportată direct la data 3620±100 a nivelului Tripolie A final de la Ruseştii Noi I pe Botna, în sensul succesiunii acestor două aşezări în ordinea numerică a cifrelor în etapa finală a fazei Precucuteni III. Datele izolate ale acestor două aşezări se comportă ca date coborîte în cadrul unor faze diferite, Precucuteni III sau Protocucuteni, şi fiecare trebuie raportată la datele fazei respective. Complexul ceramic al nivelului Tripolie A tîrziu de la Ruseştii Noi I este cu mult posterior acelui din nivelul Precucuteni III de la Tîrpeşti.

Data de la Tîrpeşti se comportă la fel ca datele coborîte ale fazei Boian—Spanţov de la Căscioarele, 3 700±100 şi 3 620±100, care depăşesc nu numai faza Gumelniţa A1, ci coboară chiar sub datele mai ridicate obţinute pentru începutul fazei Gumelniţa A2. Faza Boian—Spanţov (IV) nu poate fi prelungită paralel cu faza Gumelniţa A1, chiar dacă la Căscioarele aceasta n-a fost determinată, deoarece la Tangîru ea este suprapusă de faza Boian—Tangîru (V), la care s-a renunţat fiind atribuită fazei Gumelniţa A1.

Datele ridicate ale fazei *Boian—Spanţov* de la Căscioarele, 4035 ± 120 — 3905 ± 80 sînt pe de o parte confirmate de data 3930 ± 70 a fazei *Hamangia III* de la *Baia—Hamangia*, sincronică cu faza Boian III şi începutul fazei Boian IV, iar pe de alta parte sînt limitate de datele fazei Gumelniţa A1, indicate la N Dunării prin data 3840 ± 150 a faciesului Stoicani—Aldeni de la Vulcăneşti, iar la S Dunării prin datele 3890 ± 100 — 3680 ± 150 ale culturii Mariţa din stratul Karanovo V.

Datele medii ale fazei Boian —Spanţov, 3815 ± 100 — 3755 ± 80, rămîn deasupra sau limitate de datele mai ridicate ale fazei Gumelniţa A 2 de la Căscioarele, 3725 ± 100, sau

[191] A. Niţu, *op. cit.*, p. 149 urm., 166, 170. Analiza detaliată a aspectelor formale ale ultimelor două faze stilistice, *barocă* şi *expresionistă*, pe ceramica pictată Cucuteni—Tripolie şi Gorodsk—Usatovo.

[192] H. Quitta şi G. Kohl, *Neue Radiocarbondaten zum Neolithikum und zur frühen Bronzezeit Südosteuropas und der Sowjetunion*, ZfA, 3, 1969, *passim* ; Vl. Dumitrescu, *Încă o dată C_{14} pentru cultura Cucuteni*, Carpica, 1972, p. 80—1 ; idem, *La cronologia dell'eneolitico Romeno alla luce degli esami C_{14}*, în *Atti del Simposio Internazionale sulla Antica Età del Bronzo in Europa, Verona—Lazise—Trento, 1972*, Preistoria Alpina, 10, 1975, p. 101—102, tabel p. 104 ; idem, *Cronologia absolută a Eneoliticului românesc în lumina datelor C_{14}*, *Apulum*, 12, 1974, p. 23 urm., tabel 1 ; S. Marinescu—Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, p. 131 urm., 140—41 ; D. Monah, *Datarea prin C_{14} a etapei Cucuteni A2*, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 35—9 ; I. I. Zaec, *op. cit.*, p. 19, data C_{14} a aşezării Klišćev (Autoreferatul tezei).

de la Gumelnița, 3765 ± 70, și indică date valabile pentru faza Gumelnița A1. Datele coborîte ale fazei Boian—Spanțov, 3700 ± 100 și 3620 ± 100, aparțin direct fazei Gumelnița A 2 și nu pot fi valabile.

Sincronismele fazei Precucuteni II în cadrul culturilor Boian și Gumelnița se stabilesc cu faza Boian—Spanțov și începutul fazei Gumelnița A1, prin fragmentele de ceramică Precucuteni III descoperite în nivelurile Boian V de la Tangiru sau prin fragmentele și vasele întregi ale acestei ceramici limitate la depunerile inferioare ale fazei Gumelnița A1 de la Măgurele. Ceramica Precucuteni III nu putea să se răspîndească în Cîmpia română pînă la confluența Argeșului chiar de la formarea ei în Moldova, încît faza Precucuteni III nu poate începe după faza Boian—Spanțov, în cursul fazei Gumelnița A1, și nu poate dura pînă la începutul fazei Gumelnița A2. Fragmentele de ceramică Stoicani—Aldeni din depunerile avansate ale fazei Gumelnița A1 la Măgurele și din nivelul Gumelnița A1 la Glina fixează sfîrșitul fazei Precucuteni III la începutul fazei Gumelnița A1 și paralelizează faciesul Stoicani—Aldeni cu restul fazei Gumelnița A1.

Aceleași poziții stratigrafice și cronologice sînt stabilite pentru faza Precucuteni III în Moldova, în raport cu faciesul Stoicani—Aldeni și faza Cucuteni A2. Prezența ceramicii de factură Precucuteni III, sub raportul formelor și decorului adîncit, ca componentă cucuteniană în complexul Stoicani—Aldeni, alături de componente ceramicii Gumelnița A1, arată că faza Precucuteni III precede geneza faciesului Stoicani—Aldeni și că ceramica precucuteniană a evoluat, sub raportul pastei, formelor și al picturii ceramice, spre aspectele ceramicii bicrome a fazei Cucuteni A2. Suprapunerea ceramicii tricrome în nivelul superior de la Aldeni și Stoicani și a așezării Cucuteni A2 din nivelul superior de la Bontești peste nivelurile Stoicani—Aldeni fixează sfîrșitul faciesului Stoicani—Aldeni înainte de secvența inițială a fazei Cucuteni A2 și-l limitează la etapa Protocucuteni = faza Cucuteni A1. Aceste raporturi cronologice determină clar sincronismul fazei Gumelnița A2 cu faza Cucuteni A2, care poate fi extins și asupra fazei Cucuteni A3, pînă la etapa căreia îi aparține ceramica Cucuteni A descoperită în așezările Gumelnița, Căscioarele și Brăilița, care nu poate fi determinată prin ea însăși, ci prin datarea cu C_{14} a nivelurilor respective.

De asemenea, elementele de caracter Stoicani—Aldeni semnalate în partea superioară a nivelului Precucuteni III de la Traian—Dealul Fîntînilor, fragmente ceramice cu pictură bicromă protocucuteniană sau fragmente cu pastă și forme interpretate de caracter „gumelnițean", limitează nivelul Precucuteni III și indică răspîndirea elementelor faciesului Stoicani—Aldeni în aria protocucuteniană, a căror persistență se poate urmări și în fazele Cucuteni *A2 A3*[193].

Complexul ceramicii din nivelul Precucuteni III de la Tîrpești nu manifestă prin nimic această evoluție a ceramicii precucuteniene în cadrul faciesului Stoicani—Aldeni, cu deosebire sub raportul picturii bicrome cu „alb liniar sau întins pe roșu", fără care nu se poate explica apariția ceramicii „tricrome pe fond brun" a fazei Cucuteni A2, încît el nu poate fi paralelizat cu întreaga durată a acestui facies, care precede faza Cucuteni A2 a Depresiunii subcarpatice. Data izolată 3580 ± 85 a nivelului Precucuteni III de la Tîrpești apare extremă și aberantă și nu poate fi acceptată pentru sfîrșitul fazei Precucuteni III, deoarece coboară sub data faciesului Stoicani—Aldeni de la Vulcănești, 3840 ± 150, și sub datele ridicate ale fazei Cu uteni A2 de la Mărgineni, 3675 ± 50 și și 3660 ± 55.

Intervalul de timp, care corespunde faciesului Stoicani și se intercalează între fazele Precucuteni III și Cucuteni A2 în aria originară a evoluției picturii ceramicii cucuteniene, N Podișului central moldovenesc și Depresiunea subcarpatică, nu poate fi anulat și nu poate fi acoperit decît de etapa *Protocucuteni = faza Cucuteni A1*, al cărei complex ceramic a dezvoltat pictura ceramicii bicrome paralel cu ceramica bicromă de caracter protocutenian din faciesul Stoicani—Aldeni, chiar dacă s-ar admite că ea s-a produs exclusiv sub influența acestui facies. Tocmai existența ceramicii bicrome, și eventual a ceramicii tricrome pe fond brun, a căror evoluție continuă în faza Cucuteni A2, justifică integrarea acestei etape ca fază Cucuteni A1. Faza Cucuteni A1 nu poate fi nici ipotetică, nici contopită cu faza Cucuteni A2, nici paralelizată cu faza Precucuteni III: chiar prin aceste două operații, intervalul de timp care îi corespunde rămîne liber.

Realitatea acestui orizont protocucutenian este însă evidentă în spațiul estic, în Depresiunea Prutului și aria tripoliană, unde acest interval de timp se prelungește paralel cu faza

[193] Cu privire la succesiunea, sincronismele și transmisiunile culturale ale etapelor Precucuteni III și Stoicani—Aldeni în raport cu fazele Cucuteni A1—A2, cu indicarea bibliografiei: A. Nițu, SC—Sf. Gheorghe, 1973, p. 76—79.

Cucuteni A2, pînă la faza Cucuteni A3 = etapa Tripolie BI. Complexul material (uneltele, ceramica și plastica) al etapei Tripolie A = faza Precucuteni III nu putea continua paralel cu faciesul Stoicani—Aldeni, răspîndit pînă la Nistru, și cu faza Cucuteni A2, limitată la Depresiunea subcarpatică și Podișul central moldovenesc, fără să manifeste nici o evoluție și fără să sufere nici o influență a complexului Stoicani—Aldeni și chiar a fazei Cucuteni A2. Această evoluție a complexului cultural al etapei Tripolie A, evidentă la Luka—Vrublevețkaia și Rusești Noi I în bazinul Nistrului sau la Borisovka în bazinul Bugului, depășește diferențierile unor etape la nivelul fazei Precucuteni III și acoperă etapa corespunzătoare Protocucutenianului în spațiul estic.

Complexul ceramic din nivelul inferior de la *Ruseștii Noi I* reprezintă *primul orizont numai cu ceramică bicromă de caracter cucutenian* și aparține perioadei Protocucuteni = faza Cucuteni A1, limitată de faza Cucuteni A2 în Depresiunea subcarpatică și de faza Cucuteni A3 în spațiul estic. Data acestui nivel, 3620 ± 100, trebuie raportată la data 3840 ± 150 de la *Vulcănești*, din etapa inițială a faciesului *Stoicani—Aldeni* și fazei Cucuteni *A1*, și la datele ridicate de la *Mărgineni*, 3675 ± 50 și 3660 ± 55, care datează faza *Cucuteni A2* a Depresiunii subcarpatice. Indiferent care este secvența așezării Mărgineni în cadrul fazei A2 datele acestei așezări indică etapa finală a faciesului Stoicani—Aldeni în S Moldovei și a fazei A1 în Depresiunea subcarpatică. Data nivelului inferior de la Ruseștii Noi I coboară sub aceste date, dar poate rămînea valabilă pentru datarea secvenței acestui nivel în cadrul etapei Protocucuteni = faza Cucuteni A1 în spațiul estic, care trebuie prelungită paralel cu faza Cucuteni A2 pînă la faza Cucuteni A3.

În bazinul mijlociu al Bugului, evoluția ceramicii cu decor adîncit de factură Precucuteni III—Tripolie A inițial din așezările de tip Savrani duce la factura și aspectele decorative din așezările de tip Borisovka și în acest moment adoptă și pictura bicromă. Ceramica cu decor adîncit cu același aspect continuă în etapa Tripolie BI, dar este însoțită de ceramica tricromă pe fond alb de la Sabatinovka I. Astfel, așezarea *Borisovka* este echivalentă cu nivelul I de la Ruseștii Noi I, dar mai tardivă, aparținînd etapei Tripolie A finală, paralelă cu faza Cucuteni A3 inițială prin „ceramica bicromă cu decor adîncit" de caracter net Cucuteni A, fără elemente de ceramică pictată Stoicani—Aldeni, și limitată de etapa Tripolie BI = faza Cucuteni A3 finală cu ceramică tricromă. Pentru acest ultim decalaj, datarea cu C_{14} devine indispensabilă.

Datele de la *Mărgineni* pentru faza *Cucuteni A2*, atît cea mai ridicată cît și cea mai coborîtă, 3675 ± 50 și 3535 ± 60, sînt date noi și au o importanță considerabilă: ele confirmă *anterioritatea orizontului ceramicii tricrome pe fond brun*, care definește această fază, în raport cu data cea mai ridicată, 3405 ± 100 de la Drăgușeni—Săveni, a orizontului ceramicii tricrome pe fond alb, caracteristic fazei A3 din Depresiunea Prutului. Aceste date concordă cu datele ridicate și medii ale fazei *Gumelnița A2*, 3670 ± 120—3535 ± 120 la *Căscioarele*.

Datele atîtde strînse obținute pentru orizontul ceramicii tricrome pe fond alb al fazei *Cucuteni A3* din Depresiunea Prutului, *Drăgușeni—Săveni* 3405 ± 100 și *Hăbășești* 3390 ± 80, nu trebuie considerate prea apropiate, ci din contra uimitor de concordante, deoarece ele confirmă pentru această regiune *secvențele strînse ale complexelor ceramice în cadrul unei subfaze (A3a)*, definite prin diferențierile minimale determinate de jocul speciilor decorative ale „ceramicii cu decor adîncit și pictură tricromă sau bicromă", ca un proces de la o generație la alta. Aceste secvențe ar fi confirmate de datele așezării Trușești și ale celor două niveluri AI—II de la Cucuteni—Cetățuie. Secvența așezării Trușești ar data totodată orizontul cel mai vechi și deci începutul fazei A3 în Depresiunea Prutului. Această dată ar putea coincide cu datele coborîte ale fazei *Gumelnița A2*, 3450 ± 120 la *Căscioarele* și 3450 ± 90 la *Gumelnița*, în timp ce data cea mai coborîtă a acestei faze, 3410 ± 70 la *Vărăști*, rămîne sincronică cu etapa inițială a subfazei Cucuteni A3*a*. Datele așezărilor cucuteniene din această fază nu sînt definitive pentru secvențele respective, deoarece pe măsura înmulțirii așezărilor datele se vor grupa, cu o limită de variație, în fiecare din secvențele definite de complexele ceramice din Depresiunea Prutului.

Secvența așezării *Leca—Ungureni* (*Bacău*) se intercalează între secvențele Depresiunii Prutului. Complexul ei ceramic nu este definit în text și nu poate fi determinat pe baza planșelor insuficiente, dar data 3395 ± 100 se poate înscrie între datele subfazei *A3a* din Podișul central moldovenesc și Depresiunea subcarpatică.

Pentru fazele Cucuteni AB1—AB2 în aria cucuteniană nu există nici o dată C_{14}. În schimb data obținută la *Klišćev* pe Bugul superior, 3150 ± 50, comportă un decalaj prea mare în raport cu aria cucuteniană, dacă această așezare prezintă numai ceramică de stil AB2. Însă, dacă alături de grupa δ apare și grupa ε atunci această așezare trebuie repartizată alături de așezările de tip Pjaniškovo și Vladimirovka de pe Bugul mijlociu în etapa Tripolie CI 1 = subfaza Cucuteni B1*a* finală sau B1*b* inițială. În felul acesta, data de la Klišćev poate fi valabilă și pentru faza *Cucuteni B1* în aria cucuteniană.

Pentru faza *Cucuteni B2* nu există decît data 2980 ± 60 a așezării *Valea Lupului II*, atît de contestată, dar fără motiv, deoarece această așezare se situează la mijlocul fazei și corespunde secvenței finale a subfazei B2*a*, încît după ea urmează grupul de așezări al subfazei B2*b*, nivelul B2—III de la Cucuteni—Cetățuie și așezarea Ștefănești—Stîrcea ca secvențe tîrzii și așezarea Sadoveni ca secvență finală, pentru care trebuie să se obțină în săpăturile viitoare datele C_{14}.

În aria tripoliană este indicată numai data 2920 ± 100 a așezării Čapaevo, atribuită însă etapei Tripolie CI. Această dată concordă cu data așezării Valea Lupului II și indică decalajul posibil al acestei etape față de faza Cucuteni B1 sau apartenența acestei așezări mai curînd la etapa Tripolie γI, în sensul succesiunii absolute a acestor două etape tripoliene (Tripolie CI = faza Cucuteni B1 ; Tripolie γI = faza Cucuteni B2).

Aceste date vor fixa exact sfîrșitul fazei B2 și implicit al culturii Cucuteni și vor acoperi sensibil intervalul de timp pînă la data 2450 ± 100 a așezării *Majaki*, care aparține culturii *Gorodsk—Usatovo = Horodiștea — Foltești*, și pînă la datele ridicate, 2600 ± 100 și 2400 ± 100, ale așezării și culturii *Cernavoda I* din perioada de tranziție.

Este necesar ca datele cercetării practice și teoretice cu privire la clasificarea și periodizarea complexelor ceramice din stațiunile cu stratigrafie verticală și așezările cu un singur nivel în cadrul etapelor pe care le determină în cele două arii, cucuteniană, și tripoliană, să fie sintetizate în tabele sinoptice (Tabelele I—II).

LEGENDA FIGURILOR

Fig. 1. 1 : Graficul simplificat al evoluției categoriilor ceramicii tricrome și bicrome, în funcție de procentajul lor pe verticală (necalculat din cauza neindicării în publicații), de-a lungul etapelor perioadei Cucuteni A ; 2 : Graficul evoluției celor două categorii ale ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb, în funcție de procentajul lor pe verticală (calculat după tabelul de la Fig. 2/1), de-a lungul etapelor celor două faze Cucuteni A2 și A3 ; 3 : Graficul unic al evoluției celor două categorii ale ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb, în funcție de procentajul diferenței proporțiilor lor (calculat după tabelul de la Fig. 2/1), de-a lungul etapelor celor două faze Cucuteni A2 și A3 ;

Categorii ceramice : 2. Ceramica cu decor adîncit, categorie secundară din faza A1 pînă la începutul subfazei A3*b* în Depresiunea Prutului (fig. 8/1) ; 7. Ceramica bicromă pictată cu „alb liniar sau întins pe roșu sau negru", categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă în subfaza A3*b* (fig. 4/2) ; 8. Ceramica cu decor adîncit și pictură tricromă sau bicromă, categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă la sfîrșitul subfazei A3*a*, caracteristică Depresiunii Prutului și spațiului estic (fig. 11/4, 6) ; 10. Ceramica pictată cu zone decorative sintetice, categorie principală în faza A1 și categorie secundară pînă în subfaza A3*a*, caracteristică Depresiunii subcarpatice și Podișul central moldovenesc (fig. 4/5—7 ; 6 ; 7/3) ; 11. Ceramica tricromă pe fond brun, categorie principală în faza A2 și categorie subiacentă în faza A3 (fig. 4/1, 4, 8 ; 5/1, 6—8 ; 7/2 ; 8/5) ; 12. Ceramica tricromă pe fond alb, categorie subiacentă în faza A2 și categorie principală în faza A3 (fig. 4/3 ; 5/2—5, 9 ; 7/1, 4—6 ; 8/2—4 ; 9 ; 10/2—3, 5). Ceramica tricromă continuă în proporție mică la începutul fazei AB1 (fig. 10/4) ;

Așezări : I — Depresiunea subcarpatică ; II — Depresiunea Prutului ; 1 — Bonțești ; 2 — Ariușd VII ; 3 — Izvoare II 1*b* = Ariușd IV = Olteni ; 4 — Frumușica I ; 5 — Calu ; 6 — Frumușica II ; 7 — Ghelăiești ; 8 — Hăbășești ; 9 — Ruginoasa ; 10 — Izvoare II2 ; 11 — Corlăteni.

Fig. 2.1 : Variația procentajului proporțiilor celor două categorii ale ceramicii tricrome în așezările din fazele Cucuteni A2 și A3 : A—Ariușd ; B—Bonțești ; C—Calu ; F—Frumușica ; G—Ghelăiești ; H—Hăbășești ; Iz—Izvoare ; O—Olteni ; R—Ruginoasa ; 2 : Repartiția ceramicii tricrome pe fond brun și pe fond alb între cele două niveluri Cucuteni A de la Frumușica (după indicațiile inventarului din monografie) și în nivelul unic de la Calu (după numărul exemplarelor ilustrate în publicație) ; 3 : Probabilitatea repartiției între nivelurile Cucuteni A de la Frumușica a celor două categorii de ceramică tricromă fără indicarea nivelului de proveniență.

Fig. 3. 1 : Proiectarea orizontală a imbricării categoriilor și grupelor ceramice în ordinea apariției lor în complexele ceramice ale așezărilor cu stratigrafie verticală sau orizontală determinînd stratigrafic și tipologic etapele perioadelor Cucuteni AB și B ; 2 : Ordinea succe-

siunii şi filiaţia grupelor ceramice de stil AB şi B în funcţie de condiţionările lor stratigrafice, tipologice şi cronologice în complexele etapelor perioadelor Cucuteni AB şi B;

Categorii şi grupe: 11—12, categoriile ceramicii tricrome pe fond alb şi pe fond brun din faza finală a perioadei Cucuteni A (fig. 9) şi din faza iniţială a perioadei AB (fig. 10/4); α—δ, grupele de stil AB din fazele perioadei Cucuteni AB = etapa Tripolie BII (fig. 13/5—6, 8; 14—15) şi din etapa iniţială a fazei Cucuteni B1 = etapa Tripolie CI (fig. 16/1—2; 17/5; 19/3); ε—ζ, grupele de stil B din fazele perioadei Cucuteni B = etapele Tripolie CI — γ1 (fig. 16/3—4; 17/1—4, 6—7; 18; 19/1—2, 4—6; 20—27; 29—30) şi din etapele perioadei de tranziţie Gorodsk—Usatovo (fig. 31); M, ceramica variantei Monteoru, categorie secundară în etapa finală a fazei Cucuteni B2 (fig. 28/1—7, 9); C, ceramica Cucuteni C, categorie secundară din faza finală a perioadei A pînă în etapa iniţială a perioadei de tranziţie (fig. 28/8); C', ceramica nepictată Gorodsk—Usatovo, categorie principală a perioadei de tranziţie;

Aşezări: I — Depresiunea Prutului; II — Depresiunea subcarpatică; III — Podişul central moldovenesc, Podişul Sucevei şi Hotinului, Galiţia şi Podolia; 1 — Drăguşeni—Săveni; 2 — Fedeleşeni; 3 — Corlăteni; 4, 6 — Cucuteni—Dîmbul Morii; 5, 7—9, 18, 20 — Cucuteni—Cetăţuie; 10 — Prigorenii Mici; 11 — Valea Lupului I; 12 — Stînca—Ştefăneşti; 12' — Petreni; 13 — Truşeşti; 14—14' — Cucuteni—Cetăţuie (nivelurile B2—I şi II); 15 — Valea Lupului II; 16 — Cucuteni—Cetăţuie (nivelul B2—III); 17 — Ştefăneşti — Stîrcea; 19, 21 — Erbiceni I — II; 22—22', 25 — Traian—Dealul Fîntînilor; 23—24, 28—29 — Frumuşica; 26 — Ghelăieşti; 27 — Văleni—Roman; 30 — Podei; 31 — Gura Văii; 32 — Sărata—Monteoru; 32' — Vygnanka şi Soloncení II (II); 33 — Huşi; 33' — Krutoborodinţi I şi Soloncení II (II); 34 — Drăguşeni—Fălticeni; 35 — Varvarovca XV (I), Şipeniţi şi Bilce—Zlote I; 35' — Varvarovca XV (II) şi Krutoborodinţi II; 36 — Darabani II şi Bilce—Zlote II şi 37—Sadoveni şi Koşilovţe.

Fig. 4. Ceramică Cucuteni A2. Subfaza A2*a*. Secvenţele Izvoare II 1: 1, 4, ceramica tricromă pe fond brun; 2, ceramică bicromă cu „alb liniar pe negru"; 3, ceramică tricromă pe fond alb (zona inf.) şi specia cu decor liniar bicrom (zona sup.); 5—7, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice; 8, ceramică tricromă pe fond brun, specia cu benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă.

Fig. 5. Ceramică Cucuteni A2. Subfazele A2*a*—A2*b*. Secvenţele Frumuşica I—II: 1, 6, 8, ceramică tricromă pe fond brun; 2—5; ceramică tricromă pe fond alb; 7, tricromă pe fond brun, specia cu benzi înguste şi interspaţiu larg de culoare albă; 9, tricromă pe fond alb, specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv". 1—4, 8, nivelul I; 5—7, nivelul II.

Fig. 6 — Ceramică Cucuteni A2. Subfazele A2*a*—A2*b*. Secvenţele Frumuşica I—II: 1—4, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice. 1—3, nivelul I; 4, nivelul II.

Fig. 7 — Ceramică Cucuteni A3. Subfazele A3*a*—A3*b*. Secvenţele Gura Văii şi Izvoare II2 (4): 1, ceramică tricromă pe fond alb; 2, ceramică tricromă pe fond brun; 3, ceramică bicromă cu zone decorative sintetice; 4—6, tricromă pe fond alb, speciile cu „benzi medii sau foarte înguste şi alb pozitiv",.

Fig. 8 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*a*. Secvenţa Truşeşti: 1, ceramică cu decor adîncit; 2—4, ceramică tricromă pe fond alb; 5, ceramică tricromă pe fond brun.

Fig. 9 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*b*. Secvenţele Secăreşti—Dealul Tinosul şi Scînteia—La Nuci (2): 1—5, ceramică tricromă pe fond alb: 1, cu benzi negative late (exterior) şi medii (interior); 2, specia cu interspaţiul umplut cu culoare neagră; 3, 5, specia cu „benzi înguste şi alb pozitiv"; 4, specia cu „benzi medii şi alb pozitiv".

Fig. 10 — Ceramică Cucuteni A3. Subfaza A3*b*, secvenţa Chetreşti, şi subfaza AB1, secvenţa Corlăteni (4): 1, 5 (interior), ceramică tricromă pe fond brun sau pe fond alb, specia cu decor liniar bicrom; 2—3, 5 (exterior), ceramică tricromă pe fond alb şi interspaţiul cu brun liniar, speciile cu „benzi medii negative" (3), sau cu „benzi înguste sau foarte înguste şi alb pozitiv" (2,5); 4, ceramică tricromă pe fond brun, specia cu „benzi înguste şi interspaţiul larg cu alb liniar".

Fig. 11 — Ceramică Cucuteni A1 — Tripolie AII. Etapa Tripolie AII timpurie, secvenţa Luka—Vrubleveţkaia (1), şi tîrzie, secvenţele Krasnostavka (2, 7) şi Borisovka (3—5). Faza Cucuteni A1 tîrzie, secvenţa Ruseştii Noi I(I) (6): 1, ceramică cu decor adîncit de factură Stoicani—Aldeni; 2, 5, 7, ceramică cu decor adîncit; 3, specia cu decor adîncit şi canelat; 4, 6, ceramică cu decor adîncit şi pictură bicromă cu „roşu pe alb".

Fig. 12 — Ceramică Cucuteni A3 — Tripolie BI. Subfaza Cucuteni A3*b*, secvenţa Darabani I (1—4), şi etapa Tripolie BI, secvenţa Sabatinovka I (5—10): 1, 4, 8, 10, ceramică tricromă pe fond alb cu benzi late sau medii; 2—3, 5—6, ceramică cu decor adîncit sau adîncit şi canelat; 9, tricromă pe fond alb, specia cu decor liniar bicrom.

Fig. 13 — Ceramică Tripolie BI = subfaza Cucuteni A3*b*, secvențele Kadievți — Burakovka (1—3), Kadievți — Bavki (4) și Kudrinți (7). Ceramică Tripolie BII = subfaza Cucuteni AB1*a*, secvența Polivanov — jar II (5—6). Ceramică Tripolie BII = subfaza Cucuteni AB2*b* secvențele Polinanov — jar II (8) și Krutoborodinți I (10—12). Ceramică Tripolie CI = = subfaza Cucuteni B1*a*, secvența Polivanov — jar II (9): 1—4, ceramică tricromă pe fond alb cu benzi negative late, medii sau înguste ; 4, specia cu interspațiul tratat cu culoare neagră ; 7, specia cu „benzi medii sau înguste și alb pozitiv" ; 5, subgrupa α2 ; 6, subgrupa β1*a* ; 8, 12, subgrupa δ2*a* ; 11, subgrupa δ2*a*, cu „alb secundar" ; 10, subgrupa δ1*a* ; 9, subgrupa ε1.

Fig. 14 — Ceramica Cucuteni AB1. Subfaza AB1*a* (grupele α—β), secvența așezărilor de la Drăgușeni—Săveni și Podriga (Drăgușeni). Subfaza AB1*b* (grupele α—β, γ), secvența Cucuteni—Dîmbul Morii : 1, 3, subgrupa α1 ; 4—5, subgrupa β1 ; 2, 6, subgrupa β1*a*. 1, Podriga—Valea Boului ; 2, Drăgușeni—Ocoale ; 3—4, Drăgușeni—Movila din Sărături ; 5, Drăgușeni—La Moară ; 6, Cucuteni—Dîmbul Morii.

Fig. 15 — Ceramică Cucuteni AB2. Subfaza AB2*b* (grupele γ—δ). Secvența Frumușica : 1, subgrupele γ1 (exterior) și δ1*a* (interior) ; 2, subgrupele γ1 (zona gurii și a corpului), γ2 (zona superioară a umărului) și δ3*a* (zona inferioară a umărului) ; 3, subgrupele δ2*a* (zona superioară și inferioară) și δ1*a* (zona mediană).

Fig. 16 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a* (grupele ε, γ—δ). Secvența Ghelăiești : 1, subgrupele γ3 și γ1 ; 2, subgrupele δ2*a* (zona inf. a umărului), γ2 (zona sup. a umărului) și γ1 (zona gurii și a corpului) ; 3—4, subgrupa ε2.

Fig. 17 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a*, secvența Ghelăiești (1, 5) și Calu (2, 7), și subfaza B1*b* (grupa ε), secvența Văleni—Piatra Neamț (3—4, 6) : 1—2, 4, 7, subgrupa ε1*a* ; 3, 6, subgrupa ε2 ; 5, subgrupa δ2*a*.

Fig. 18 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*. Secvența Frumușica : 1, 4—5, subgrupa ε1*a* ; 2—3, subgrupa ε2.

Fig. 19 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a* (grupele ε, δ). Secvența Cucuteni—Cetățuie (1—2, 6) și Prigorenii Mici (3—5) : 1—2, 5—6 subgrupa ε1*a* ; 3, subgrupa δ2*a* ;4,subgrupa ε2.

Fig. 20 —Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*a*, secvența Drăgușeni—Fălticeni (1, 3, 5), și subfaza B1*b*, secvențele Valea Lupului I (2, 4) și Ripiceni—Gura Hîrtopului (6—10) : 1,4—10, subgrupa ε1*a* ; 2—3, subgrupa ε2.

Fig. 21 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*. Secvența Șipeniți : 1—5, subgrupa ε1*b* ; 6, subgrupa ε1*a*.

Fig. 22 — Ceramică Cucuteni B1. Subfaza B1*b*, secvențele Petreni (1, 4—6) și Stînca—Ștefănești (3, 7—8). Subfaza B2*a*, secvența Trușești (2) : 1—8, subgrupa ε1*a*.

Fig. 23 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*a* (grupele ε—ζ). Secvențele Frumușica (1), Trușești (2—3) și Valea Lupului II (4—6) : 1—5, subgrupa ζ1*a* ; 6, subgrupa ε1*a*.

Fig. 24 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b* (grupele ε—ζ și „Varianta Monteoru") Secvența Podei : 1, subgrupa ε1*a* ; 2, 5—7, subgrupa ζ1*a* ; 3—4, subgrupa ε2.

Fig. 25 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*. Secvența Podei : 1—2, subgrupa ζ1*a* ; 3, subgrupa ε2.

Fig. 26 — Ceramică Cucuteni B2. Subfazele B2*a* (1, 4, 6) și B2*b* (2—3, 5, 7). Secvențele Cucuteni—Cetățuie : 1, subgrupa ζ1*b* ; 2, 6, subgrupa ε1*a* ; 3—5, 7, subgrupa ζ1*a*. 1, 4, 6, nivelul I ; 2, 5, nivelul II ; 3, 7, nivelul III.

Fig. 27 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*. Secvențele Ștefănești—Stîrcea (1—4) și Darabani II (5) : 1—4, subgrupa ζ1*a* ; 5, subgrupa ε1*a*.

Fig. 28 — Ceramică Cucuteni B1 (8) și B2, subfaza B2*b* (1—7, 9). Secvențe diferite : 1—7, 9, ceramica „variantei Monteoru" ; 8, ceramica „Cucuteni C". 1, 3, 6, Podei ; 2, Sărata-Monteoru ; 4, Gura Văii ; 5, 9, Ștefănești—Stîrcea ; 7—8, Cucuteni—Cetățuie.

Fig. 29 — Ceramică Cucuteni B1, subfaza B1*b*, secvențele Bilce—Zlote I (1) și Varvarovca XV (I) (3). Ceramică Cucuteni B2, subfaza B2*a*, secvențele Krutoborodinți II (2), Bilce—Zlote II (4) și Varvarovca XV (II) (5) : 1, 3, subgrupa ε1*a* ; 2, subgrupa ζ1*b* ; 4—5, subgrupa ζ1*a*.

Fig. 30 — Ceramică Cucuteni B2. Subfaza B2*b*, secvența finală Sadoveni : 1—2, subgrupa ζ1*b*.

Fig. 31 — Ceramică pictată Gorodsk—Usatovo (Horodiștea—Foltești). Secvențele Vihvatinți (1—2), Horodiștea (3) și Usatovo-tumul I (4) : 1, 3, grupa ε ; 2, 4, grupa ζ.

Tabel I și II — Repartiția complexelor ceramice ale așezărilor cu stratigrafie verticală și orizontală în etapele determinate în ariile cucuteniană galițiană și tripoliană (categoriile și grupele definesc compexele ceramice în aria cucuteniană).

Etape: Perioade	Etape: Faze	Etape: Faze stilistice	Etape: Subfaze	Criterii: Complexe ceramice (Categorii, specii)	Regiuni geografice: Depresiunile subcarpatice	Regiuni geografice: Podiş. Sucevei, Podiş. Central, Colin. Tutovei, Plat. Covurlui	Regiuni geografice: Depresiunea Prutului	Regiuni geografice: Podiş. Hotinului, Depres. Bălţi, Masiv Corneşti, Bugeac	Regiuni geografice: Podolia Galiţia	Regiuni geografice: Ucraina	Etape: Subfaze	Etape: Faze	Etape: Perioade
Cucuteni A	A 3	Clasica	3 b	Ceramica tricromă pe fond alb (12) Sp. cu benzi înguste sau foarte înguste şi alb pozitiv (12') Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste şi interspaţiu cu alb întins sau liniar (11') Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica Cucuteni C	Izvoare II 2	Chetreşti Scînteia—La Nuci	Fedeleşeni Secăreşti—Tinosul Iaşi—Splaiul Bahlui Ruginoasa	Darabani I	Kudrincy Kadievcy—Bavki Nezviska Kadievcy—Burakovka	Sabatinovka I			Tripolie B I
			3 a	Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica tricromă pe fond brun (11) Ceramica tricromă sau bicromă cu decor adîncit (8) Ceramica bicromă cu decor canelat (9) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roşu liniar (7') Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica cu decor adîncit (2)	Gura Văii Ghelăieşti		Cucuteni—Cetăţuie II Hănăşeşti 3 390± 80 Cucuteni—Cetăţuie I Drăguşeni—Săveni 3 405±100 Truşeşti	Ruseştii Noi (III) Polivanov—Iar (III)	Ozarincy	Borisovka	A II 2	A II	Tripolie A
	A 2		2 b	Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste şi interspaţiu cu alb întins (11') Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7) Ceramica cu decor adîncit (2)	Frumuşica II Calu					Krasnostavka	A II 1		
			2 a	Ceramica tricromă pe fond brun (11) Sp. cu benzi înguste şi interspaţiu larg cu alb întins (11') Ceramica tricromă pe fond alb (12) Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roşu liniar (7')	Frumuşica I 3 660± 55 Mărgineni 3 675± 50 Izvoare II *1 a—b* Ciorani Bonţeşti			Ruseştii Noi I (I) 3 620±100					
	Al (PROTO—)	Formativă		Ceramica bicromă cu alb liniar sau întins (7), sau cu roşu liniar (7') Ceramica bicromă cu zone sintetice (10) Ceramica bicromă cu decor adîncit (8) Ceramica bicromă cu decor canelat (9) Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica tricromă pe fond brun (?)	Ciorani	STOICANI—ALDENI Dodeşti	Stoicani I Stoicani VI	Vulcăneşti 3 840±150	(Luka—Vrubleveckaja II) Luka—Vrubleveckaja				
Precucuteni	III		b	Ceramica bicromă cu alb liniar (7) Ceramica cu fond de culoare albă (5) Ceramica cu decor adîncit (2)	Traian—Dealul Fîntînilor Tîrpeşti (II) (3 580±100) Ciorani Izvoare I 2	Suceava—Şipot Tg. Negreşti	Andrieşeni Bogdăneşti	Solonceni I Holercani	(Luka—Vrubleveckaja I) Braga	Savrani		A I	
			a	Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica excizată (1)	Tîrpeşti (I) Mîndrişca				Isakovcy (?) Bernašovka (?)				Liniar
	II			Ceramica cu decor adîncit (2) Ceramica excizată (1)	Izvoare I_1		Larga—Jijia	Floreşti (II)	Torskoe				
	I		b	Ceramica excizată (1)	Traian—Dealul Viei			Floreşti (I)					
			a	Ceramica cu decor adîncit (2)	Eresteghin Sf. Gheorghe Tîrpeşti 4 220±100 4 295±100								
LINIAR				Ceramica liniară cu note									

——— Limita între Liniar şi Precucutenian
Limitele Protocucutenianului= faza Cucuteni A 1

- - - - Limita faciesului Stoicani—Aldeni

Tabel

Perioade	Faze	Faze stilistice	Subfaze	Criterii: Complexe ceramice (Categorii, grupe)	REGIUNI GEOGRAFICE: Depresiunea subcarpatică	Podiş. Sucevei / Podiş. Central	Depresiunea Prutului	Podişul Hotinului / Depresiunea Bălţi / Masivul Corneşti	Galiţia	Podolia	Ukraina: Pobujia	Ukraina: Podneprovia	Faze	Perioade
Gorodsk–Horodiştea	II	Expresionistă		Ceramica nepictată Gorodsk–Usatovo (C') Ceramica pictată Gorodsk–Usatovo			Cucuteni–Cetăţuie Erbiceni II							Tripol. C II
Gorodsk–Horodiştea	I	Expresionistă		Ceramica nepictată Gorodsk–Usatovo (C') Ceramica pictată Gorodsk–Usatovo Ceramica pi tată Cucuteni B 2 Ceramica Cucuteni C			Cucuteni–Cetăţuie Erbiceni I Horodiştea I–II	Gordineşti	Zavišnja			Gorodsk		Tripol. C II
CUCUTENI B	B 2	BAROCĂ	2 b	ε–ζ Varianta Monteoru (M)	Sărata–Monteoru Gura Văii Podei		Sadoveni Ştefăneşti–Stircea Cucuteni–Cetăţuie (III) Cucuteni–Cetăţuie (II)	Darabani II	Koszylowce Bilcze–Zlote II		Kasenovka Vasilkovo		γI 2	Tripolie γI
CUCUTENI B	B 2	BAROCĂ	2 a	ε+ζ	Frumuşica		Cucuteni–Cetăţuie (I) Valea Lupului II 2 980±60 Truşeşti	Varvarovca XV (II)		Krutoborodincy II	Tomaševka (?)	Tripolie	γI 1	Tripolie γI
CUCUTENI B	B 1	BAROCĂ	1 b	ε	Frumuşica Văleni–Piatra		Stinca–Ştefăneşti Valea Lupului I	Varvarovca XV (I) Şipeniţi Petreni	Bilcze–Zlote I	Kudrincy Kadiecvy–Bavki	Suškovka Staraja Buda Popudnja	Tripolie Kolomijščina I Chalepje	CI 2	Tripolie CI
CUCUTENI B	B 1	BAROCĂ	1 a	δ–ε γ–δ, ε	Văleni–Roman Ghelăieşti	Drăguşeni-Fălticeni	Prigorenii Mici Cucuteni–Cetăţuie	Polivanov–jar (II)		Kliščev 3 150±50	Vladimirovka Pjaniščovo	Kolomijščina II Tripolie Veremje	CI 1	Tripolie CI
CUCUTENI AB	AB 2	MANIERISTĂ	2 b	γ–δ	Frumuşica Traian–Dealul Fintinilor		Cucuteni–Cetăţuie	Polivanov–jar (II) Soloncenі II(II) Floreşti–Zagotzerno	Zaleščiki	Krutoborodincy I			B II 2	TRIPOLIE B II
CUCUTENI AB	AB 2	MANIERISTĂ	2 a	β–γ, δ β–γ		Huşi	(Cucuteni–Cetăţuie) Cucuteni–Dimbul Morii						B II 2	TRIPOLIE B II
CUCUTENI AB	AB 1	MANIERISTĂ	1 b	α+β, γ	Traian–Dealul Fintinilor		(Cucuteni–Cetăţuie) Cucuteni–Dimbul Morii						B II 1	TRIPOLIE B II
CUCUTENI AB	AB 1	MANIERISTĂ	1 a	α–β Ceramică tricromă de stil A (11–12)	Frumuşica Traian–Dealul Fintinilor		Corlăteni	Polivanov–jar (II) Soloncenі II (II)	Zaleščiki Vygnanka				B II 1	TRIPOLIE B II

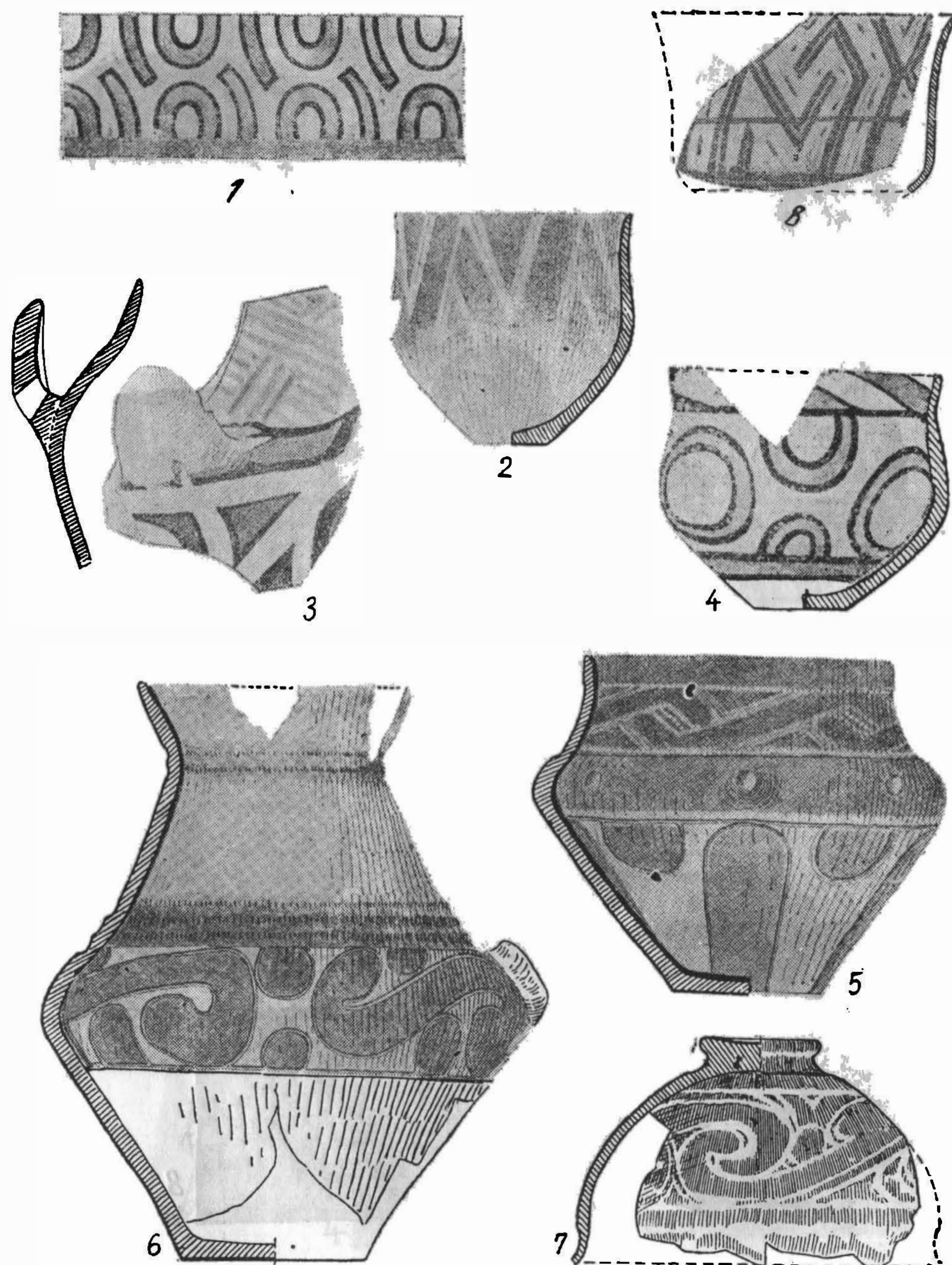

Fig. 4

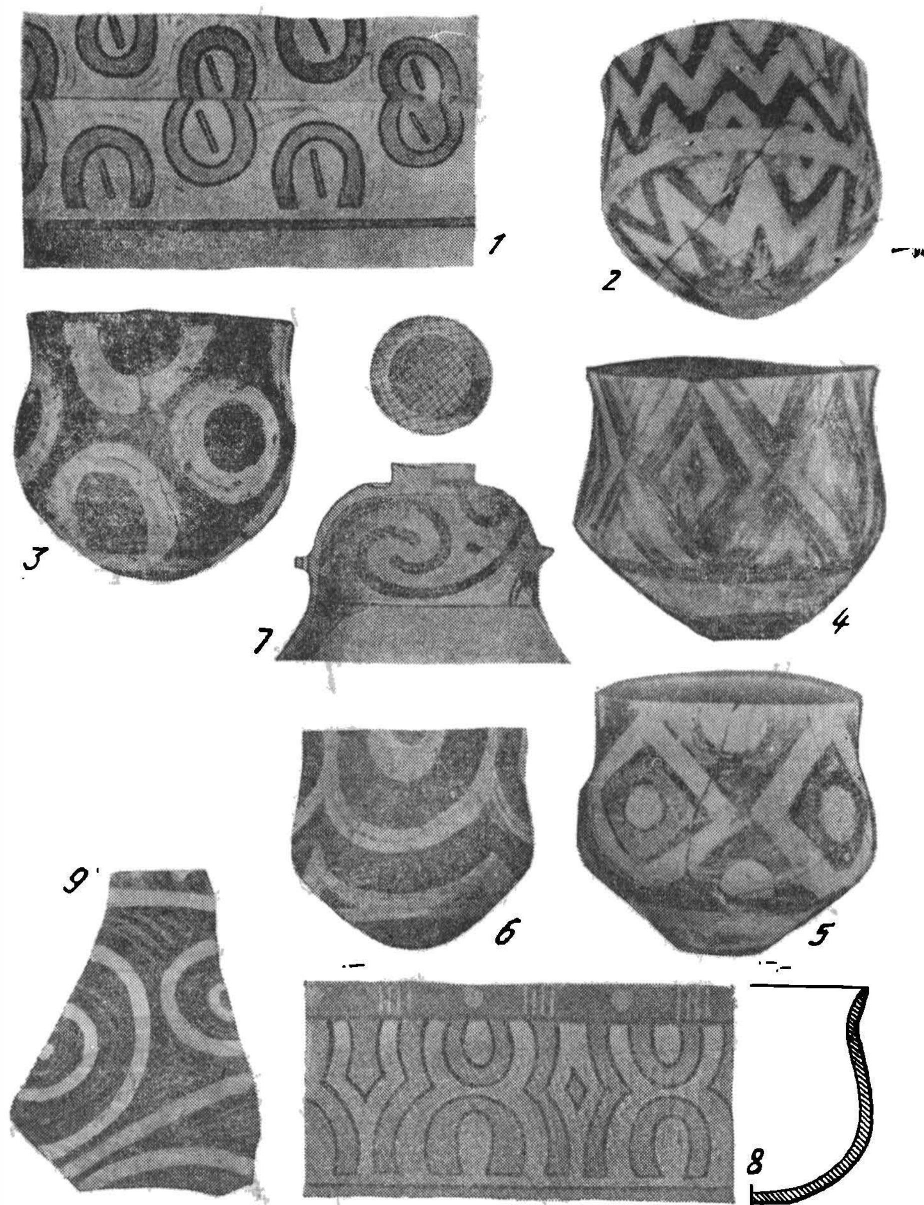

Fig. 5

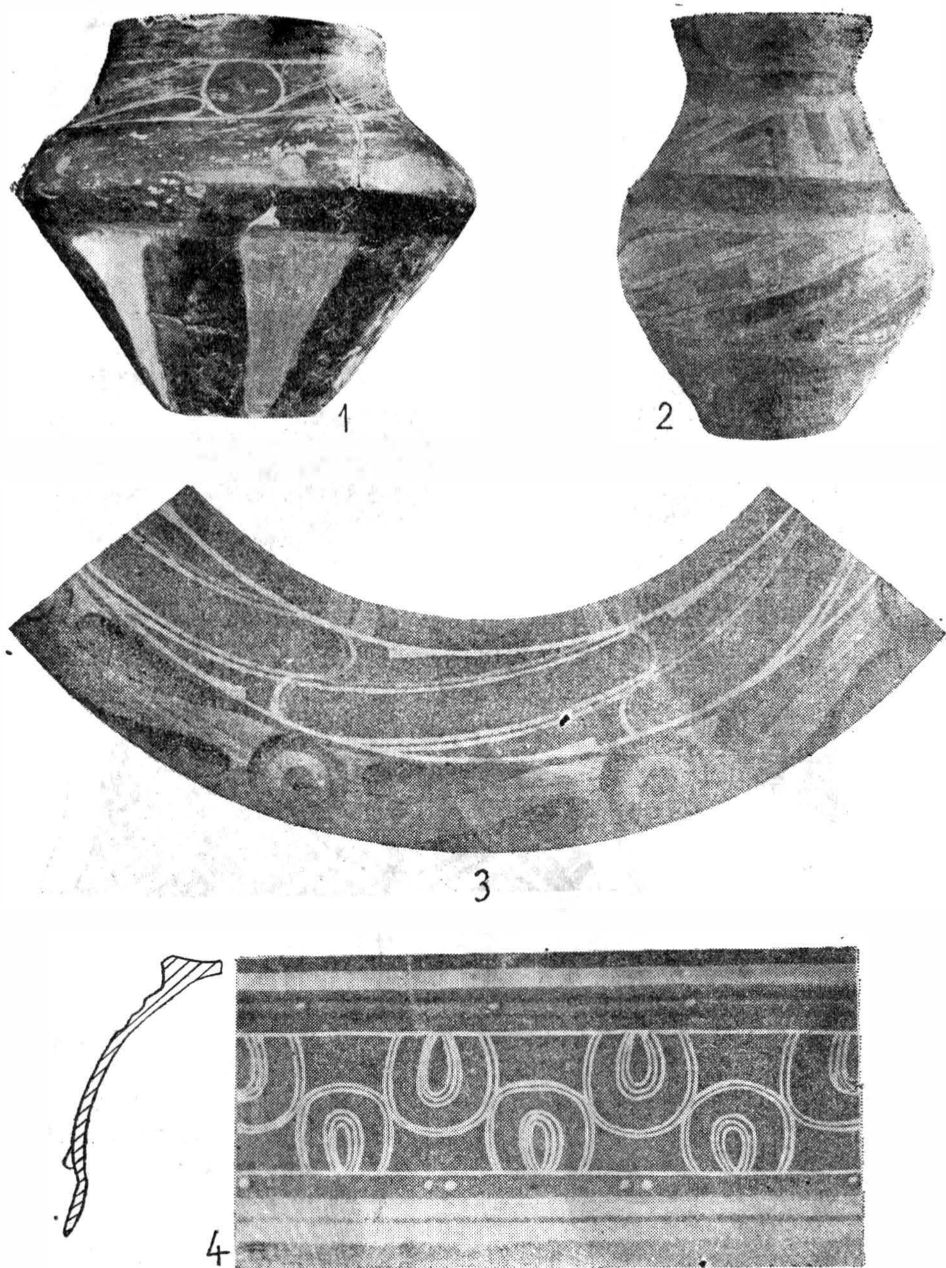

Fig. 6

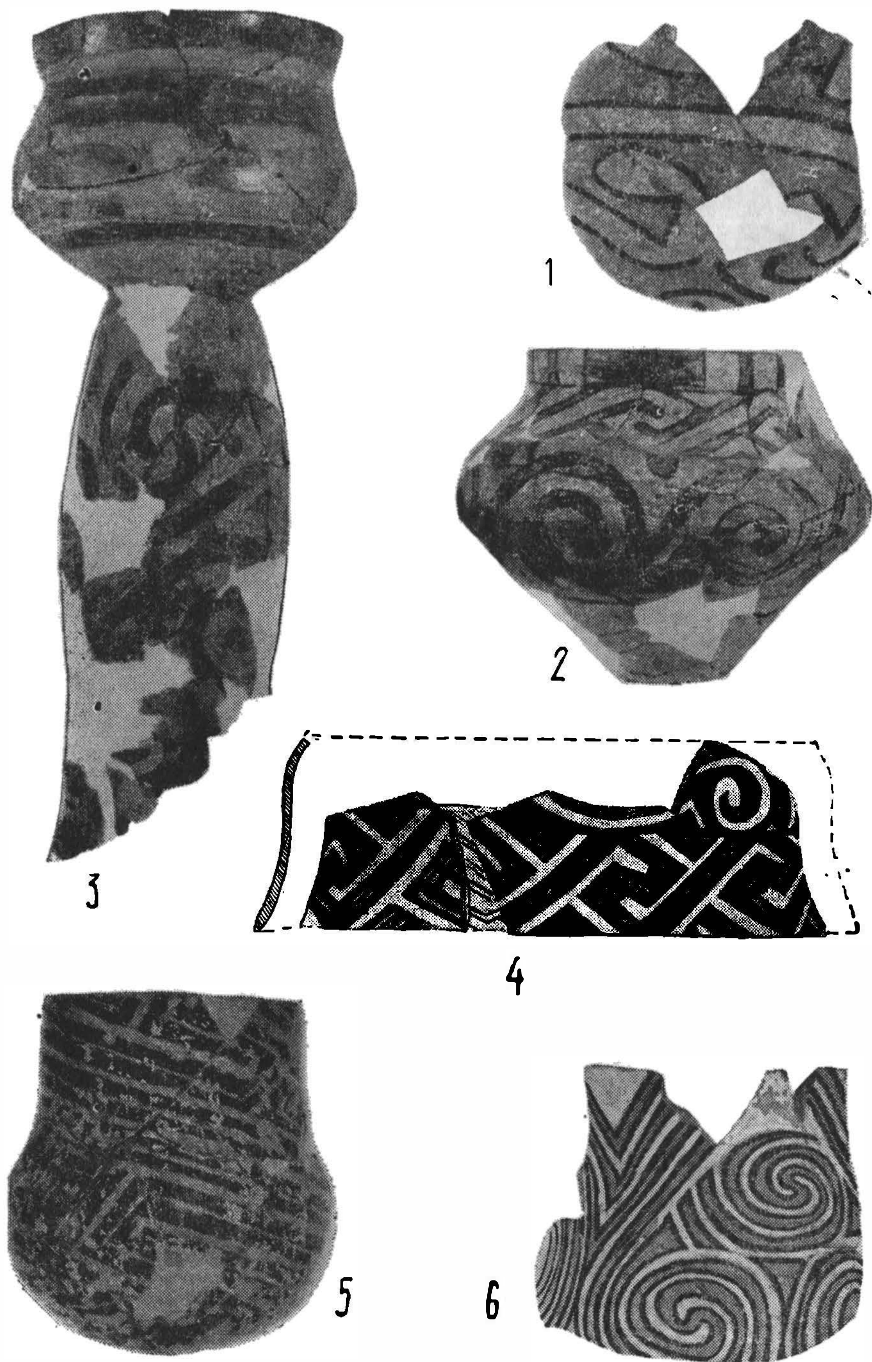

Fig. 7

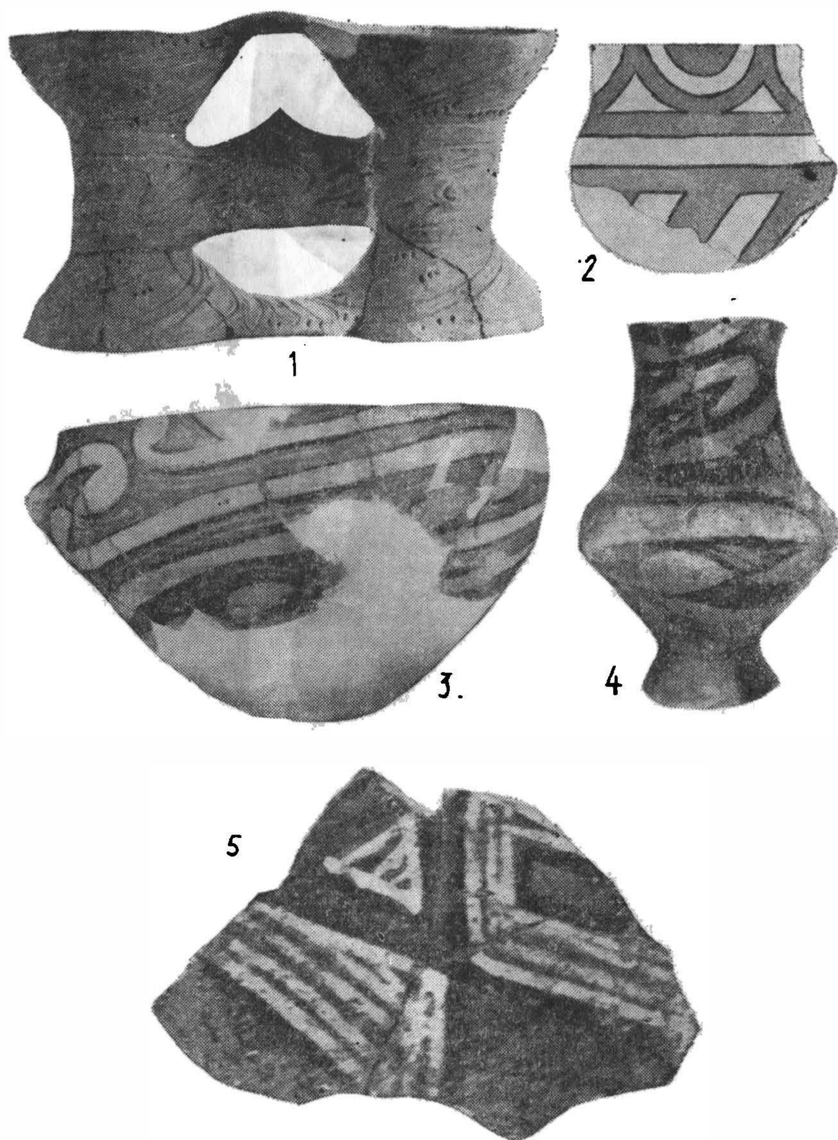

Fig. 8

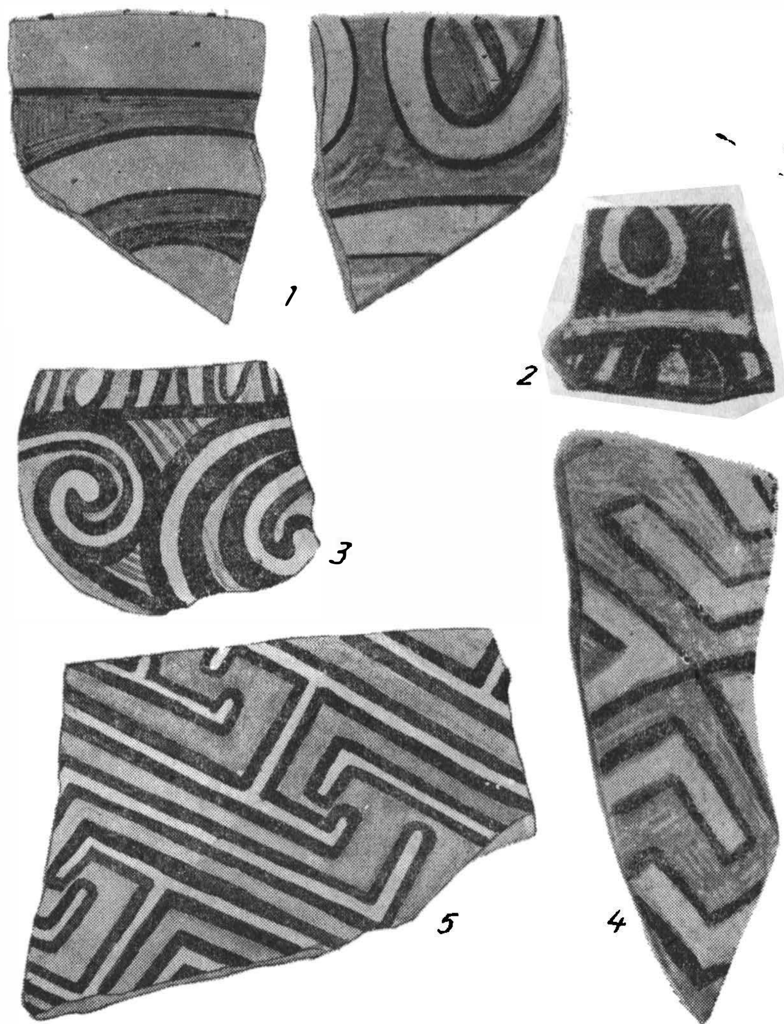

Fig. 9

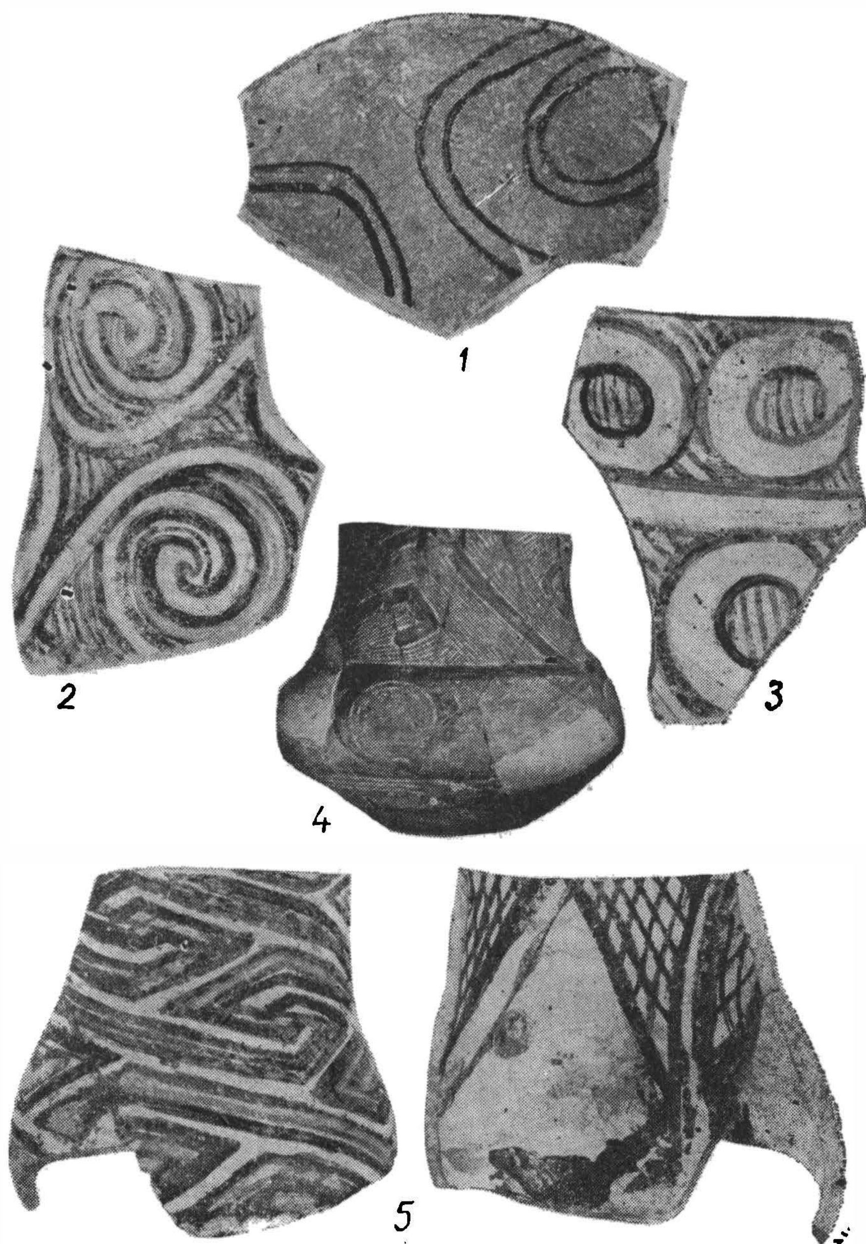

Fig. 10

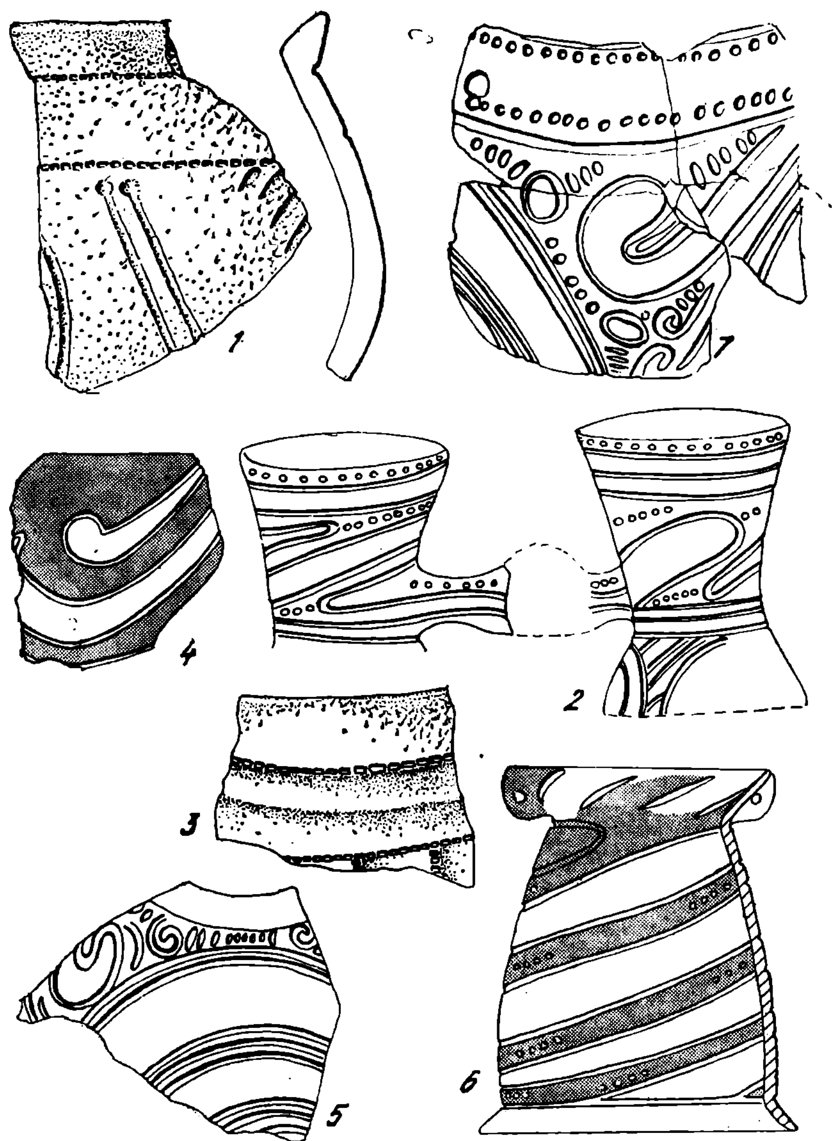

Fig. 11

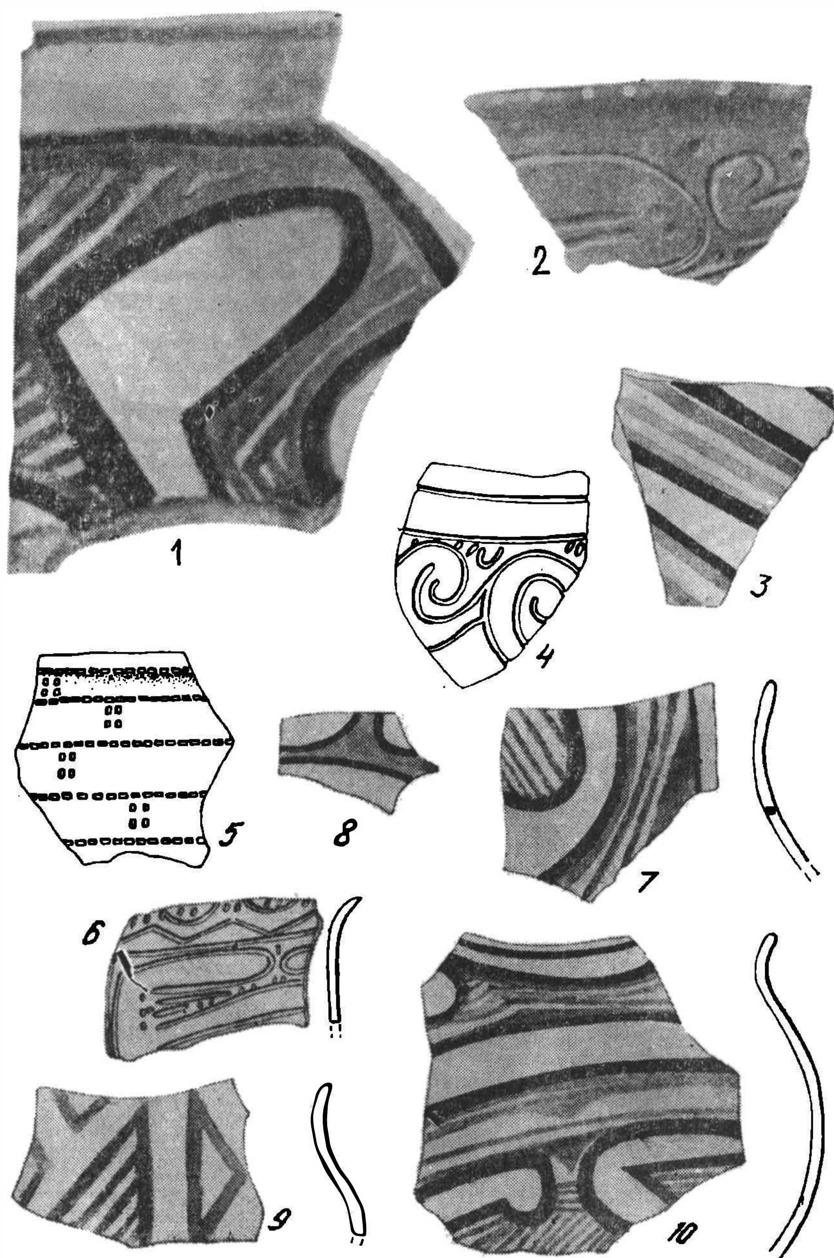

Fig. 12

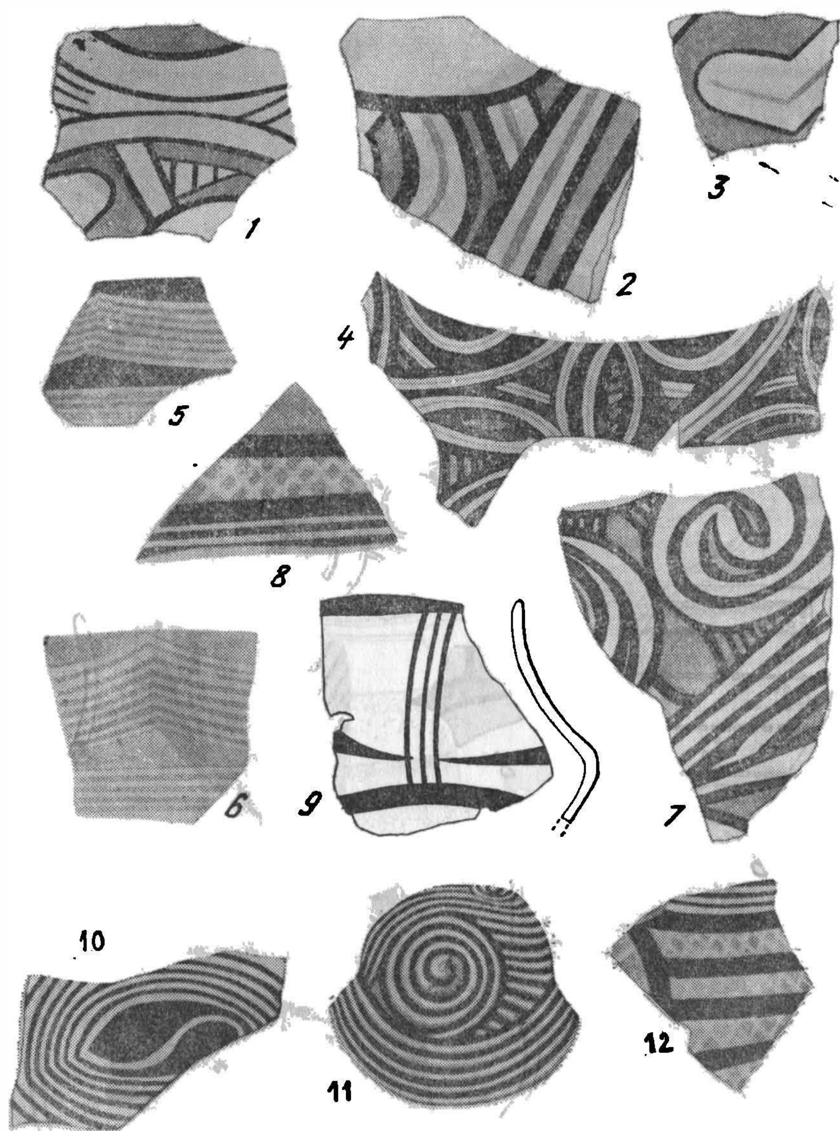

Fig. 13

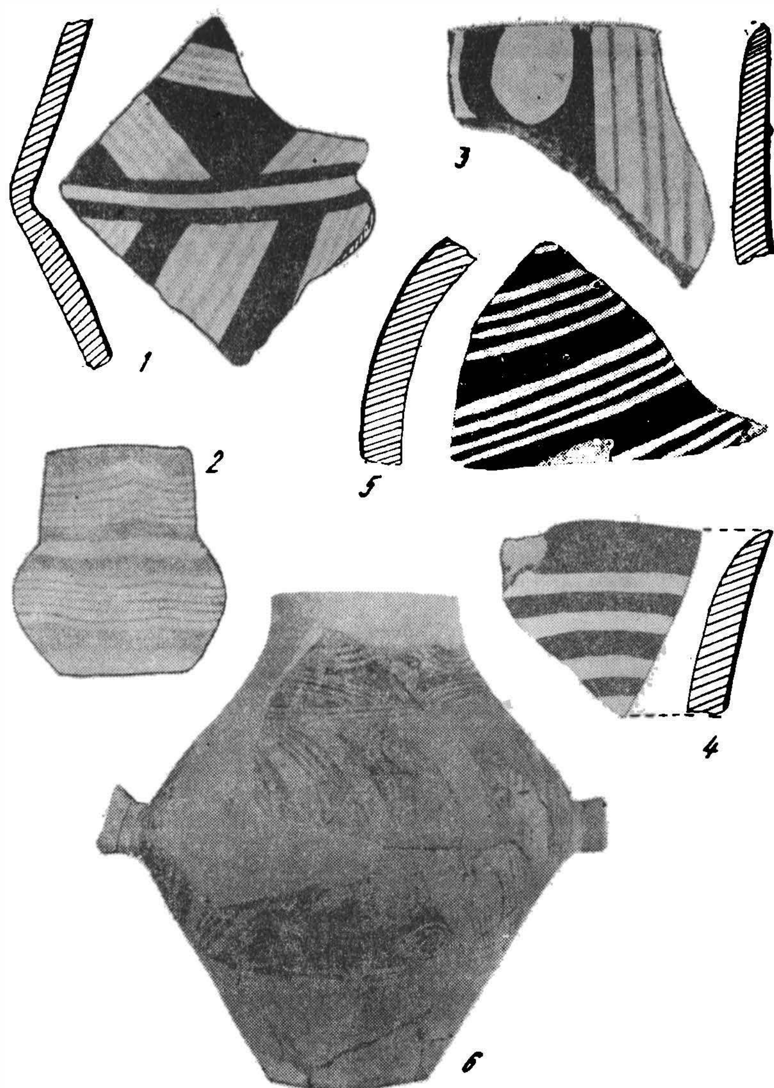

Fig. 14

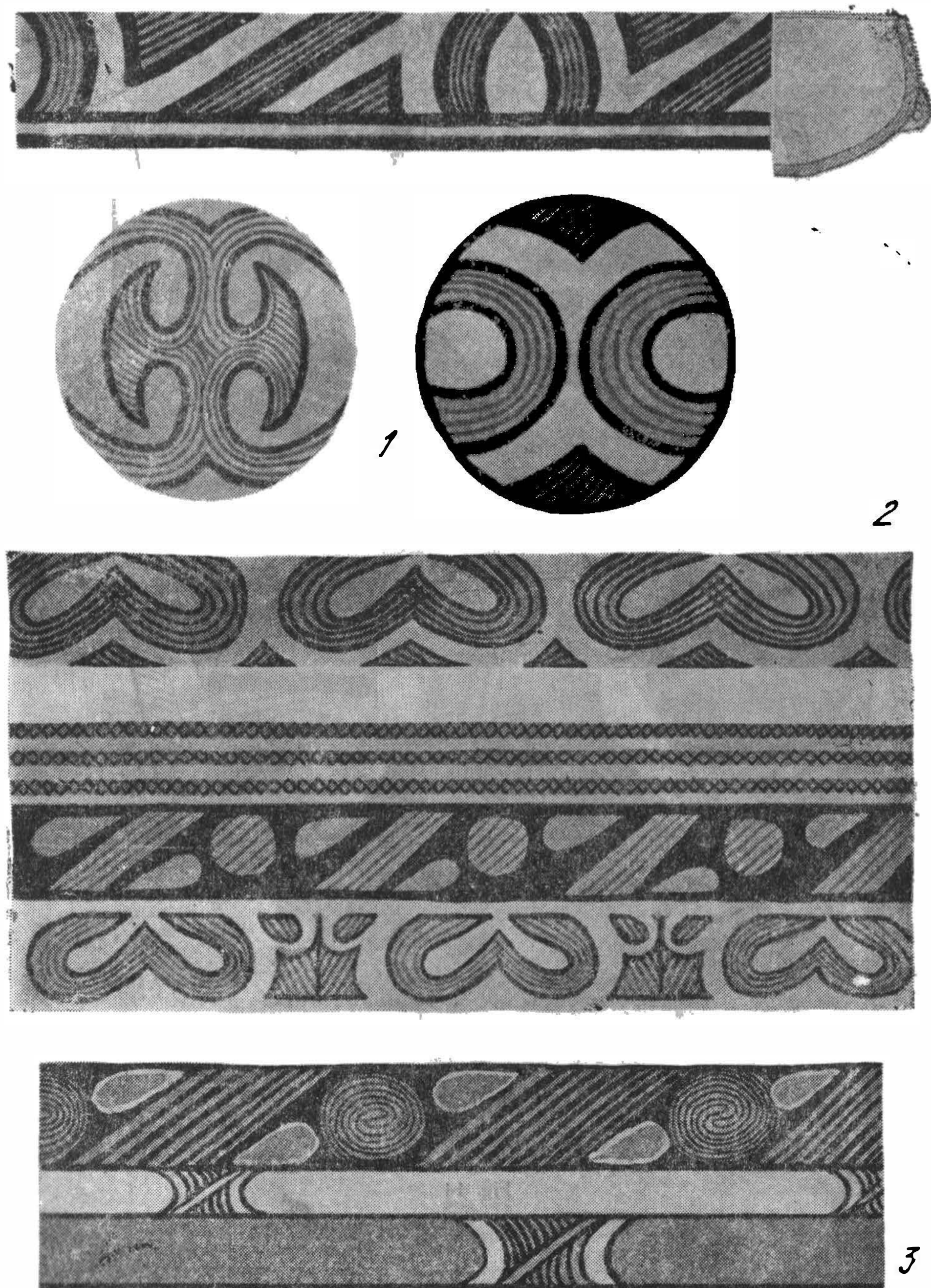

Fig. 15

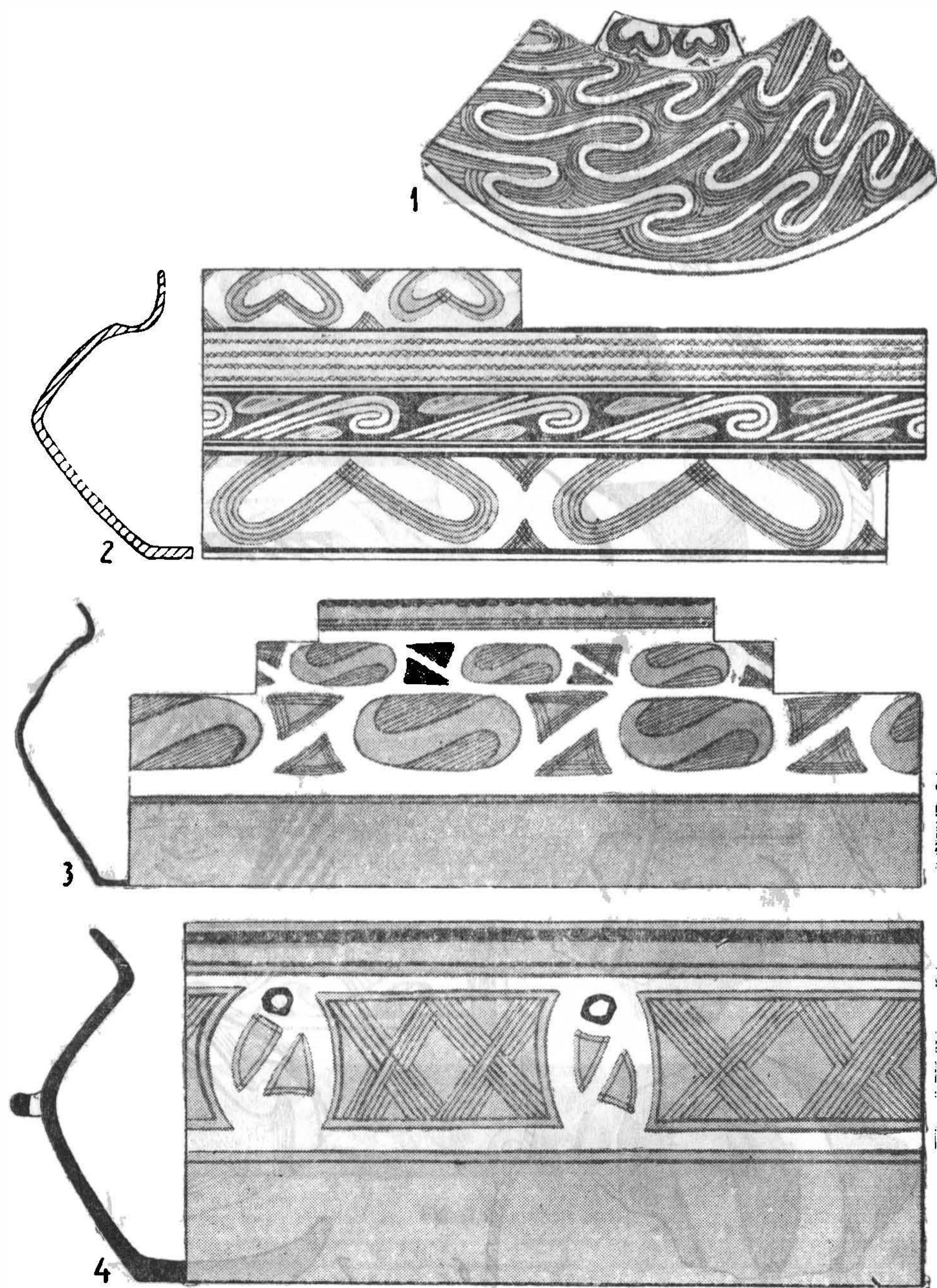

Fig. 16

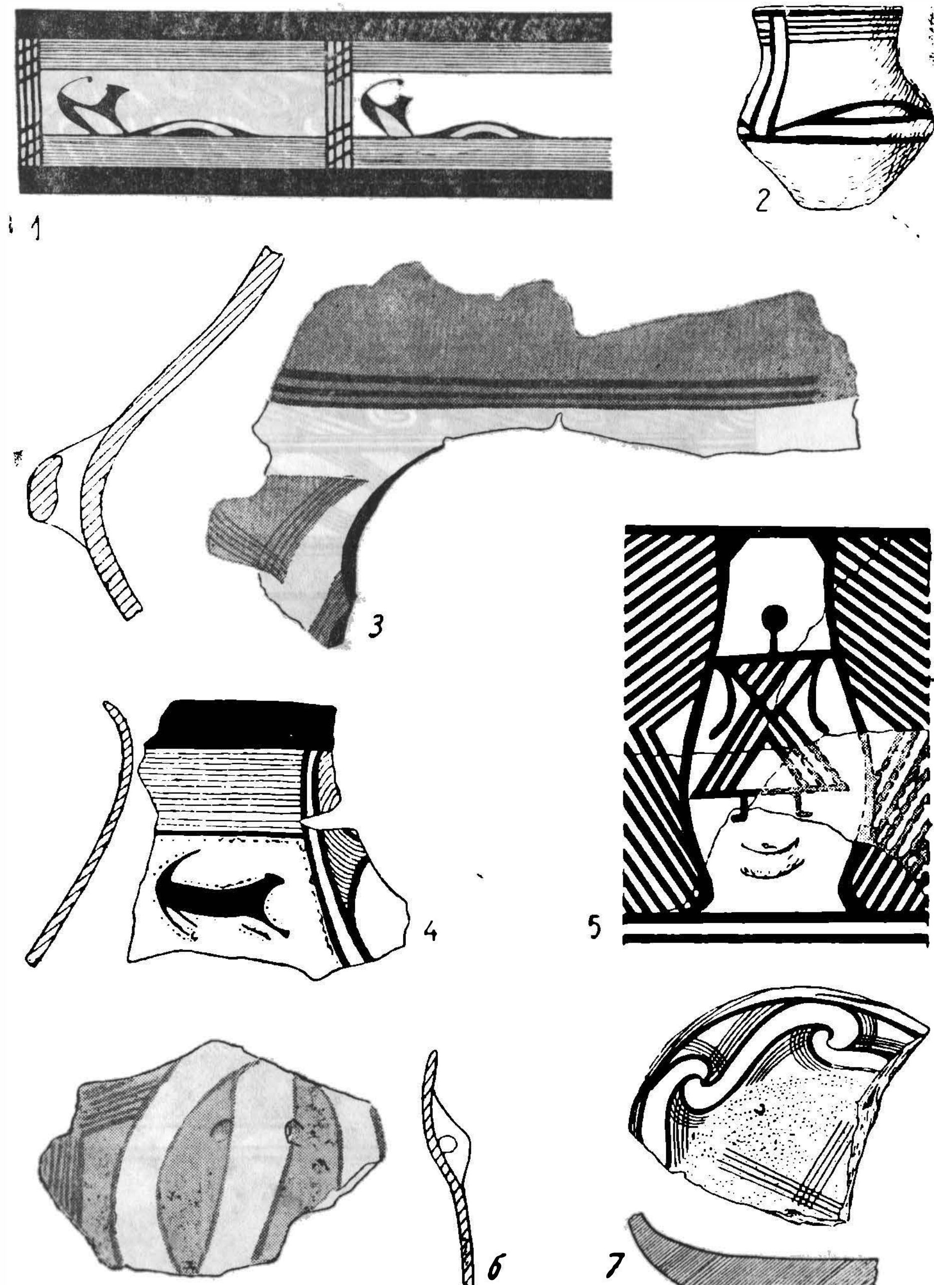

Fig. 17

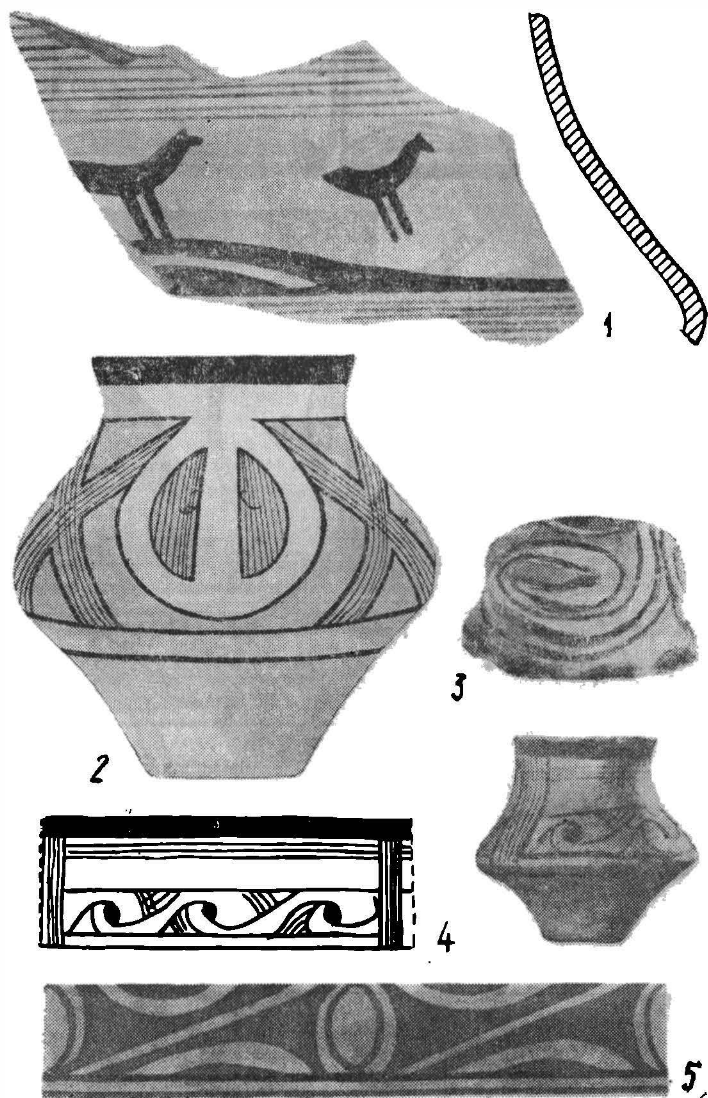

Fig. 18

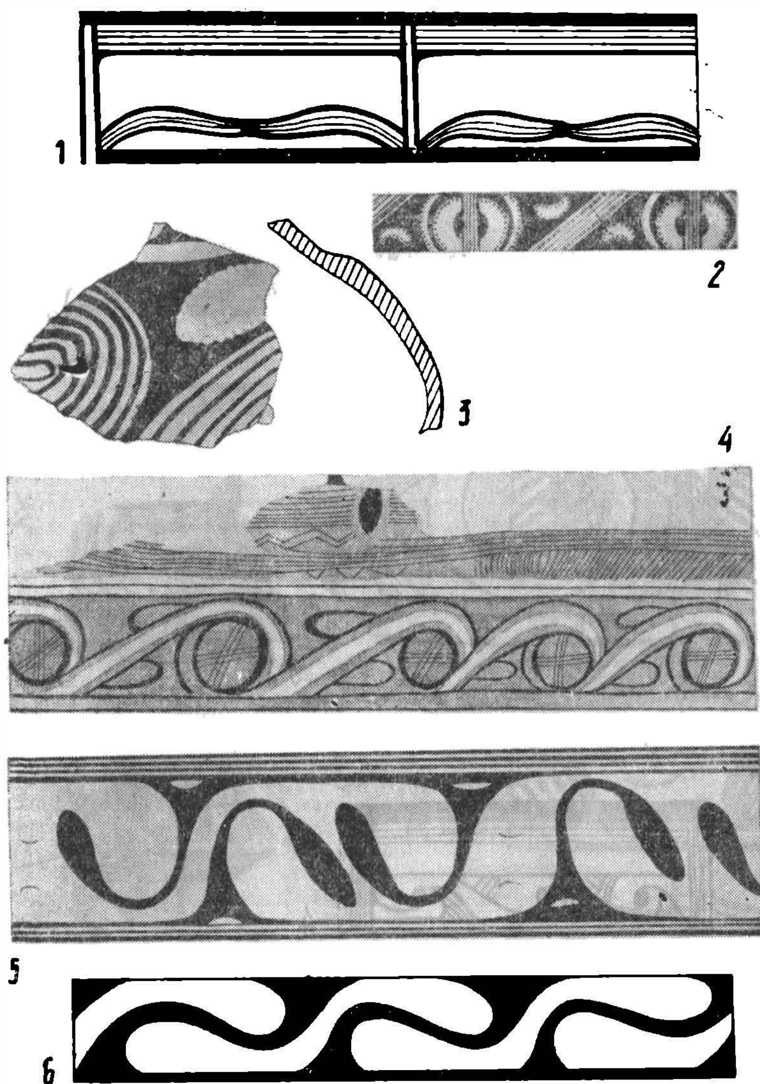

Fig. 19

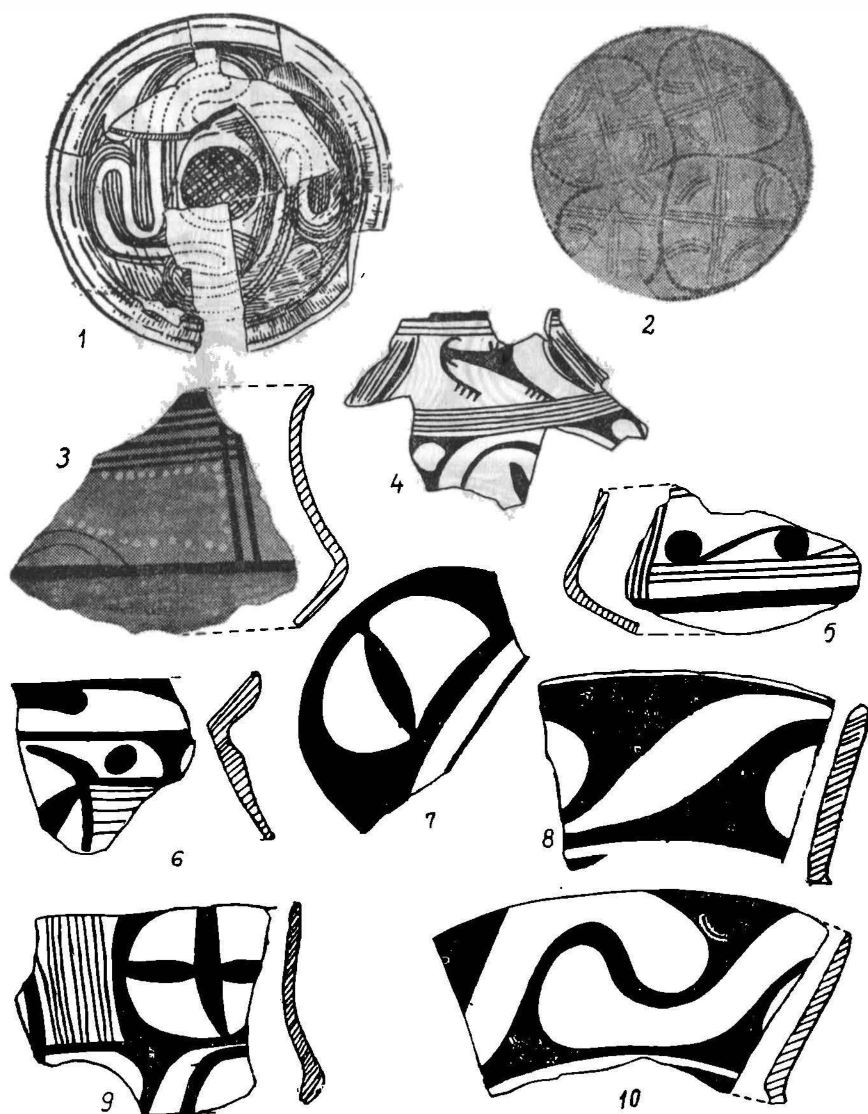

Fig. 20

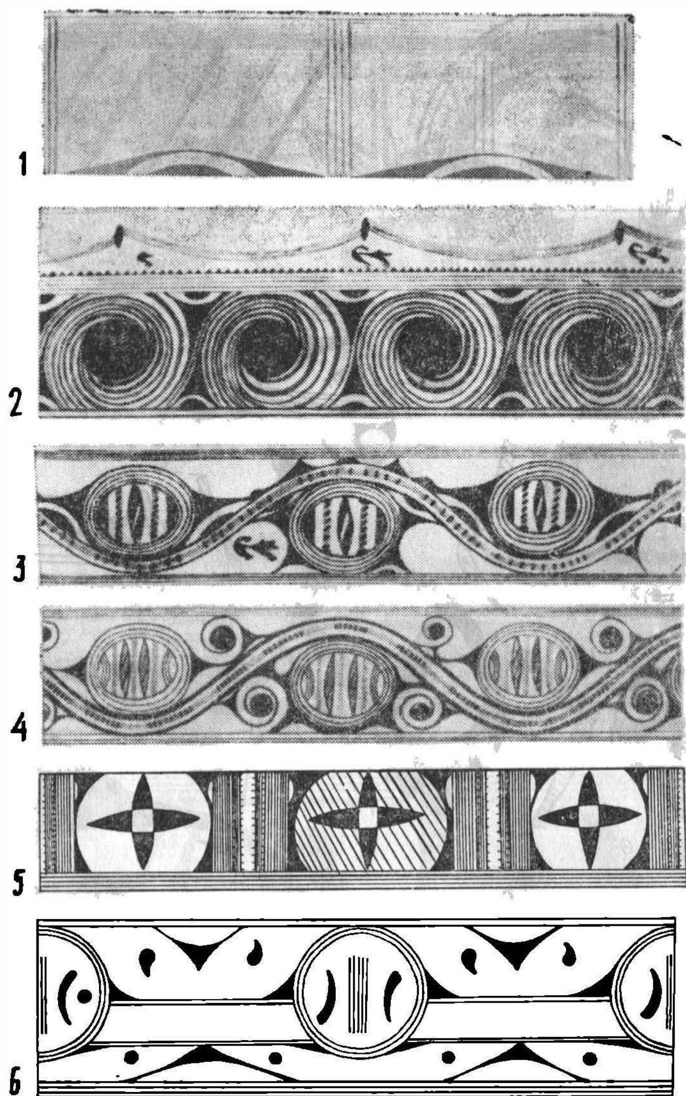

Fig. 21

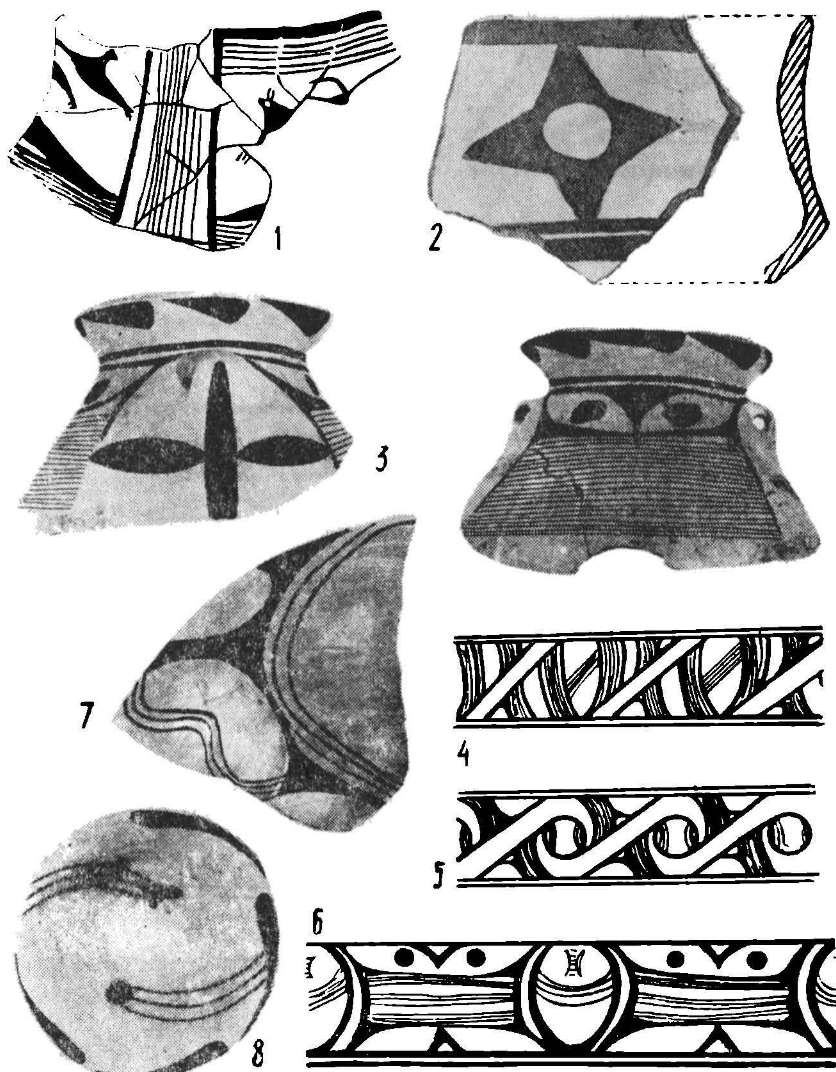

Fig. 22

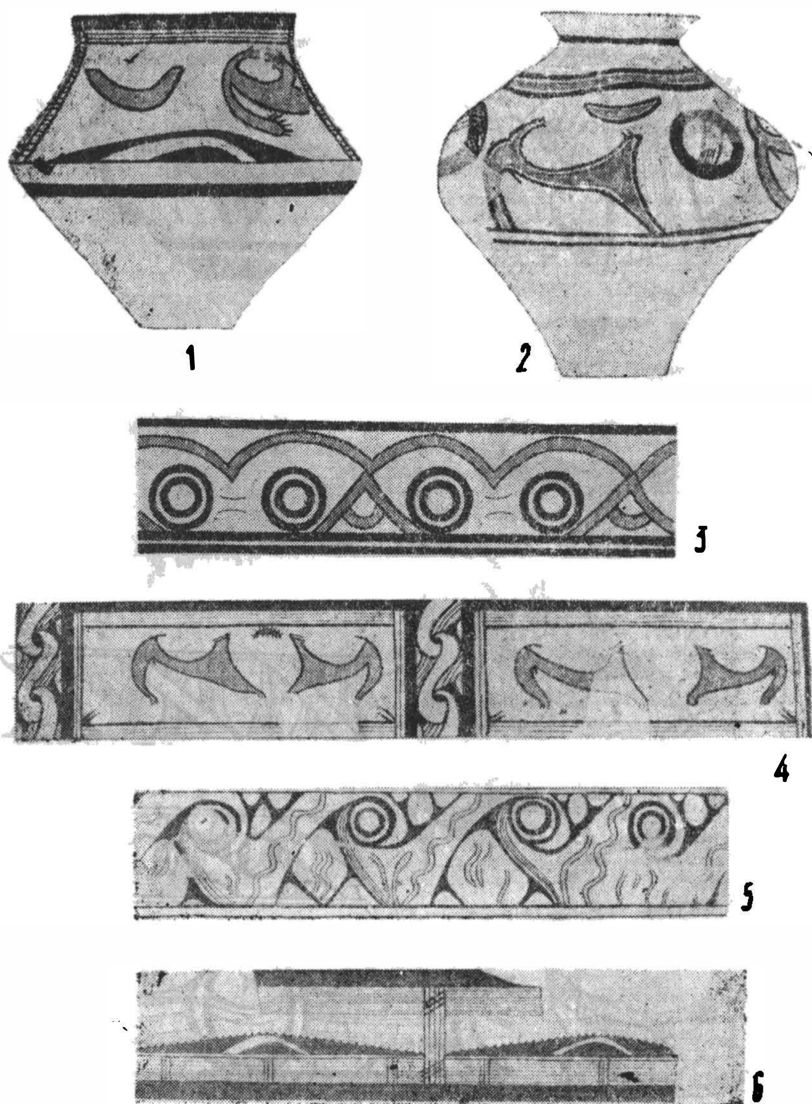

Fig. 23

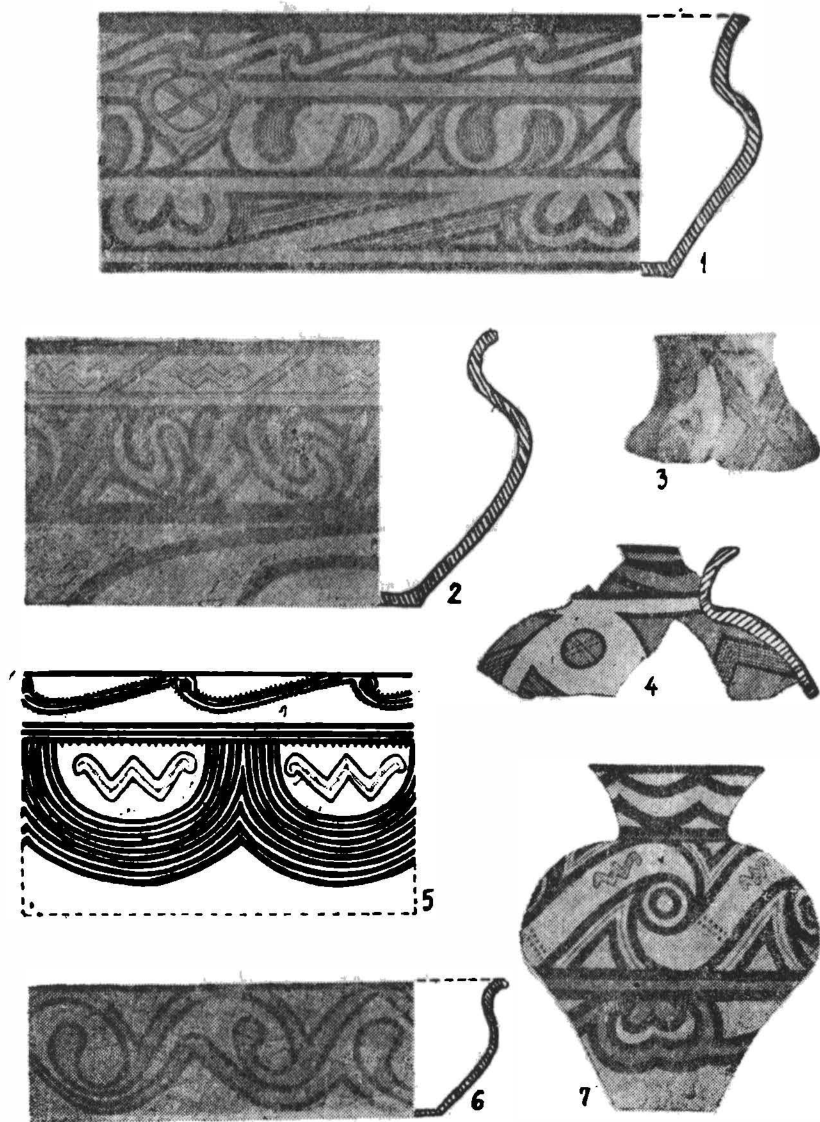

Fig. 24

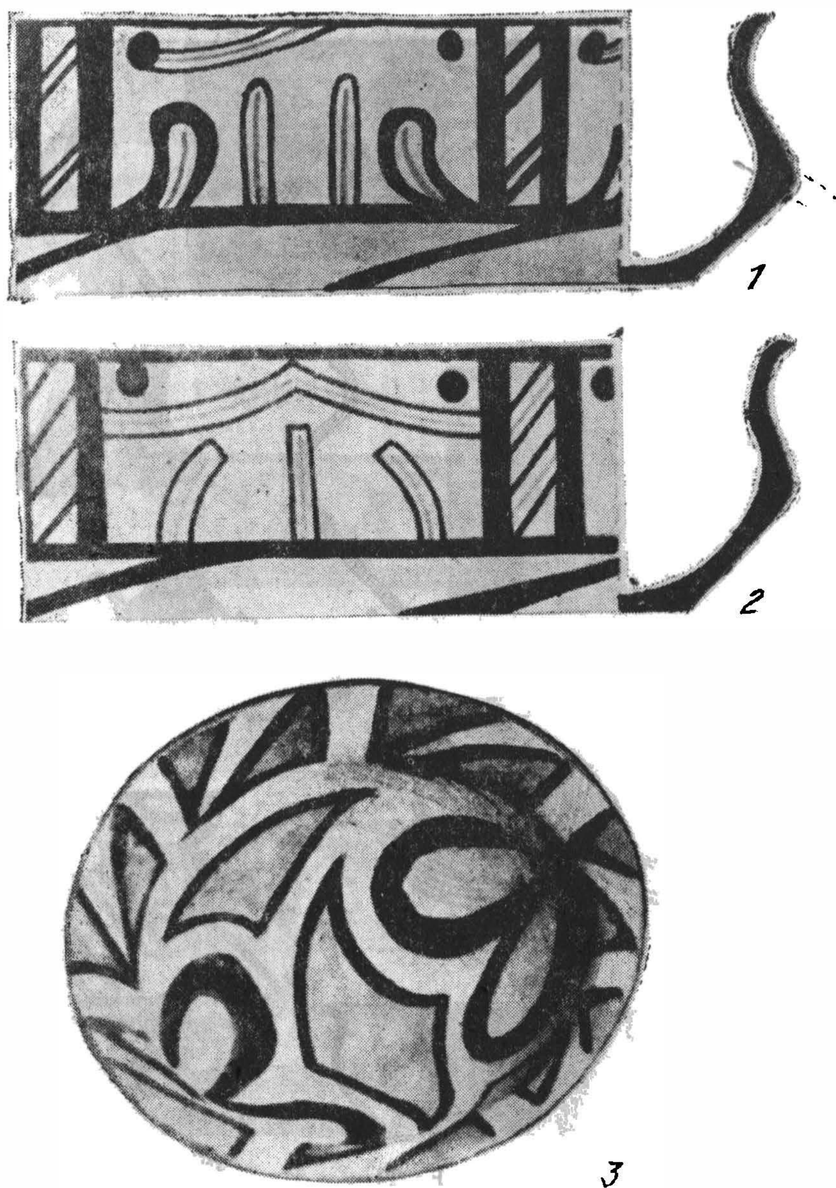

Fig. 25

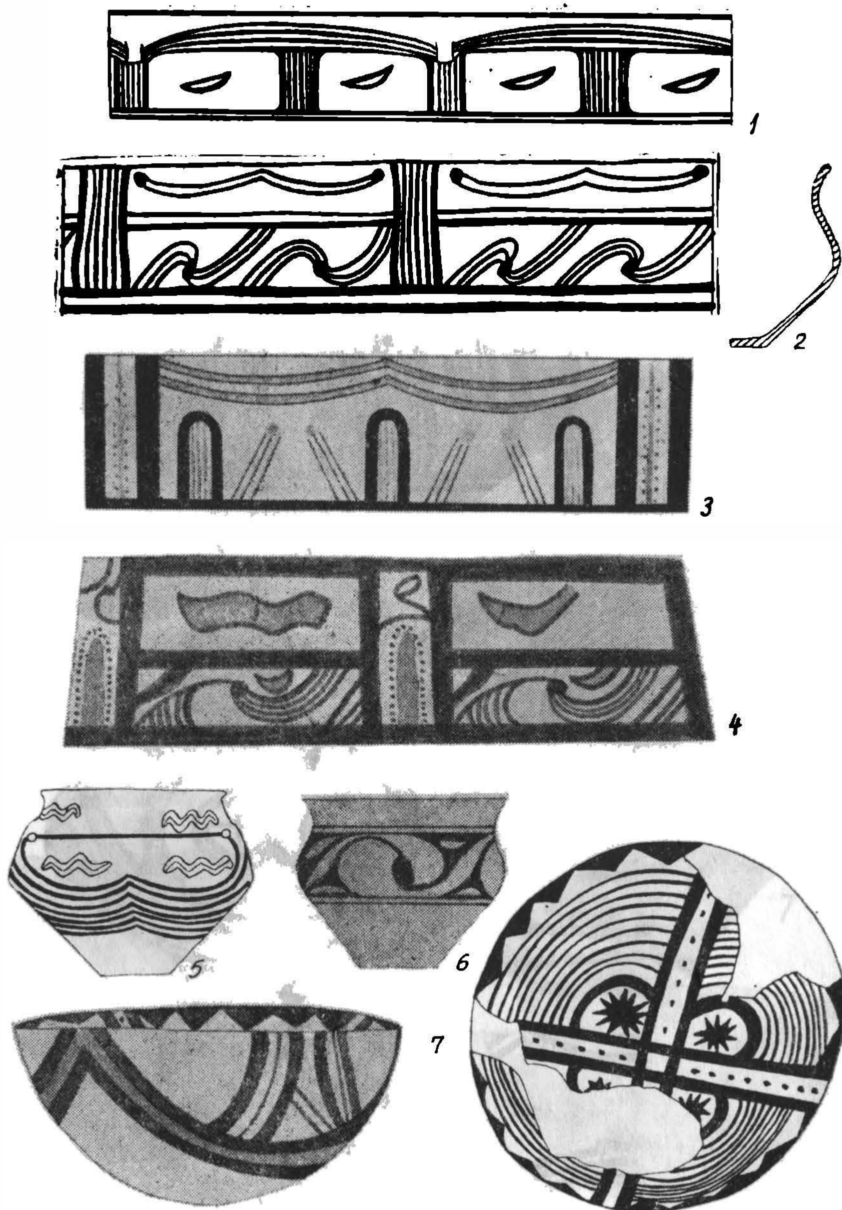

Fig. 26

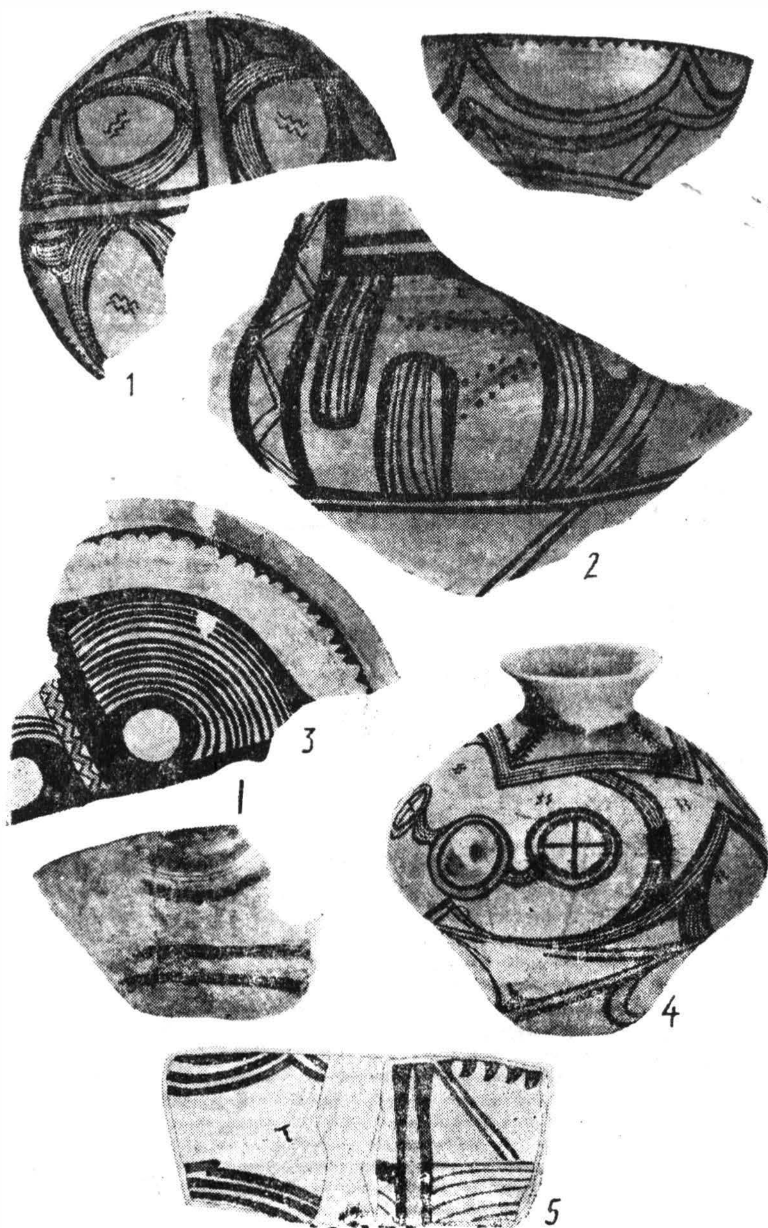

Fig. 27

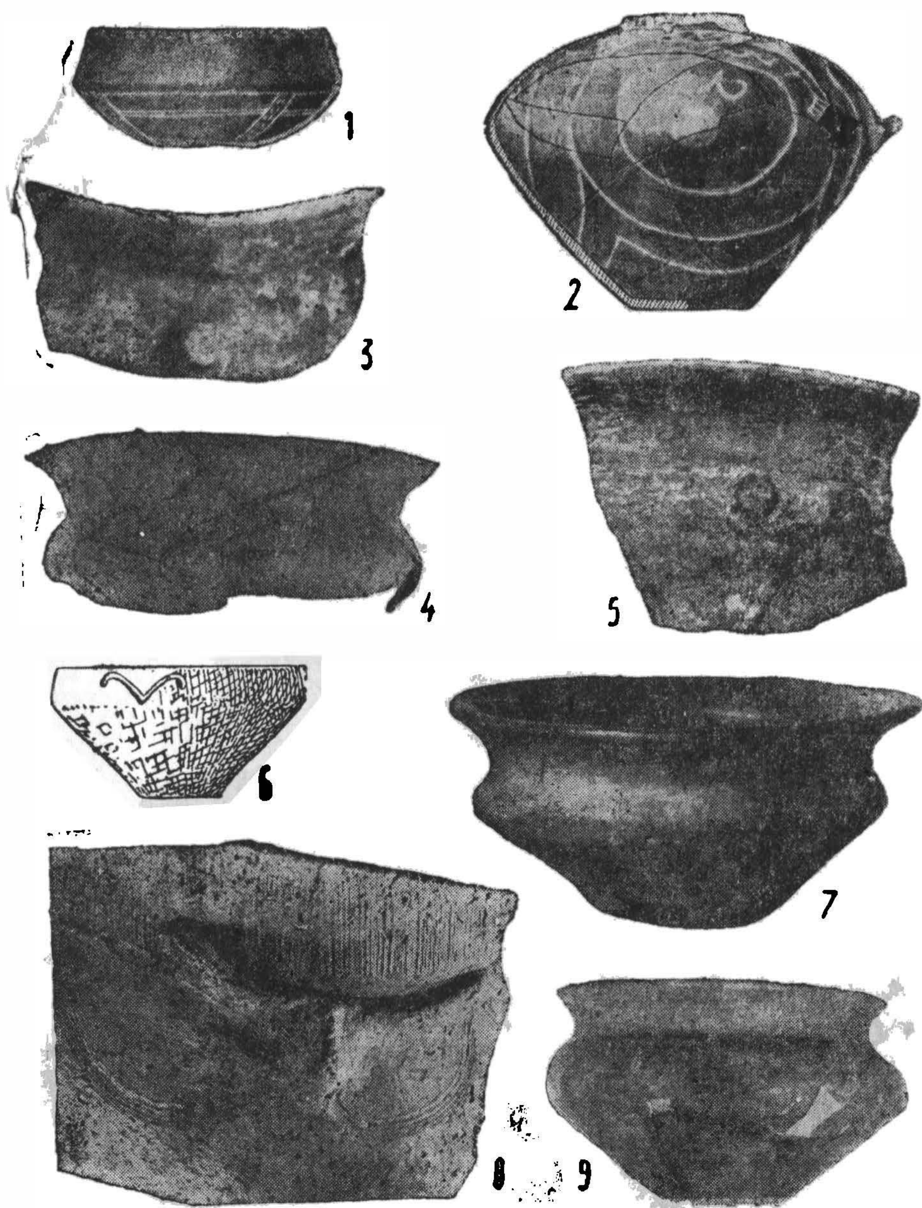

Fig. 28

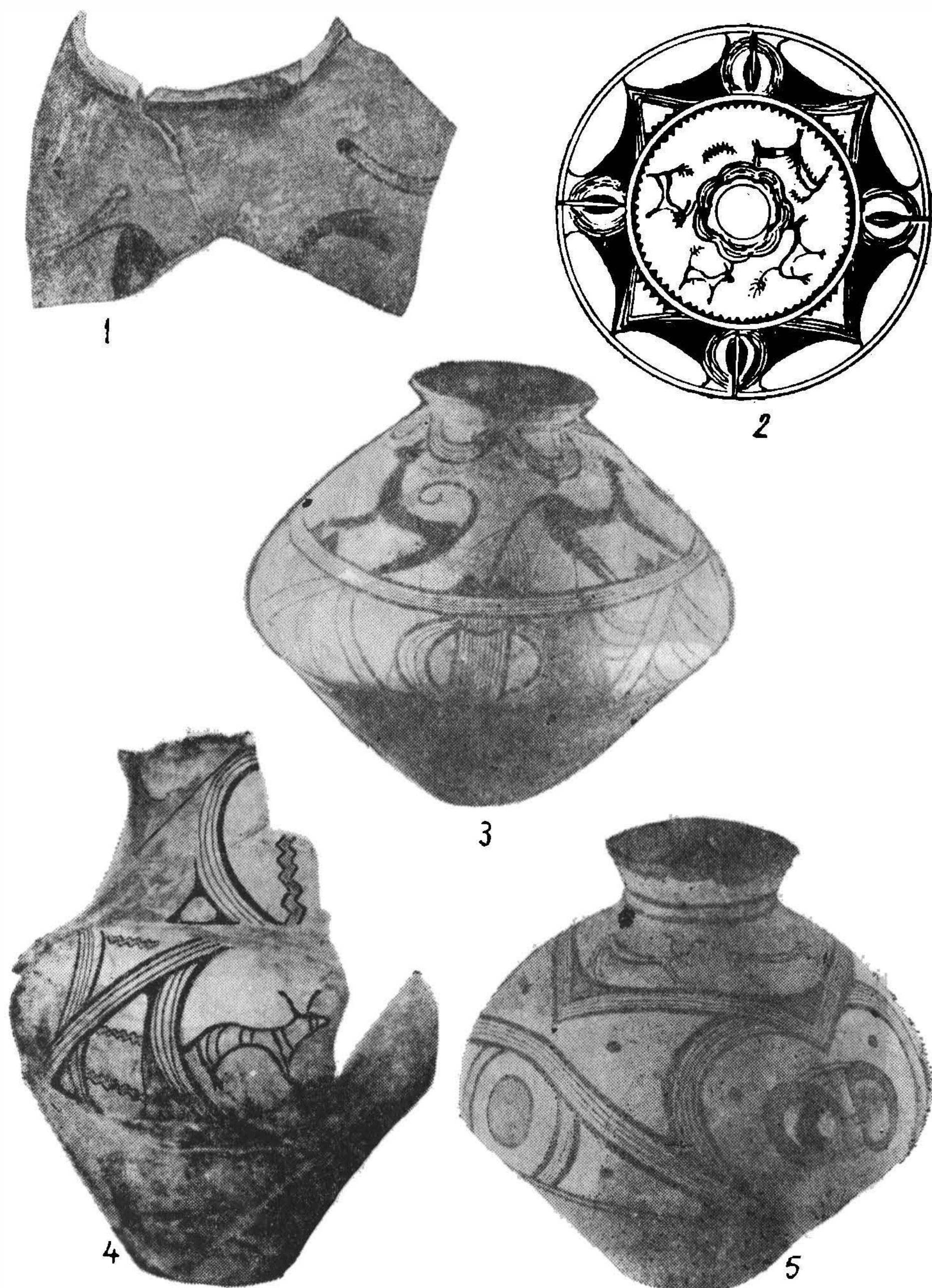

Fig. 29

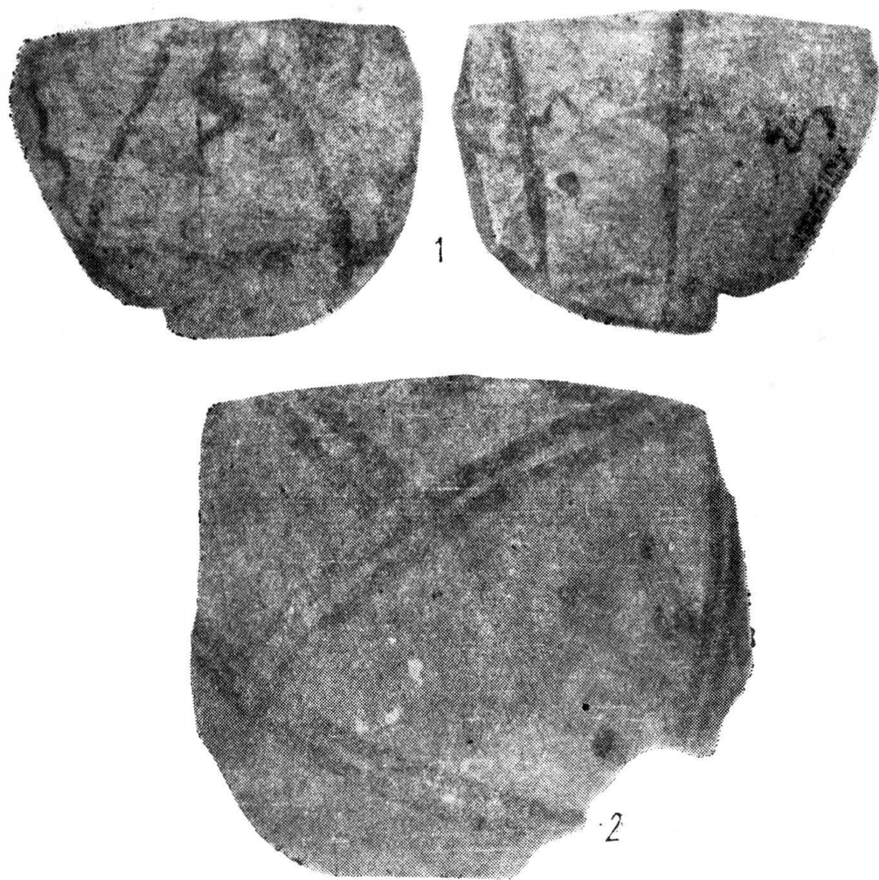

Fig. 30

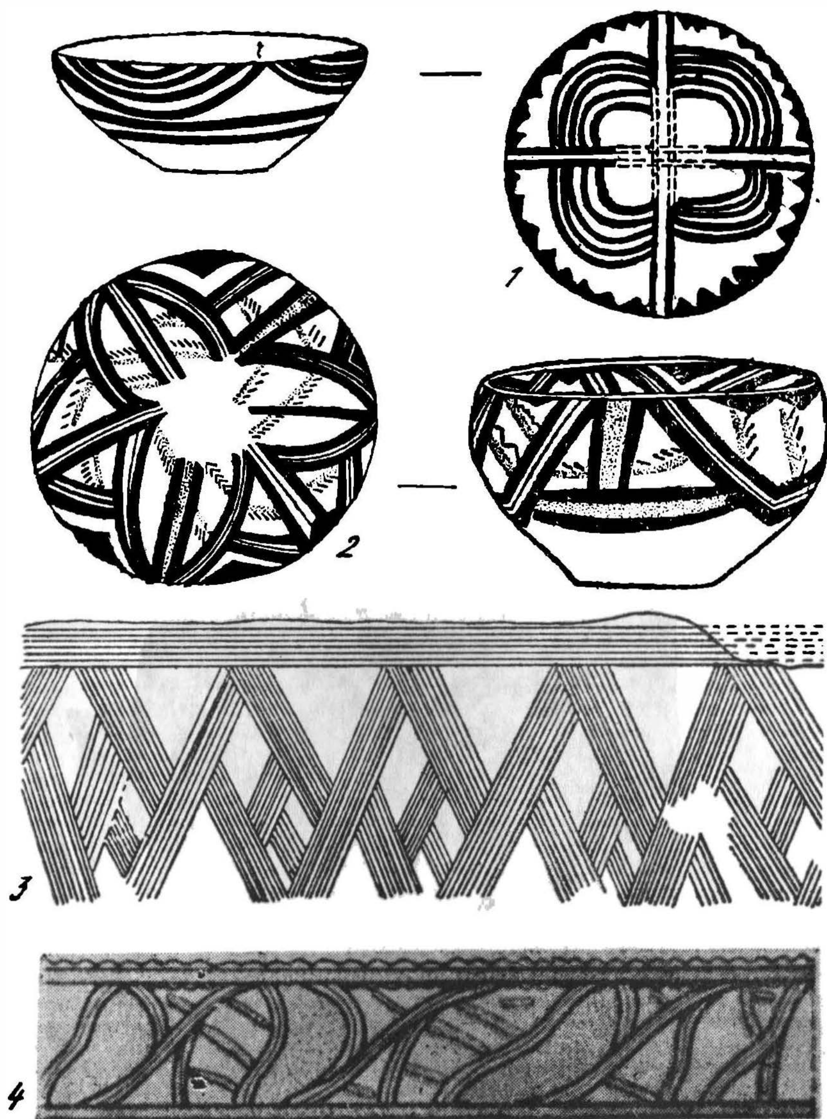

Fig. 51

Anexa I

REPARTIŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME ŞI BICROME ÎN CELE DOUĂ NIVELURI CUCUTENI A DE LA FRUMUŞICA
(după *Inventarul=Apendicele II* din monografie)

Inventar planşe	Secţiune	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
		Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II
78/17	I	1,20 m					
88/13			0,70 m				
91/18			0,70				
138/21			0,70				
123/16					0,50 m		
215/27							0,80 m
217/28							0,50
218/33							0,50
249/27							0,90
96/14	II_1	1,40					
155/19			0,65				
168/22		1,40					
172/22		1,80					
79/13				1,70 m			
80/13					0,50		
150/21					1,00		
171/20				1,80			
173/22				1,80			
174/22				1,80			
175/21				1,50			
219/28						1,60 m	
221/28						1,70	
222/28						1,30	
226/28						1,70	
242/29						1,80	
245/29						1,50	
73/13	II_2	2,00					
84/17		2,00					
90/13			0,80				
129/23		2,00					
136/24		2,00					
139/21			0,60				
170/20		1,70					
74/13				1,70			
76/13					0,40		
77/17				1,70			
81/13				1,60			
83/17					0,40		
85/13				2,10			
86/13				1,70			
87/13				2,10			
97/14					0,40		
98/14					0,50		
111/18				2,00			
115/14				2,00			
120/15				2,00			
121/16				2,00			
122/15				2,00			

Inventar planșe	Secțiune	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
		Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II	Nivel I	Nivel II
124/15				2,00			
127/16				2,00			
145/19				2,00			
152/21				1,90			
153/21					0,90		
252/30					1,00		
190/31							0,50
194/26						1,20	
195/26						1,40	
198/31						1,10	
201/32						1,10	
202/26							0,80
220/28							0,40
230/29							0,80
234/28							0,40
243/30							0,40
93/18	II_2		1,00				
147/19			1,00				
178/24			0,40				
224/32							1,00
229/93 vign.							1,00
233/33							1,00
184/22	III			2,40			
285/35		1,50					
Total		10	9	21	9	10	12

Anexa II

PROPORȚIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME ȘI BICROME DIN STRATUL CUCUTENI A DE LA FRUMUȘICA

(după *Inventarul=Apendicele II* din monografie)

Nr. crt. (Total)	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune	Inventar planșe	Secțiune
1	89/17	I	130/19	I	187/26	I
2	92/14		165/20		188/26	
3	101/14		166/25		205/31	
4	116/14		126/16	II	206/31	
5	117/16		179/20		207/31	
6	131/23		253/30		211/27	
7	132/19		151/21	II_1	213/32	
8	133/23		75/13	II_2	214/27	
9	134/23		146/19		216/31	

Nr. crt. Total	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune
10	137/24		176/21		231/29	
11	140/21		177/21		237/33	
12	162/20		13/6		238/33	
13	164/20		14/6		265/30	
14	167/25		16/6		266/30	
15	169/24		17/6		267/30	
16	180/20		18/6		268/29	
17	182/21		19/7		212/27	II
18	186/25		21/7		264/29	
19	251/30		29*a*/9		227/29	II_1
20	119/16	II	31/9		228/29	
21	102/15	II_1	31/9		241/34	
22	103/15		82/18		247/29	
23	104/15		99/14		199/31	II_2
24	105/15		135/21		200/31	
25	106/15		157/25		255/29	
26	107/15		158/22		23/8	
27	108/15		159/20		24/8	
28	109/15		181/24		25/8	
29	110/15		185/22		26/8	
30	154/22		256/30		29/9	
31	163/22		344/43		30/9	
32	100/15	II_2	348/42		31/9	
33	113/14		348/42		189/26	
34	114/14		348/42		191/26	
35	144/19		349/44		192/32	
36	149/22		350/43		193/26	
37	160/24		353/44		196/31	
38	161/20	II_3	353/44		197/31	
39	183/22		353/44		203/26	
40	12/6		353/45		204/26	
41	15/7		353/45		208/27	
42	20/8		353/45		209/32	
43	22/8		353/48		210/27	
44	31/9		3/A		232/29	
45	31/9		4/A		235/35	
46	31/9		5/A		236/33	
47	31/9		6/A		239/34	
48	31/9		7/A		240/34	
49	31/9		1/B		246/34	
50	37/10		49		248/34	
51	44/11				250/29	
52	95/14				262/28	
53	112/18				263/29	
54	118/14				2/B	
55	125/16				3/B	
56	128/23				4/B	
57	141/24				5/B	
58	142/24				57	
59	143/25					
60	148/19					

Nr. crt. (Total)	Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Bicromă	
	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune	Inventar planşe	Secţiune
61	257/30					
62	258/30					
63	259/30					
64	260/30					
65	261/30					
66	345/43					
67	351/44					
68—76	352/42					
77	353/44					
78	353/45					
79—84	353/46					
85—89	353/47					
90—97	353/48					
98	8/A					
	98					

Anexa III

PROPORŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME DIN STRATUL CUCUTENI A DE LA CALU

(după numărul exemplarelor publicate în *Dacia*, VII—VIII)

Tricromă fond brun		Tricromă fond alb		Incerte	
Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura
1	13/2	1— 2	11/1—2	1—2	16/2,5
2	14	3— 4	13/1,3	3	18/2
3— 6	15/1,3,5—6	5	15/4		
7—10	16/1,3,7,9,	6— 8	16/4,6,8		
11—14	12—13,16	9—11	11,14—15		
15	19/2	12—13	18/1,4		
16	20/9	14	29/1		
17—19	29/2—4				
Total	19	14		3	

PROPORŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME LA RUGINOASA
(după numărul exemplarelor publicate în *Dacia*, III – IV)

Tricromă fond alb				Tricromă fond brun	
Nr. crt.	Figura planşă	Nr. crt.	Figura planşă	Nr. crt.	Figura planşă
1– 4	14/1–3,5,7,	17	15/6=V/3	1	I/1
5– 7	7,9–10	18–22	17/1–4,6		
8	14/4=VI/4	23	17/5–V/1		
9	14/6=III/3	24	18/4		
10–11	14/8,11=V/2,4	25–26	22–23		
		27–28	I/2–3		
12–14	15/2,4–5	29	II		
15	15/1=III/1	30–31	III/2,4		
16	15/3=IV	32–34	VI/1–3		
Total		34		1	

2

Anexa IV

PROPORŢIA CATEGORIILOR CERAMICII TRICROME LA HĂBĂŞEŞTI
(după numărul exemplarelor publicate în monografie)

Tricromă fond alb				Tricromă fond brun	
Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura	Nr. crt.	Figura
1– 4	75/2–4,6	157–161	92/1–2,4–6	1– 2	75/1,5
5–18	76/1–14	162–166	94/1–3,5–6	3	77/4
19–21	77/1–3,	167–174	95/1,3,5–10	4– 5	78/5,14
22–34	5–16	175–179	96/4–7,10,	6– 8	79/13,16,18
35–38	78/1–4	180–185	14–19	9	80/14
39–46	6–13	186–193	97/1,4–10	10–11	81/6,13
47–49	15–17	194–197	12–15	12–13	84/9–10
50–59	79/1–9,12	198–199	17–18	14	87/7
60–62	14–15,17	200–202	98/5,7,9,	15–16	88/7,9
63–64	19–20	203–205	10,13,15	17–19	89/1,10,13,
65–73	80/1–8,12,	206–217	100/1–11,13	20–21	15,18
74–75	16–17	218–224	101/2–8	22–23	91/9,14
76–80	81/1–5,	225–229	12–16	24	92/3
81–86	7–12	230–231	102/1–2,	25–26	94/4,8
87–89	14–16	232–242	4–14	27–28	95/3–4
90–91	84/1,3	243–245	103/1,3,5,	29–31	97/3,11,19
92–99	85/1–8	246–248	7– 9	32–37	98/1–4,6,8,
100–104	86/1–3,5–6,	249–256	104/1–8,	38–39	11–12
105–110	9–14	257–259	13–15,	40–41	101/1,17
111–114	16–18,20	260–261	17–18	42–43	102/3,15
115–120	87/1–6,	262–265	105/3,7,9,12	44–46	103/2,4,6
121–124	8–11	266–269	106/1,3,5–6	47–49	104/9–10,19
125–131	88/1–6,8	270–275	107/1–4,6,9,	50–53	105/1,6,8,11
132–136	89/2,4,6–8,	276–280	11–14,16	54	106/2
137–139	12,16–17,	281	109/1		
140–143	19–22	282	113/13		
144–148	91/1–3,5–6,				
149–153	8,10–13,				
154–156	15–17				

Anexa **V**

POZIȚIA STRATIGRAFICĂ A GRUPELOR CERAMICII CUCUTENI AB ȘI B LA FRUMUȘICA

(după *Inventarul=Apendicele II* din momografie)

Inventar planșe	Secțiune	Grupe AB	Nivel		
			Groapă	Vetre	Remaniat
278/35	II_2	α 2			0,35 m
277/36	III	γ 1+ δ 1			0,40
279/35		γ 1		1,50 m	
280/35		δ 1		1,30	
281/35		δ 2+γ 1		1,30	
282/36		δ 2+γ 1		1,30 v.15	
283/36		δ 2+δ 1		1,30 v.15	
284/35		δ 2		1,30 v.15	
288/37		δ 2+ γ 3	—	—	—
290/37		δ 2	1,80 m		
296/37		γ – δ		1,30—1,50 v.15	

Inventar planșe	secțiune	Grupe B	Nivel		
			Groapă	Vetre	Remaniat
306/38	II_2	ε	1,80 m		
289/35	III	ε		0,80 m	
302/38		ε		1,00	
303/38		ε		1,00 v.17	
304/38		ε	—	—	—
305/38		ε	2,00 m		
307/38		ε	2,00		
311/38		ε	—	—	—
312/38		ε	2,00		
313/38		ε	—	—	—
314/39		ε		0,70	
315/39		ε		0,80	
316/39		ε		1,00	
317/39		ε		1,00	
318/39		ε		0,80	
321/40		ε		0,80	
322/40		ε	—	—	—
323/39		ε		0,50	
324/39		ε		0,60	
325/39		ε		0,60	
300/38	II	ε		0,3	
301/38		ε	—	—	—
309/38—40		ζ	—	—	—

DATELE C_{14} ALE ETAPELOR CULTURII CUCUTENI—TRIPOLIE ŞI ALE CULTURILOR SINCRONICE

Sincronisme			Cultura Cucuteni—Tripolie		
Faze culturale	**Aşezări**	**Date C^{14}**	**faze—subfaze**	**Aşezări**	**Date C^{14}**
Liniară cu note	Tîrpeşti	Bln—801 =4 295±100 Bln— 800=4 220±100	Precucuteni I		
Hamangia III	Baia Hamangia	Grn—3 930=3 930± 70			
Boian—Spanţov	Căscioarele	Bln— 335=4 035±120 Bln— 798=4 030±100 Bln— 336=3 945±100 Bln— 598=3 905± 80 Bln— 799=3 815±100 Bln— 334=3 800± 80 Bln— 533=3 790±120 Bln— 602=3 755± 80 Bln— 599=3 700±100 Bln— 796=3 620±100	Precucuteni III	Tîrpeşti	3 580± 85
Stoicani—Aldeni	Vulcăneşti	3 840±150	Cucuteni A 1	Ruseştii Noi I	Bln—590 3 620±100
Gumelniţa A 2	Căscioarele	Bln— 332=3 915±150 Bln— 605=3 725±100 Bln— 344=3 670±120 Bln— 604=3 630±100 Bln— 607=3 610±100 Bln— 345=3 605±150 Bln— 606=3 595±100 Bln— 343=3 535±120 Bln— 608=3 450±120	Cucuteni A 2	Mărgineni	Bln—1 536=3 675± 50 Bln—1 534=3 660± 55 Bln—1 535=3 535± 60
	Gumelniţa	Grn—3 025=3 765± 70 Grn—3 028=3 450± 90			

Sincronisme			Cultura Cucuteni—Tripolie		
Faze culturale	**Așezări**	**Date C^{14}**	**Faze—subfaze**	**Așezări**	**Date C^{14}**
	Vărăști	Grn—1 968=3 410± 70	Cucuteni A 3	Drăgușeni—Săveni	Bln—1 060=3 405±100
					Bln— 795=3 395±100
				Leca—Ungureni	Grn—1 985=3 390± 80
			Cucuteni B 1 (Tripolie CI)	Hăbășești	Lng— =3 150± 50
				Kliščev	Grn—1 982=2 980± 60
			Cucuteni B 2 Tripolie C I	Valea Lupului II	Bln— 631=2 920±100
				Čapaevo	
Perioada de tranziție	Cernavodă I	Bln— 61a=2 600±100			
		Bln— 61 =2 400±100	Gorodsk-Usatovo	Majaki	Bln— 629=2 450±100
		Bln— 62 =2 320±100			2 350± 56

CRITÈRES ACTUELS POUR LA CLASSIFICATION DES COMPLEXES DE LA CÉRAMIQUE ET LA PÉRIODISATION DES ÉTAPES DE LA CULTURE CUCUTÉNIENNE

Résumé

II. LES PÉRIODES PRÉCUCUTENI ET CUCUTENI A

L'application à l'étude des périodes Précucuteni, Cucuteni A, AB et B des données concernant les critères de classification et de périodisation, obtenues par la recherche archéologique dans l'aire cucuténienne entre les Carpates et le Prut et exposées dans la première partie de cette étude, montre un *processus de développement unitaire et continu* entre les Carpates et le bassin du Dniester, la Galicie et l'Ouest de la Podolie, qui peut être suivi pour les périodes Précucuteni = l'étape Tripolie A et Cucuteni A = l'étape Tripolie BI jusqu'au bassin moyen du Bug, où intervient la césure produite par la lacune correspondante à la période Cucuteni AB = l'étape Tripolie BII.

D'autre part, cette évolution de la céramique et de la culture de Cucuteni — Tripolie comporte clairement un processus répété de *diffusion de l'aire cucuténienne à l'aire tripolienne*, qui détermine un *décalage constant entre les étapes des deux aires*, dont le raccordement ne peut être assuré toujours seulement par les *méthodes de l'archéologie* et nécessité la méthode obligatoire des *datations par le* C_{14}.

Les données des étapes de la culture de Cucuteni — Tripolie sont projetées dans les deux tableaux synoptiques (Tableaux I—II) évidemment de la perspective de l'aire cucuténienne, par le prolongement des étapes cucuténiennes dans l'aire tripolienne et par leur raccordement. A cause des décalages entre les deux aires, cette opération impose le remaniement des étapes du système actuel de la périodisation tripolienne, malgré les innovations survenues, et aussi leur subdivision. Dans cette étude, on ne peut qu'indiquer ces remeniements et seulement par rapport aux étapes du système actuel de la périodisation tripolienne. Mais, la solution radicale et idéale reste l'effort commun d'adopter un *système unitaire de périodisation de la culture de Cucuteni-Tripolie*, tel qu'il a été initié par H. Schmidt.

•

Les *phases I—III* de la période *Précucuteni* ont été déterminées par les catégories principales de la céramique, correspondantes aux trois composantes du complexe précucuténien, la *céramique à décor excisé* de caractère Boian-Giuleşti et Vidra aux phases I—II, la *céramique à décor incisé* d'origine linéaire aux phases I—III et la *céramique peinte au blanc linéaire* ou recouverte d'un *fond de couleur blanche* d'origine Vinča—Turdaş dans la phase III. Les aspects du décor à zones plissés de caractère Boian—Bolintineanu de *Sf. Gheorghe* dans la Dépression de l'Olt transylvain diffèrent des zones cannelées de caractère Boian—Giuleşti d'*Eresteghin* (Braşov) et de *Traian—Dealul Viei* dans la Dépression de Bistriţa et appartiennent à une étape initiale de la phase I. De même, la continuation d'une proportion réduite de „céramique à décor excisé", à côté de la „céramique à décor incisé" prépondérante, à *Tîrpeşti I* dans la Dépression sous-carpatique et à *Mîndrişca* (Sascut) détermine une étape initiale dans le cadre de la phase III; l'étape tardive de cette phase est définie seulement par la „céramique à décor incisé" à *Traian — Dealul Fîntînilor*, à laquelle s'ajoute la „céramique peinte du blanc linéaire" à *Tirpeşti II* ou à „fond de couleur blanche" à *Tg. Negreşti* dans le Plateau central de la Moldavie. Ainsi est indiqué la possibilité d'une subdivision des étapes principales I et II en deux *sous-phases*, I*a*—I*b* et III*a*—III*b* (Tableau I).

Dans les deux dépressions, de l'Olt et de Bistriţa, le complexe de la *phase Précucuteni I* comporte un décalage inévitable, par sa formation et son évolution dans le SE de la Transylvanie, comme un processus de polarisation de la céramique linéaire avec le céramique des cultures Boian—Giuleşti et Vinča—Turdaş, et par sa pénétration et son développement dans la Dépression sous-carpatique de la Moldavie, comme un processus de polarisation de la culture à céramique linéaire directement avec le complexe Précucuteni I. Ce décalage implique un parallélisme de l'étape initiale, I*a*, du SE de la Transylvanie avec la céramique linéaire de la Dépression de Bistriţa, continué au début de l'étape I*b*, par la coexistence du complexe précucuténien avec la céramique linéaire de la Dépression de Bistriţa, et prolongé jusqu'à la fin de l'étape tardive, I*b*, par le parallélisme du complexe Précucuteni I avec la céramique linéaire répendue à l'Est du Siret jusqu'au bassin du Dniester.

Ces deux conditionnements du processus formatif, du complexe Précucuteni I, le parallélisme avec la céramique linéaire et la contamination de la céramique linéaire avec la céramique précucuténienne, comme dans le niveau I de Florești dans le bassin du Dniester, restent actifs et expliquent la formation du complexe de la phase *Précucuteni II*, comme un processus répété et rapide dant tout l'espace entre le Siret et le Dniester, par l'absorbtion du complexe Précucuteni I de la Dépression sous-carpatique et l'épuration de la „céramique à décor excisé", manifeste à *Izvoare II* dans la Dépression sous-carpatique, à *Larga Jijia* dans la Dépression du Prut et dans le niveau II de *Florești* dans le bassin du Dniester.

L'évolution du complexe de la phase *Précucuteni III* continue par l'élimination de la „céramique excisée" dans la sous-phase III*b* et par l'adoption de la peinture céramique à couleur blanche. L'élimination de la céramique de caractère Bolan dans tous les établissements entre les Carpates et le Dniester, *Izvoare I2, Tîrpești II, Andrieșeni, Ciorani*, et *Bogdănești*, s'explique par l'osmose du complexe Précucuteni I et II avec le fond de la „céramique linéaire", qui constitue la racine originaire de la céramique précucuténienne.

L'ampleur de l'aire de formation du complexe Précucuteni III explique suffisamment l'amplitude de l'expansion du complexe de la phase Précucuteni III à l'est et au sud, dans l'aire tripolienne jusqu'au bassin du Dniéper et dans la plaine danubienne jusqu'à la confluence de l'Argeș. L'absence de la „céramique excisée" dans les établissement tripoliens montre que leur expansion s'est produit dans la deuxième sous-phase, III*b*, et par étapes jusqu'au bassin du Bug et puis du Dniéper. De la sorte, l'étape *Tripolie A* est équivalente, mais ne peut être synchronisée en entier avec la phase Précucuteni III de l'aire cucuténienne, parce qu'elle comporte assurément un décalage par rapport à la première sous-phase, III*a*, de la Dépression sous-carpatique et possible des décalages répétés aux bassins du Bug et du Dniéper par rapport à la sous-phase III*b* du bassin du Dniester. Les établissements à „céramique incisée" de type *Savrani* du bassin du Bug peuvent être en partie synchroniques ou entièrement postérieurs à ceux de la phase Précucuteni III du bassin du Dniester, *Holercani* ou *Solonceni I*. La limite supérieure des décalages peut être établie par l'évolution du complexe Précucuteni III — Tripolie A dans l'aire tripolienne. Il n'est que trop clair que cette évolution découpe de l'étape Tripolie A la durée du complexe de type Precucuteni III dans l'aire tripolienne, comme première étape, *Tripolie A1*.

*

De toute évidence, la limite supérieure de la phase Précucuteni III entre le Siret et le Dniester est fixée par la constitution et la diffusion du faciès Stoicani — Aldeni dans le NE de la Munténie et le S de la Moldavie, comme faciès de synthèse des deux composantes, le complexe Gumelnița A1 et le complexe Protocucuteni, c'est-à-dire le complexe Précucuteni III entré dans une étape d'évolution locale. Les positions stratigraphiques et chronologiques du faciès Stoicani—Aldeni, tant à l'intérieur de l'aire que dans les aires culturelles voisines, par rapport aux phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3 ou aux phases Gumelnița A1 et A2, synchronisent le faciès Stoicani—Aldeni avec la phase Gumelnița A1 et délimitent clairement, entre les phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3, un *intervalle spatial et temporel*, dans lequel se développe parallèlement l'évolution du facies Stoicani—Aldeni au S de la Moldavie et du complexe Protocucuteni au N de ce faciès, dans tout l'espace occupé par le complexe Précucuteni III — Tripolie A1 entre les Carpates et le Bug.

L'étape *Protocucuteni* ne peut être annulée : d'une part, elle corresponde à l'intervalle découpé par le faciès Stoicani-Aldeni entre les phases Précucuteni III et Cucuteni A2—A3, qu'il dépasse par des décalages prolongés graduellement jusqu'à la limite inférieure des phases Cucuteni A2, dans la Dépression sous-carpatique et le Plateau central de la Moldavie, et Cucuteni A3, dans la Dépression du Prut et l'aire tripolienne ; d'autre part, le développement parallèle du complexe protocucuténien comporte la même évolution de la *céramique bichrome peinte du blanc linéaire ou étalé* que manifeste la composante protocucuténienne du faciès Stoicani-Aldeni et qui explique d'une manière organique et logique l'évolution de la céramique peinte en partant de la „peinture à blanc linéaire" de la céramique Précucuteni III, en passant par la „peinture à blanc étalé sur rouge" de la céramique protocucuténienne pour aboutir à la „peinture trichrome sur fond brun" de la phase Cucuteni A2 dans la Dépression sous-carpatique et le Plateau central. Cette evolution de la peinture céramique justifie l'intégration de cette étape comme *phase Cucuteni A1* (Tableau 1).

Dans le bassin du Dniester, le complexe culturel de l'étape Précucuteni III — Tripolie A1 ne pouvait pas continuer parallèlement au faciès Stoicani—Aldeni et à la phase Cucuteni A2 sans manifester aucune évolution et sans subir aucune influence de ce facies ou de la phase Cucuteni A2. Cette évolution du complexe Tripolie A1, évidente à *Luka—Vrubleveckaja*

par les éléments répandus du faciès Stoicani—Aldeni, sauf la céramique peinte, initie l'étape *Protocucuteni — Tripolie AII* dans l'aire tripolienne.

Si on n'a pas encore découvert aucun établissement seulement à céramique bichrome dans la Dépression sous-carpatique et la Dépression du Prut, il était inévitable que ce horizon ne soit pas surpris à l'Est du Prut, à cause des décalages de l'étape protocucuténienne par rapport aux phases Cucuteni A2 et A3. Le niveau I de l'établissement de *Ruseştii Noi I* dans le bassin du Dniester contient à la fois la céramique peinte de caractère Stoicani—Aldeni et la *céramique à décor incisé et à peinture bichrome* de caractère Cucuteni A2 (fig. 11/6).

Entre le Dniester et le Bug, l'évolution de la céramique à décor incisé ou cannelé à l'étape Tripolie AII, mais sans les éléments du faciès Stoicani—Aldeni, en partant de la céramique de la phase Précucuteni III — Tripolie AI des établissements de type Holercani et Soloncenì I sur le Dniester ou Savrani du bassin du Bug, aboutit aux aspects décoratifs des établissements de type *Ozarincy* sur le Dniester ou *Krasnostavka* sur le Bug (fig. 11/2, 7). À ce niveau, la „céramique à décor incisé et à peinture bichrome" de caractère Cucuteni A3 fait son apparition, comme à *Borisovka* dans le bassin du Bug (fig. 11/4). Les établissements de Ruseştii Noi I (I) et de Borisovka marquent l'étape finale de la phase Protocucuteni—Tripolie AII dans les bassins du Dniester et du Bug, qu'ils subdivisent en deux sous-phases, *Tripolie AII 1—AII 2*.

*

Le critère des deux catégories principales de la *céramique trichrome sur fond brun* ou sur *fond blanc* (fig. 1/1, catég. 11—12) est décisif tant pour la subdivision de la période *Cucuteni A* en étapes principales, correspondantes aux phases, et en étapes secondaires, correspondantes aux sous-phases, que pour la détermination des séquences correspondantes aux établissements repartis dans ces étapes.

Les deux catégories coexistent dans tous les établissements à céramique trichrome de style A de la Dépression sous-carpatique (fig. 4—5, 7) et de la Dépression du Prut (fig. 8—10), mais elles décrivent des graphiques évolutifs inversés par la *croissance et la décroissance de leurs proportions* (fig. 1/2—3), dont le point d'intersection subdivise cette période en *deux phases*, A2—A3, définies respectivement par la prépondérance successive des deux catégories trichromes à fond brun ou à fond blanc et conditionnées stratigraphiquement par leur superposition dans les deux niveaux Cucuteni A de la station Izvoare (II1 et II2). La succession des deux catégories renferme le cycle complet de l'évolution de la céramique trichrome de style A dans l'aire originaire de la Dépression sous-carpatique et le Plateau central de la Moldavie. La Dépression du Prut et l'aire tripolienne présentent seulement l'horizon de la céramique trichrome à fond blanc, qui peut être raccordé par des décalages successifs au cycle évolutif de la Dépression sous-carpatique (Tableau I).

Les séquences correspondantes aux complexes céramiques différenciés par la variation de la proportion des deux catégories trichromes dans les établissements repartis dans la *phase A2* se caractérisent à la fois par la décroissance continue de la proportion de la catégorie à fond brun et par la *prédominance de la catégorie à fond brun*. Dans les *séquences initiales*, la proportion de de la catégorie sur fond blanc est infime à *Bonţeşti* (niveau 2), mais elle croît graduellement à *Ariuşd* (niveaux VII, IV), *Olteni* (niveau équivalent avec les niveaux Ariuşd IV et Izvoare II 1*b*) et *Frumuşica* (niveau AI) (fig. 1/1—2, points 1—4). Les *séquences finales* se caractérisent par l'équilibrage de la proportion des deux catégories trichromes en faveur de la catégorie sur fond brun, *à Frumuşica* (niveau A II) et *Calu* (fig. 1/1—2, points 5—6).

La variation de la proportion des deux catégories trichrome dans la *phase A 3* est symétriquement inverse et détermine de même des *séquences initiales*, par l'équilibrage de la proportion des deux catégories, mais en faveur de la catégorie sur fond blanc à *Ghelăieşti* et *Gura Văii* (fig. 1/2—1, point 7), ou des *séquences finales*, par la croissance de la proportion de la catégorie sur fond blanc dans le niveau *Izvoare II 2* dans la Dépression sous-carpatique (fig, 1/1—2, point 10) et dans les établissements de *Truşeşti*, *Hăbăşeşti*, *Cucuteni-Cetăţuie* (niveaux I—II) et *Ruginoasa* dans la Dépression du Prut (fig. 1/1—2, points 8—9). Les séquences de cette phase sont nettement caractérisées par la *prédominance de la catégorie trichrome sur fond blanc*.

Les séquences différenciées dans le cadre des deux phases, correspondantes aux deux horizons de la céramique trichrome, par la *croissance continue de la proportion de la catégorie trichrome sur fond blanc*, sont grupées d'une part et l'autre du point d'intersection des graphiques des deux carégories trichromes, en deux étapes symétriques, l'une finale dans le premier horizon et l'autre initiale dans le deuxième horizon, en déterminant de la sorte les *deux sous-phases* pour chacun des deux horizons, A*2a*—*A2b* et *A3a*—*A3b*. Dans la sous-phase A3*a*, les établissements des deux régions se groupent dans la première ou la seconde partie de cette

sous-phase, en fonction des séquences déterminées par l'équilibrage de la proportion des deux catégories trichromes dans la première partie de la sous-phase dans les établissements de la Dépression sous-carpatique, Ghelăiești et Gura Văii, et par la préponderance nette de la proportion de la catégorie sur fond blanc dans la seconde partie de la sous-phase dans les établissements de la Dépression du Prut, Trușești, Hăbășești, Cucuteni AI-II (fig. 1/1—3, points 7—8). Par conséquant, *l'étape de raccord de l'horizont de la céramique trichrome sur fond blanc de la Dépression du Prut* au cycle complet de l'évolution des deux horizons de la céramique trichrome de la Dépression sous-carpatique s'établie en fonction du *décalage de l'etape avancée de la sous-phase A 3a de la Dépression du Prut par rapport à l'étape précoce de la Dépression sous-carpatique.*

Le critère des catégories secondaires pour les étapes de la période Cucuteni A peut être limité aux catégories de la céramique bichrome spécifiques pour chaque région. Dans la Dépression sous-carpatique, *l'association de la céramique trichrome avec la céramique bichrome à zones synthétiques* (fig. 1/1, catég. 10) se rencontre dans les deux sous-phases, A 2*a*—A 2*b*, de l'horizon de la céramique trichrome sur fond brun, à *Izvoare II 1* ou à Frumușica AI—II (fig. 4/5—7; 6/1—4), et dans la première partie de la sous-phase A 3 *a* de l'horizon de la céramique trichrome sur fond blanc, à Ghelăiești et à Gura Văii (fig. 7/3). Dans la sous-pbase finale, A 3*b*, aucune des catégorles de la céramique bichrome n'est pas mentionnée dans le niveau Izvoare II 2.

Dans la Dépression du Prut, *l'association de la céramique trichrome avec la céramique bichrome à décor incisé* (fig. 1/1, catég. 8) dans la majorité des établissements entre le Siret et le Prut, Trușești, Hăbășești, Cucuteni AI—II, etc., ou *avec la céramique bichrome à décor cannelé* au N de la Dépression du Prut, comme à Drăgușeni—Săveni, limite leur repartition à la *deuxième partie de la sous-phase A 3a.* Le rythme de la disparition graduelle des espèces décoratives de la céramique à décor incisé et à peinture trichrome ou bichrome détermine des *séquences* réelles dans le cadre de cette sous-phase, confirmées par leur superposition dans les deux niveaux AI—II de Cucuteni—Cetățuie (l'espèce trichrome au brun-noir dans les séquences Trușești—Drăgușeni—Cucuteni A I, ou les espèces bichrome au rouge et blanc dans les séquences Hăbășești—Cucuteni A II). Les établissements Ruginoasa et Iași—Splaiul Bahlui du début de la sous-phase A 3*b* présentent seulement de la céramique trichrome.

Dans les deux régions on aboutit à la séquence stratigraphique et typologique des établissements *Izvoare II 2* et *Ruginoasa*, qui déterminent la subdivision directe de l'horizon de la céramique trichrome sur fond blanc en fonction des catégories secondaires de la céramique peinte, par la présence de la céramique bichrome dans la sous-phase A 3*a* et par *l'absence de la céramique bichrome caractéristique* dans la sous-phase A 3*b* (fig. 1/1—3, point 9). La catégorie primordiale de la „céramique à décor incisé", aux aspects décoratifs de l'étape précédente, à Ozarincy, Krasnostavka et Borisovka, continue dans les établissmenets de l'est, à Darabani I sur le Dniester et à Sabatinovka I sur le Bug (fig. 12/2—3, 5—6), mais elle ne sert plus de critère de classification et de périodisation. D'ailleurs, cette catégorie, avec ou sans peinture, disparait dans les établissements de l'Ouest de la Podolie, Kadievcy et Kudrincy.

Dans le bassin du Dniester, les complexes céramiques du niveau inférieur de *Polivanov-jar (III)* et du niveau supérieur de *Ruseștii Noi I (II)* contiennent en même temps la catégorie trichrome sur fond blanc et la catégorie bichrome à décor incisé ou cannelé. Elles correspondent aux établissement de Trușești, Hăbășești et Cucuteni de l'étape avancée de la sous-phase A 3*a* et marquent, par l'absence de l'espèce à décor incisé et à peinture trichrome au brun-noir (à Polivanov-jar III) et par le caractère identique de la céramique à décor incisé et à peinture bichrome avec celle de Hăbășești (à Ruseștii Noi I), des *séquences* par rapport aux établissements de la Dépression du Prut.

Le complexe céramique de *Darabani I* est équivalent, par le caractère de la céramique trichrome à bandes larges et la proportion de la céramique à décor incisé sans peinture bichrome, avec le complexe de *Sabatinovka I* (fig. 12/5—10), considéré comme paradigme pour l'étape *Tripolie BI* du bassin moyen du Bug. Ils établissent avec clarté le *décalage et l'étape de raccordement de la céramique de style A tripolienne au niveau de la sous-phase Cucuteni A 3b* (Tableau I).

L'évolution de la céramique de style A dans les trois établissements de l'Ouest de la Podolie, *Kadievcy—Burakovka, Kudrincy* et *Kadievcy—Bavki* (fig. 13/1—4, 7), recouvre suffisamment l'étape Tripolie BI = la sous-phase Cucuteni A 3 *b* et est suivie par la céramique de style AB 2 de Krutoborodincy I (fig. 13/10—12), qui doit être repartie à l'étape Tripolie B II de la Podolie.

Les *séquences* des établissements de la sous-phase A 3*b* sont marquées aussi par la *diversification des espèces décoratives de la céramique trichrome sur fond blanc,* les espèces aux „bandes moyennes ou étroites négatives" et surtout les espèces aux „bandes moyennes, étroites ou trè étroites avec du blanc positif", qui apparaissent en petite proportion dès les étapes précédentes, les sous-phases A 2*b*—A 3*a* (fig. 5/2, 4, 9; 7/5—6), mais dont la proportion croit graduellement

et devient prépondérante à l'étape finale de cette sous-phase, à *Secăreşti—Tinosul* et *Fedeleşeni* dans la Dépression du Prut (fig. 9/3—5) ou à *Scînteia—La Nuci* et à *Chetreşti* dans le Plateau central de la Moldavie (fig. 10/2, 5). Cette évolution de la céramique trichrome sur fond blanc se répète dans les établissements de la Galicie et la de Podolie, comme à *Kadievcy—Burakovka* (fig. 13/1—3), *Kudrincy* (fig. 13/7) et *Kadievcy—Bavki* (fig. 13/4). Le décor aux „bandes larges ou moyennes négatives" à Ruginoasa, Darabani I, Sabatinovka 1 et Kadievcy—Burakovka détermine des *séquences initiales*, le décor aux „bandes moyennes ou étroites au blanc positif" à Secăreşti—Tinosul, Scinteia, Kadievcy—Bavki et Kudrincy détermine les *séquences intermédiaires* et le décor aux „bandes étroites et très étroites au blanc positif" à Fedeleşeni et à Chetreşti détermine les *séquences finales* de cette sous-phase. En même temps devient fréquente l'espèce à l'interstice traité avec la couleur noire étalée ou linéaire", à Scinteia et à Chetreşti (fig. 9/2 ; 10/5 intér.) ou à Kudrincy et à Kadievcy—Bavki (fig. 13/4, 7).

Les séquences correspondantes aux complexes céramiques différenciés typologiquement, par l'association des catégories principales et secondaires de la céramique, et conditionnés stratigraphiquement, par leur repartition entre les établissements à un seul niveau ou par leur superposition dans les stations à stratigraphie verticale, s'inscrivent dans les étapes déterminées par la variation de la proportion des deux catégories de la céramique trichrome. Par conséquent, le *graphique de la variation de la proportion des deux catégories de la céramique trichrome* s'impose comme méthode de recherche de l'étape Cucuteni A, mais par des procédés de calcul simples et rapides, qui peuvent être évalués quantitativement même sur le chantier, pendant la fouille : le pourcentage de la proportion des deux catégories trichromes doit être calculé *directement par rapport avec leur tout*, pour ne pas inclure dans le calcul les catégories céramiques qui ne servent pas de critère de classification et de périodisation. La projection du *graphique double* des deux catégories trichromes (fig. 1/2) nécessite toutefois deux séries de calcul, pour le pourcentage de la proportion de chacune des deux catégories (fig. 2/1). Par le fait que les graphiques des deux catégories trichromes sont symétriquement inverses, ils peuvent être remplacés par la projection d'un *graphique unique* (fig. 1/3), en fonction du *pourcentage direct de la différence des deux catégories trichromes*, calculé par rapport au tout de la céramique trichrome équivalé avec un pourcentage de 100% (fig. 2/1). Le tracé du graphique unique rend fidèlement la variation de la proportion des deux catégories trichromes dans deux les horizons, la décroissance de la proportion de la catégorie sur fond brun au premier horizon (la phase A 2) et la croissance de la proportion de la catégorie sur fond blanc au deuxième horizon (la phase A 3).

Les *séquences* des étapes (phases et sous-phases) ne seront pas déterminées par le nombre infini des établissements étendus „en accordéon", mais par le *groupage* des établissement dans une même séquence d'après l'équivalence des proportions des catégories de la céramique et les dates du C_{14}. Les chiffres des proportions et des datations des établissements d'une séquence auront une *limite de variation* et détermineront des *étapes réelles et inégales*. Les dates du C_{14} confirmeront la *chronologie relative des complexes céramiques* et à la fois fixeront la *chronologie positive des étapes*.

III. LES PÈRIODES CUCUTENI AB ET B

Pour les périodes *Cucuteni AB* et *B*, l'évolution uniforme et générale de la céramique de style AB entre les Carpates et le Dniester ou de style B dans tout l'espace de la culture de Cucuteni—Tripolie détermine des séquences claires et généralement valables pour la subdivision de ces périodes (Tableau II).

Le critère majeur de la céramique peintre, par le jeu varié des groupes céramiques, suffit à assurer la subdivision des deux périodes en étapes principales et secondaires (phases et sous-phases). La genèse des groupes céramiques de style AB, α—δ, ou de style B, ε—ζ (fig. 3), détermine les *associations successives des groupes céramiques* dans les étapes organiques de l'évolution des deux styles, correspondantes aux étapes principales des deux périodes : les groupes α—β dans la *phase AB 1* et les groupes γ—δ dans la *phase AB 2* ; le groupe ε dans la *phase B 1* et les groupes ε—ζ dans la *phase B 2*.

Les complexes céramiques, définis typologiquement et chronologiquement par ces associations, sont conditionnés stratigraphiquement dans les complexes d'habitat (habitations, fosses) des établissements à stratigraphie horizontale ou verticale. Les 11 habitations de Corlăteni (Dorohoi) contiennent seulement les groupes α—β (fig. 3, point 3), tandis que les habtations du niveau AB de Cucuteni—Cetăţuie et de la section III de Frumuşica (Anexe V ; fig. 15) contiennent seulement les groupes γ—δ (fig. 3, points 8, 24). De même, les établissements de Stinca—Ştefăneşti, Şipeniţi et Petreni présentent seulement le groupe ε, comme dans le niveau B 1 de Cucuteni—Cetăţuie (fig. 3, points 9, 12, 12', 35), et les établissements B de Truşeşti,

Glăvăneştii Vechi, Valea Lupului II, Podei, Gura Văii et Ştefăneşti—Stircea présentent les deux groupes ε—ζ, comme dans les niveaux B 2 de Cucuteni—Cetăţule (fig. 3, points 13—17 30—31). Ce sont les associations et les séquences établies avec clarté par les fouilles méthodiques et en fonction desquelles peuvent être reconsidérées les séquences correspondantes des fouilles plus anciennes. Ces séquences sont suffisantes pour déterminer les étapes principales (phases) des périodes AB et B dans l'aire cucuténienne.

L'apparition successive des groupes céramiques n'empêche point *l'imbrication des groupes entre les étapes des deux styles AB et B*, en déterminant les *séquences* des étapes secondaires (sous-phases). Dans le cadre des *phases AB 1—AB 2*, l'association des groupes α—β et γ dans les habitations à l'intérieur du fossé de défense à Cucuteni—Dîmbul Morii et dans certaines habitations de Traian—Dealul Fîntînilor détermine une séquence postérieure à celle de Corlăteni (fig. 3, points 4, 22'); l'association des groupes β—γ dans certaines habitations à l'extérieur du fossé de défense à Cucuteni—Dîmbul Morii indique la séquence d'une autre étape d'habitat (fig. 3, point 6); l'association des groupes β—γ et δ dans le sondage de Huşi indique la possibilité d'une autre séquence postérieure à celle de „Dîmbul Morii" (fig. 3, point 33). Ce sont précisémment ces séquences déterminées par le jeu des groupes β — γ qui sont nécessaires pour pouvoir subdiviser les phases AB 1—AB 2.

La *sous-phase AB 1a*, initiée par les groupes α—β à *Corlăteni* et à *Drăguşeni—Săveni* (fig. 14/1—5), et la *sous-phase AB 1b*, caractérisée par l'apparition du groupe γ à *Cucuteni—Dîmbul Morii* et à *Trăian—Dealul Fîntînilor*; la *sous-phase AB 2a*, déterminee par la survivance du groupe β et l'apparition du groupe δ à *Cucuteni—Dîmbul Morii* (les groupes β—γ) et à *Huşi* (les groupes β—γ, δ), et la *sous-phase AB 2b*, définie par les groupes γ—δ à *Cucuteni—Cetăţuie* et à *Frumuşica*. La présence des quatre groupes α—δ montre que les deux phases AB 1—AB 2 sont certes à *Trăian—Dealul Fîntînilor* et à *Calu* (fig. 3, points 22, 25), mais les séquences qui peuvent les subdiviser ne sont pas encore établies. La présence du groupe α à *Frumuşica*, mais dans d'autres sections (Anexe V), indique aussi l'existence de la phase AB 1 (fig. 3, point 23).

L'aire de dispersion des établissements à céramique de style AB superpose exactement l'aire des établissements de la phase Cucuteni A 3 dans le bassin du Dniester, la Galicie et l'Ouest de la Podolie, tandis que les établissements à céramique de style AB précoce (groupes α—β) manquent dans le bassin moyen du Bug. Donc, les étapes Cucuteni A 3 et AB sont prolongées organiquement par l'étape Tripolie BI dans les bassins du Dniester et du Bug et par létape Tripolie B II dans le bassin du Dniester. Par conséquent, même du point de vue de la périodisation tripolienne, il n'est pas nécessaire à introduire une „étape de transition" Tripolie BI—BII, d'après le modèle de l'étape Cucuteni AB, pour les établissements à céramique de style AB du bassin du Dniester et d'autant moins pour les bassins du Bug et du Dniéper, étant donné que dans cet espace l'étape Tripolie BII reste découverte par l'absence de l'horizon précoce de la céramique de style AB et par la nécessité de transférer les etablissements classiques de cette étape, de type Vladimirovka et Kolomijščina II, qui contiennent la céramique de style B, groupe ε, à l'étape Tripolie CI = la phase Cucuteni BI.

L'inexistence du groupe γ dans tous les établissements du bassin du Dniester n'empêche point la repartition claire des autres trois groupes en deux étapes correspondentes aux deux phases Cucuteni AB1—AB2 dans les établissements à une seule étape d'habitat, parce qu'à *Vygnanka* en Galicie apparaissent seulement les groupes α—β, comme à Corlăteni, tandis qu'à *Floresti—Zagotzerno* dans le Massif de Corneşti et à *Krutoborodincy I* en Podolie (fig. 3, point 33'; 13/10—12) n'existe que le groupe δ, suppléant l'association des groupes γ—δ de Cucuteni—Cetăţuie, Frumuşica et Traian—Dealul Fîntînilor. Mais, la majorité des établissements présentent les trois groupes, α—β et δ, comme à *Zaleščiki* en Galicie, où elles apparaissent seules, et à *Polivanov-jar II* (fig. 13/5—5, 8) et *Solonceni II (II)* sur le Dniester, où à côté d'elles continue aussi la céramique de style A ou apparaît la céramique de style B, groupe ε (fig. 13/9). On ne peut pas déterminer le complexe céramique et l'étape correspondante dans l'ensemble des couches superposées dans ces deux stations, pour les repartir ensuite à une seule étape, respectivement Solonceni II (II) à l'étape AB1 et Polivanov-jar II à l'étape AB2 (fig. 3, points 32', 33'). Les catégories de la céramique de style A peuvent continuer dans l'étape AB1 à coté des gropes α—β à Solonceni II ou à Polivanov-jar, comme à Corlăteni (fig. 10/4), mais elles disparaissent à Zaleščiki, comme à Cucuteni—Dimbul Morii, et ne survivent à l'étape AB2 à côté du groupe δ à Krutoborodincy I, comme dans tous les établissements aux groupes γ—δ de l'aire cucuténienne. L'association des groupes α—β avec le groupe δ à Polivanov-jar II et à Solonceni II (II) doit être prouvée, mais alors ces établissements ne peuvent plus être repartis à des étapes différentes, AB1 ou AB2, mais ensemble et directement à l'étape AB2. En aucun cas les groupes α—β ne survivent jusqu'à l'apparition du groupe ε à Polivanov-jar, qui indi-

que l'étape initiale de la phase Cucuteni B1, comme à Cucuteni—Cetăţuie et à Prigorenii Mici. Il n'est que trop clair que ces établissements comportent des étapes d'habitat superposées, avec des complexes céramiques déterminés par la succession et l'association des groupes de style AB, dans le cadre des étapes AB1 (groupes α—β) de Vygnanka et AB2 (groupe δ) de Krutoborodincy I, tandis que l'apparition du groupe ε implique son association avec le groupe δ dans le cadre de l'étape Cucuteni B1*a*.

L'équivalence des étapes Cucuteni AB1—AB2 avec les étapes de l'aire tripolienne, au moins pour la Galicie et l'Ouest de la Podolie, ne peut être établie qu'au niveau de l'étape *Tripolie BII*, qu'elles subdivisent en deux sous-phases, *BII 1* et *BII 2* (Tableau II). Par conséquent, cette étape doit rester reservée à l'horizon de la céramique de style AB aussi dans les bassins du Bug et du Dniéper. Malgré la précarité de la céramique de style A dans ces bassins, la persistence de la céramique trichrome ou seulement de la céramique secondaire à décor incisé ou cannelé de type Sabatinovka I devient inévitable le long de l'étape Tripolie BII. Un tel décalage ne saurait être confirmé que par les datations du C_{14}.

*

Dans le cadre de la *phase Cucuteni B1*, l'imbrication des groupes de style AB, γ—δ, avec le goupe ε, de style B, définie les complexes céramique des complexes d'habitat dans les établissements de *Ghelăieşti* (fig. 16 ; 17/1, 5) et de *Văleni—Roman* dans la Dépression sous-carpatique, ou de *Cucuteni—Cetăţuie* (fig. 19/1—2, 6) et de *Prigorenii Mici* (fig. 19/3—5) dans la Dépression du Prut, et déterminent l'étape initiale, la *sous-phase B1a* (fig. 3, points 9—10, 26—27), en opposition avec les complexes céramiques définis seulement par la présence du groupe ε dans les établissements de *Frumuşica* (Anexe V ; fig. 18/1—5) et de *Văleni—Piatra* (fig. 17/3—4, 6) dans la Dépression sous-carpatique, ou de *Ripiceni—Gura Hîrtopului* (fig. 20/6—10) et de *Stînca—Ştefăneşti* (fig. 22/3, 7—8) dans la Dépression du Prut, ou de *Şipeniţi* (fig. 21) et de *Petreni* (fig. 22/1, 4—6) dans la Dépression de Bălţi et le Plateau de Hotin, tous de l'étape tardive, la *sous-phase B1b*. La reconsidération des complexes céramiques des etablissements de *Valea Lupului* de la Dépression du Prut (fig. 20/2, 4), de *Varvarovca XV* du bassin du Dniester (fig. 29/3, 5) et de *Bilcze—Zlote* en Galicie (fig. 29/1, 4) discrimine avec clarté deux horizons, Cucuteni B1 et B2, qui doivent être désignés avec les sigles I et II. Dans ces établissements, le premier horizon appartient à la sous-phase B1*b* (fig. 3, points 11, 35).

Les *séquences* de la sous-phase B1*a* sont marquées par le rythme du *jeu des groupes de style AB*, la présence des groupes γ—δ à Ghelăieşti, la disparition du groupe γ à Cucuteni—Cetăţuie, la proportion infime du groupe δ à *Drăguşeni—Fălticeni* (fig. 3, points 9—10, 26—27, 31). Les séquences sont indiquées aussi par la repartition des *variantes de couleur blanche du sous-groupe ε2* : la variante aux „bandes extérieures blanches libres", caractéristique à la sous-phase B1*a* à Ghelăieşti (fig. 16/3), continue à Văleni—Piatra dans la sous-phase B1*b* (fig. 17/3) et détermine une séquence *antérieure* ou même initiale par rapport à la „variante aux bandes blanches libres" de Frumuşica (fig. 18/2—3) ; la variante au „blanc secondaire" de Drăguşeni—Fălticeni à la fin de la sous-phase B1*a* (fig. 20/3) continue à Valea Lupului I (fig. 20/2) et détermine une séquence *initiale* de la sous-phase B1*b*, parce que ce procédé disparait sur le groupe ε dans tous les établissements de cette sous-phase dans l'aire cucuténienne et tripolienne.

Par la disparition des variantes de couleur blanches du sous-groupe ε2 dans la Dépresssion du Prut et leur absence dans l'aire tripolienne, les séquences de la sous-phase B1*b* restent à être établies seulement en fonction de l'*évolution des aspects décoratifs du sous-groupe ε1* (le groupe ε, classique). Cette évolution n'est que trop manifeste dans les établissements, plus nombreux du bassin du Bug, repartis dans les étapes Tripolie BII et CI, des aspects de Vladimirovka à ceux de Popudnja et Staraja Buda et surtout à ceux de Tomaševka et Vasilkovo, de sorte que les derniers peuvent être passés à l'étape suivante, Tripolie γI = la phase Cucuteni B2, étant donné le nombre petit des établissements de cette étape. Par les aspects décoratifs, les établissements cucuténiens, galiciens et tripoliens s'apparentent comme style et appartiennent à des étapes et séquences correspondentes entre les deux grandes aires.

Dans les établissements de l'Ouest de la Podolie, le groupe ε à *Kadievcy—Bavki* présente des aspects à „ellipses et tengentes horizontales" identiques à ceux de *Kudrincy*, mais en même temps des aspects deltoïdes par l'interstice couvert de hachures entrecroisees et même par les bandes des motifs contourées de lignes blanches d'après le procede du „blanc secondaire", comme dans les établissements cucuténiens de Drăguşeni—Fălticeni et Valea Lupului I (fig. 20/2—3). Ces deux établissements s'inscrivent comme des séquences de la sous-phase Cucuteni B1*b*, Kadievcy—Bavki comme *séquence initiale* et Kudrincy à côté de Ripiceni—Gura Hîrtopului, par les aspects identiques du décor spirale aux bandes libres et l'interstice rempli de couleur

noire (fig. 20/8, 10), et à côté de *Bilcze—Zlote I* de la Galicie, dont les aspects décoratifs sont identiques à ceux de Sipenitl (fig. 21 ; 29/1).

Dans le bassin du Dniéper, les établissements de type *Veremje* s'inscrivent de même, par les aspects deltoïdes du groupe ε, comme des *séquences initiales* par rapport aux établissements Kolomijščina II ou I, qui présentent seulement les aspects typiques du groupe ε, tout comme les établissements de type Vladimirovka ou Popudnja du bassin du Bug.

Tous ces établissements continnent seulement le groupe ε, sans des groupes de style AB, et donc ils doivent être repartis à une seule étape, *Tripolie CI*, correspondante à la phase Cucuteni B1. Mais, leur complexes céramique sont differenciés par les aspects deltoïdes ou classiques du groupe ε, par la présence ou l'absence de la „céramique à décor incisé avec ou sans peinture trichrome ou bichrome" de type Vladimirovka—Kolomijščina II et par l'évolution de la „céramique à décor incisé sans peinture" de type Kolomijščina. I. Malgré sa filiation génétique avec la „céramique à décor incisé avec ou sans peinture bichrome" de type Cucuteni A3-Triopolie BI, prolongée inévitablement dans les bassins du Bug et du Dniéper parallèlement avec les étapes Cucuteni AB1—AB2, cette catégorie nouvelle de céramique secondaire est une création de l'étape Tripolie CI. La présence ou l'absence de la *céramique à décor incisé* dans les complexes définis seulement par le groupe ε devient pour la première fois *critère de classification et de périodisation*, qui impose la subdivision de l'étape Tripolie CI en deux sous-phases, *CI 1* et *CI 2* (Tableau II).

En conséquence, les établissements de type *Vladimirovka* sur le Bug et *Kolomijščina II* sur le Dniéper, à céramique à décor incisé, doivent être passés de l'étape BII à *l'étape CI 1*, tandis que les établissements de type *Popudnja* et *Staraja Buda* sur le Bug, sans céramique à dècor incisé, restent repartis dans *l'étape CI 2*. Il este pourtant possible que l'évolution des aspects du décor incisé, des établissements Veremje et Kolomijščina II aux établissements *Chalepje* et *Kolomijščina I* sur le Dniéper, ait arrivé parallèlement aux établissements de Popudnja et de Staraja Buda, mais seulement dans le bassin du Dniéper, à *l'étape CI 2*. Question à résoudre par la datation avec le C_{14}.

Un parallélisme rigoureux entre les étapes Cucuteni AB2*b* (groupes γ—δ) — Tripolie BII2 (groupe δ) et entre les étapes Cucuteni B1*b* — Tripolie CI (groupe ε) laisse découverte l'étape correspondante à la sous-phase Cucuteni B1*a* (groupes γ—δ, ε) dans toute l'aire tripolienne. Pour annuler cette lacune et pour l'équivalence convenable de l'étape Tripolie CI — Cucuteni B1, il suffit à considérer, d'une part, que la diffusion de la céramique de style AB (groupe δ) dans la zone périphérique à Krutoborodincy I en Podolie ait arrivé à une étape plus tardive que la fin de l'étape AB2 dans l'aire cucuténienne, c'est-à-dire au début de l'étape B1*a*, et d'autre part qu'elle ait été succédée immédiatement, à la fin de l'étape B1*a*, par la diffusion du groupe ε à aspects deltoïdes, mais sans être accompagné par les groupes de style AB, de manière que les établissements de Kadievcy—Bavki en Podolie et de Veremje sur le Dniéper peuvent être repartis à la fin de l'étape Cucuteni B1*a*. De la sorte, l'étape Tripolie CI devient équivalente à la phase Cucuteni B1 (*l'étape finale de la sous-phase B1a et la sous-phase B1b*).

*

La différenciation des étapes secondaires au cours de la *phase Cucuteni B2* (groupes ε—ζ) n'est pas possible que par l'apparition de la catégorie secondaire de la *variante Monteoru* (fig. 28) dans les établissements de la Dépression sous-carpatique, *Sărata—Monteoru*, *Podei* et *Gura Văii*, ou de la Dépression du Prut, *Cucuteni—Cetățuie* (niveaux B2—II—III) et *Ștefănești—Stîrcea*, en déterminant de la sorte la *sous-phase B2b* (fig. 3, catég. M, points 14', 16—17, 30—32). Dans les deux régions, cette catégoire manque à *Trușești*, *Glăvăneștii Vechi* (?), *Valea Lupului II*, *Cucuteni—Cetățuie* (niveau B2—I) ou *Frumușica*, qui restent groupés dans la *sous-phase B2a* (fig. 3, points 13—15, 29).

La *variation de la proportion du groupe ζ* dans les complexes céramiques indique des *séquences* certes dans le cadre de la sous-phase B2*a*, conditionnées typologiquement par les complexes des établissements à un seul niveau, *Frumușica*, *Trușești*, *Valea Lupului II* (fig. 23/1—5) et par le niveau B2—I de *Cucuteni—Cetățuie* (fig. 26/1, 4). Cette succession des établissements dans la sous-phase B2*a* est confirmée stratigraphiquement par la croissance de la proportion du groupe ζ dans les trois niveaux de *Cucuteni—Cetățuie*, mais les aspects décoratifs de ce groupe dans les niveaux B2—II—III (fig. 26/3, 5, 7) sont différents et se rapprochent de ceux de *Podei* (fig. 24/2, 5—7 ; 25/1—2) et de *Ștefănești—Stîrcea* (fig. 27/1—4). Le groupe ε dans ces établissements manifeste une évolution parallèle des aspects décoratifs. Les aspects ultimes de l'évolution stylistique des groupes ε—ζ (fig. 30) ont été découverts tout récemment dans l'établissement de *Sadoveni* au N de la Dépression du Prut (fig. 3, point 37). *L'évolution des aspects décoratifs des groupes ε—ζ* détermine avec clarté les séquences de la sous-phase B2*b*.

Dans le bassin du Dniester, en Galicie et l'Ouest de la Podolie, les aspects décoratifs des deux groupes céramiques établissent directement le parallélisme des établissements et des séquences avec l'aire cucuténienne. Le groupe ζ à *Varvarovca XV (II)* (fig. 29/5) et à *Krutoborodincy II* (fig. 29/2) présente le décor elliptique de l'amphore de Truşeşti (fig. 23/3) et le décor zoomorphe de l'amphore de Bilcze—Zlote II (fig. 29/4) et les deux établissements peuvent être repartis à la sous-phase *B2a* (fig. 3, point 35'). En échange, les aspects des groupes ε—ζ à décor géométrique de *Darabani II* (fig. 27/5) ou à décor zoomorphe de *Bilcze—Zlote II* (fig. 29/4) correspondent à ceux de la céramique de Ştefăneşti—Stîrcea et du niveau B2—III de Cucuteni—Cetăţuie, comme séquences tardives de la sous-phase *B2b* (fig. 3, point 36). Les aspects de la céramique de Sadoveni se trouvent sur la céramique du niveau unique de *Koszylowce*, comme *séquences finales* dans l'aire cucuténienne et tripolienne (fig. 3, point 37).

La même évolution se manifeste sur la céramique de l'étape *Tripolie γI* = la phase Cucuteni B2 dans les bassins du Bug et du Dniéper. Le décor zoomorphe de Krutoborodincy II se trouve sur le fragment à décor elliptique de *Tripolie*, pendant que les aspects finals du décor géométrique apparaissent sur la ceramiquee de *Kassenovka* sur le Bug. Ces établissements peuvent encadrer l'étape γI comme séquences initiale ou finale, correspondant aux sous-phases Cucuteni B2*a*—B2*b*, qui indiqueraient la subdivision de cette étape dans les bassins du Bug et du Dniéper en deux *sous-étapes* correspondantes aux établissements de Krutoborodincy II et de Koszylowce de la Podolie et de la Galicie. Les aspects de la céramique de *Tomaševka* et de *Vasilkovo* peuvent être intercalés comme séquences entre les deux établissements Tripolie et Kassenovka et repartis aux deux sous-étapes (Tableau II).

La *céramique peinte de style Gorodsk—Usatovo* (fig. 31) continue et développe le style initié sur la céramique de l'étape finale de la culture de Cucuteni—Tripolie et peut constituer la *phase B3* de l'évolution de la céramique peinte créée par la culture de Cucuteni—Tripolie, mais cette phase stylistique se déroule dans les étapes propres de la culture de Gorodsk—Usatovo, dans la période de transition vers l'époque du bronze (fig. 3, points 18—21).

*

La périodisation des étapes de la culture de Cucuteni—Tripolie, déterminées par la recherche systématique et conditionnées par la succession des styles de la céramique, Précucuteni et Cucuteni A, AB et B, doit être complétée par la définition des *phases stylistiques* du décor de la céramique, qui se superposent, sans des correspondances rigoureuses, aux styles de la céramique et aux étapes culturelles et doivent être formulées d'après les catégories de la théorie de l'art.

Le changement des *aspects formels* des aspects décoratifs sur la céramique trichrome de style A ou sur les groupes de style B échappe à l'étreinte des règles stylistiques de la variation des formules picturales et des aspects décoratifs sur la céramique des trois styles A, AB et B et s'explique par les *facteurs stylistiques* du renouveau formel des styles, comme principe de la vie des formes, d'après la conception des „phases stylistiques" des grands styles chez H. Focillon et de la succession des „structures permanentes de l'art" chez H. van Lier.

Les trois phases de H. Focillon, *expérimentale, classique* et *baroque*, sont complétées par les deux phases de H. van Lier, *maniériste* et *expressionniste* (Tableaux I—II).

Enfin, il est nécessaire de considérer les *dates du* C_{14} (Anexe VI), dont l'interpretation n'est pas toujours satisfaisante.

LÈGENDE DES FIGURES

Fig. 1—1 : Graphique simplifié de l'évolution des catégories de la céramique trichrome et bichrome, en fonction de leur pourcentage sur la verticale (non calculé à cause du manque dans les publications), le long des étapes de la période Cucuteni A ; 2 : Graphique de l'évolution des deux catégories de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc, en fonction de leur pourcentage (calculé d'après le tableau de la fig. 2/1), le long des étapes des deux phases Cucuteni A2 et A3; 3: Graphique unic de l'évolution des deux catégories de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc, en fonction du pourcentage de la différence entre leur proportions (calculé d'après le tableau de la fig. 2/1), le long des étapes des deux phases Cucuteni A2 et A3 ;

Catégories céramiques : 2. Céramique à décor incisé, catégorie secondaire depuis la phase A1 jusqu'au commencement de la sous-phase *A3b* dans la Dépression du Prut (fig. 8/1) ; 7. Cé-

ramique bichrome peinte du „blanc linéaire ou étalé sur rouge ou noir", catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la fin de la sous-phase A3*a* (fig. 4/2) ; 8. Céramique à décor incisé et à peinture bichrome ou trichrome, catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la fin de la sous-phase A3*a*, caractéristique à la Dépression du Prut et à l'espace estique (fig. 11/4, 6) ; 10. Céramique peinte bichrome à zones décoratives synthétiques, catégorie principale dans la phase A1 et catégorie secondaire jusqu'à la sous-phase A3*a*, caractéristique pour la Dépression sous-carpathique et le Plateau central de la Moldavie (fig. 4/5—7 ; 6 ; 7/3) ; 11. Céramique trichrome à fond brun, catégorie principale à la phase A2 et catégorie sous-jacente à la phase A3 (fig. 4/1, 4,8 ; 5/1, 6—8 ; 7/2 ; 8/5) ; 12. Céramique trichrome à fond blanc, catégorie sous-jacente à la phase A2 et catégorie principale à la phase A3 (fig. 4/3 ; 5/2—5, 9 ; 7/1, 4—6 ; 9 ; 10/2—3, 5). La céramique trichrome continue aussi, en petite proportion, au commencement de la phase AB1 (fig. 10/4) ;

Etablissements : I—Dépression sous-carpathique ; II—Dépression du Prut ; 1—Bonțești ; 2—Ariușd VII ; 3—Izvoare II 1*b* = Ariușd IV = Olteni ; 4—Frumușica I ; 5—Calu ; 6—Frumușica II ; 7—Ghelăiești ; 8—Hăbășești ; 9—Ruginoasa ; 10—Izvoare II2 ; 11—Corlăteni.

Fig. 2.—1 : Variation du pourcentage des proportions des deux catégories de la céramique trichrome dans les établissements des phases Cucuteni A2 et A3 : A—Ariușd ; B—Bonțești; C—Calu ; F—Frumușica ; G—Ghelăiești ; H—Hăbășești ; Iz—Izvoare ; O—Olteni ; R—Ruginoasa ; 2 : Répartition de la céramique trichrome à fond brun et à fond blanc entre les deux niveaux Cucuteni A de Frumușica (d'après les indications de l'Inventaire de la monographie) et dans le niveau unique de Calu (d'après le nombre des exemplaires illustrés dans la publication) ; 3 : Probabilité de la répartition entre les niveaux Cucuteni A de Frumușica des deux catégories de la céramique trichrome sans l'indication du niveau de provenance.

Fig. 3.—1 : Projection horizontale de l'imbrication des catégories et des groupes céramiques par l'ordre de leur parution dans les complexes céramiques des établissements à stratigraphie verticale ou horizontale, déterminant stratigraphiquement et typologiquement les étapes des périodes Cucuteni AB et B ; 2 : L'ordre de la succession et la filiation des groupes céramiques de style AB et Benfonction de leur conditionnements stratigraphiques, typologiques et chronologiques dans les complexes des étapes des périodes Cucuteni AB et B ;

Catégories et groupes: 11—12, catégories de la céramique trichrome à fond blanc et à fond brun de la phase finale de la période Cucuteni A (fig. 9) et de la phase initiale de la période AB (fig. 10/4); α—δ, groupes de style AB des phases de la période Cucuteni AB = l'étape Tripolie BII (fig. 13/5—6, 8 ; 14—15) et de l'étape initiale de la phase Cucuteni B1 = l'étape Tripolie CI (fig. 16/1—2 ; 17/5 ; 19/3) ; ε—ζ, groupes de styl B des phases de la période Cucuteni B = les étapes Tripolie CI—γ1 (fig. 16/3—4 ; 17/1—4, 6—7 ; 18 ; 19/1—2, 4—6 ; 20—27, 29—30) et des étapes de la période de transition Gorodsk—Usatovo (fig. 31) ; M, céramique de la variante Monteoru, catégorie secondaire à l'étape finale de la phase Cucuteni B2 (fig. 28/1—7,9); C, céramique C, catégorie secondaire depuis la phase finale de la période Cucuteni A jusqu'à l'étape initiale de la période de transition (fig. 28/8) ; C', céramique non-peinte Gorodsk—Usatovo, catégorie principale de la période de transition ;

Etablissements : I—Dépression du Prut ; II — Dépression sous—carpathipue ; III — Plateau central de la Moldavie, Plateau de Suceava et du Hotin, la Galicie et la Podolie ; 1 — Drăgușeni—Săveni ; 2 — Fedeleșeni ; 3 — Corlăteni ; 4,6 — Cucuteni—Dimbul Morii ; 5, 7—9, 18, 20 — Cucuteni—Cetățuie ; 10 — Prigorenii Mici ; 11 — Valea Lupului I ; 12 — Stinca—Ștefănești ; 12' — Petreni ; 13 — Trușești ; 14—14' — Cucuteni—Cetățuie (niveaux B2 — I et II) ; 15 — Valea Lupului II ; 16 — Cucuteni—Cetățuie (niveau B2 — III) ; 17 — Ștefănești —Stircea ; 19, 21 — Erbiceni I — II ; 22—22', 25 — Traian—Dealul Fintinilor ; 23—24, 28—29 — Frumușica ; 26 — Ghelăiești ; 27 — Văleni—Roman ; 30 — Podei ; 31 — Gura Văii ; 32 — Sărata Monteoru; 32' — Vygnanka et Solonceni II (II) ; 33 — Huși ; 33' — Krutoborodinți I et Solonceni II (II) ; 34 — Drăgușeni—Fălticeni ; 35 — Varvarovca XV (I), Șipeniți et Bilce—Zlote I ; 35' — Varvarovca XV (II) et Krutoborodinți II ; 36 — Darabani II et Bilce —Zlote II ; 37 — Sadoveni et Koszylowce.

Fig. 4. — Céramique Cucuteni A2. Sous-phase A2*a*. Séquences Izvoare II 1 : 1, 4, céramique trichrome à fond brun ; 2, céramique bichrome au „blanc linéaire sur le lustre noir de la surface" ; 3, céramique trichrome à fond blanc (zone inférieure) et l'espèce à décor linéaire bichrome (zone supérieure) ; 5—7, céramique bichrome à zones décorative synthétiques ; 8 trichrome à fond brun, l'espèce à bandes étroites et à l'interstice large de couleur blanche.

Fig. — 5. — Céramique Cucuteni A2. Sous-phases A2*a*—A2*b*. Séquences de Frumușica I — II : 1, 6, 8, céramique trichrome à fond brun ; 2—5, céramique tricrome à fond blanc ;

7, trichrome à fond brun, l'espèce à bandes étroites et à l'interstice large de couleur blanche ; 9, trichrome à fond blanc, l'espèce à „bandes étroites et au blanc positif". 1—4, 8, niveau I ; 5—7, niveau II.

Fig. 6 — Céramique Cucuteni A2. Sous-phases A2*a* — A2*b*. Séquences de Frumuşica I— II : 1—4, ceramique bichrome à zones décoratives synthétiques. 1—3, niveau I ;4, céramique bichrome à zones décoratives synthétiques. 1—3, niveau I ; 4, niveau II.

Fig. 7 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phases A3*a* — A3*b*. Séquences Gura Văii et Izvoare II2 (4) : 1, céramique trichrome à fond blanc ; 2, céramique trichrome à fond brun ; 3, céramique bichrome à zones décoratives synthétiques ; 4—6, trichrome à fond blanc, les espèces aux „bandes moyennes ou très étroites à blanc positif".

Fig. 8 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*a*. Séquence Truşeşti : 1, céramique à décor incisé ; 2—4, céramique trichrome à fond blanc ; 5, céramique trichrome à fond brun.

Fig. 9 — Céramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*b*. Séquence Secăreşti—Dealul Tinosul et Scînteia — La Nuci (2) : 1—5, céramique trichrome à fond blanc : 1, à bandes négatives larges (à l'ext) et moyennes (à l'int.) ; 2, l'espèce à l'interstice rempli de couleur noire ; 3, 5, l'espèce à „bandes étroites et au blanc positif" ; 4, l'espèce à „bandes moyennes et au blanc positif".

Fig. 10 — Ceramique Cucuteni A3. Sous-phase A3*b*, séquence Chetreşti, et sous-phase AB1*a*, séquence Corlăteni (4) : 1, 5 (à l'int.), céramique trichrome à fond brun ou à fond blanc, l'espèce à décor linéaire bichrome ; 2—3, 5 (à l'ext.), céramique trichrome à fond blanc et l'interstice au brun linéaire, les espèces aux „bandes moyennes négatives" (3), ou aux „bandes étroites ou très étroites et au blanc positif" (2, 5) ; 4, céramique trichrome à fond brun, l'espèce à „bandes étroites et à l'interstice large au blanc linéaire".

Fig. 11 — Céramique Cucuteni A1 — Tripolie A II. L'étape Tripolie A II précoce, séquence Luka—Vrublevcckaja (1), et tardive, séquences Krasnostavka (2, 7) et Borisovka (3—5). Phase Cucuteni A1 tardive, séquence Ruseştii Noi I (I) (6) : 1, céramique à décor incisé de facture Stoicani—Aldeni ; 2, 5, 7, céramique à décor incisé ; 3, l'espèce à décor et à rainures ; 4, 6, céramique à décor incisé et à peinture bichrome au „rouge sur blanc".

Fig. 12 — Céramique Cucuteni A3 — Tripolie BI. Sous-phase Cucuteni A3*b*, séquence Darabani I (1—4), et l'étape Tripolie BI, séquence Sabatinovka I (5—10) : 1,4, 8, 10, céramique trichrome à fond blanc et aux bandes larges ou moyennes ; 2—3, 5—6, céramique à décor incisé avec ou sans rainures ; 9, trichrome à fond blanc, l'espèce à décor linéaire bichrome.

Fig. 13 — Céramique Tripolie BI = sous-phase Cucuteni A3*b*, séquences Kadievcy — Burakovka (1—3), Kadievcy—Bavki (4) et Kudrincy (7). Céramique Tripolie BII = sous-phase Cucuteni AB1*a*, séquence Polivanov — jar II (5—6). Céramique Tripolie BII = sous-phase Cucuteni AB2*b*, séquences Polivanov — jar II (8) et Krutoborodincy I (10—12). Céramique Tripolie CI = sous-phase Cucuteni B1*a*, séquence Polivanov — jar II (9) : 1—4, céramique trichrome à fond blanc et aux bandes larges, moyennes ou étroites ; 4, l'espèce à l'interstice traité avec la couleur noire ; 7, l'espèce aux „bandes moyennes ou étroites et au blanc positif" ; 5, sous-grupe α 2 ; 6, sous-groupe β 1a ; 8, 12, sous-groupe δ 2*a* ; 11, sous—groupe δ 2*a* à „blanc secondaire" ; 10, sous-groupe δ 1*a* ; 9, sous-groupe ε 1*a*.

Fig. 14 — Céramique Cucuteni AB1. Sous-phase AB1*a* (groupes α — β), séquence des établissements de Drăguşeni—Săveni et de Podriga (Drăguşeşni). Sous-phase AB1*b* (groupes α—β, γ), séquence de Cucuteni—Dîmbul Morii : 1,3, sous-groupe α1 : 2, 6, sous-groupe β 1*a* : 4—5, sous-groupe β1 ; 1, Podriga—Valea Boului ; 2, Drăguşeni—Ocoale ; 3—4, Drăguşeni—Movila din Sărături ; 5, Drăguşeni—La Moară ; 6, Cucuteni—Dîmbul Morii.

Fig. 15 — Céramique Cucuteni AB2. Sous-phase AB2*b* (groupes γ—δ). Séquence Frumuşica : 1, sous-groupes γ1 (à l'ext.) et δ1*a* (à l'int.) ; 2, sous-groupes γ1 (zones du cou et du corps), γ2 (zone supérieure de l'épaule) et δ3*a* (zone inférieure de l'épaule) ; 3, sous-groupes δ2*a* (zones sup. et inf.) et δ1*a* (zone moyenne).

Fig. 16 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a* (groupes ε, γ—δ), Séquence Ghelăieşti : 1, sous-groupes γ3 et γ1 ; 2, sous-groupes δ2*a* (zone inf. de l'épaule), γ2 (zone sup. de l'épaule) et γ1 (zone de l'ouverture et du corps) ; 3—4, sous-groupe ε2.

Fig. 17 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a*, séquence Ghelăieşti (1,5) et Calu (2, 7). Sous-phase B1*b* (groupe ε), séquence Văleni—Piatra Neamţ (3—4, 6) : 1—2, 4, 7, sous groupe ε1*a* ; 3,6, sous-groupe ε 2 ; 5, sous-groupe δ2*a*.

Fig. 18 — Céramique B1. Sous-phase B1*b*. Séquence Frumuşica : 1, 4—5, sous-groupe ε1*a* ; 2—3, sous-groupe ε2.

Fig. 19 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a* (groupes ε,δ). Séquence Cucuteni—Cetăţuie (1—2, 6) et Prigorenii Mici (3—5): 1—2, 5—6, sous-groupe ε1*a* ; 3, sous-groupe δ2*a*; 4, sous-groupe ε2.

Fig. 20 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*a*, séquence Drăguşeni—Fălticeni (1, 3.5). Sous-phase B1*b*, séquences Valea Lupului I(2, 4) et Rîpiceni—Gura Hîrtopului (6—10) : 1, 4—10, sous-groupe ε1*a* ; 2—3, sous-groupe ε2.

Fig.21 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*b*, Séquence Şipeniţi : 1—5, sous-groupe ε1*b* ; 6, sous-groupe ε1a.

Fig. 22 — Céramique Cucuteni B1. Sous-phase B1*b*, séquences Petreni (1.4—6) et Stînca — Ştefăneşti (3, 7—8). Sous-phase B2*a*, séquence Truşeşti (2) : 1—8, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 23 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*a* (groupes ε—ζ). Séquences Frumuşica (1), Truşeşti (2—3) et Valea Lupului II (4—6) : 1—5, sous-groupe ζ1*a* ; 6, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 24 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b* (groupes ε—ζ et la „variante Monteoru"). Séquence Podei : 1, sous-groupe ε1*a* ; 2, 5—7, sous-groupe ζ1*a* ; 3—4, sous-groupe ε2.

Fig. 25 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*. Séquence Podei : 1—2, sous-groupe ζ1*a* ; 3. sous-groupe ε2.

Fig. 26 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phases B2*a* (1, 4, 6) et B2*b* (2—3, 5, 7). Séquences Cucuteni—Cetăţuie : 1, sous-groupe ζ1*b* ; 2, 6, sous-groupe ε1*a* ; 3—5, 7, Sous-groupe ζ1*a*. 1, 4, 6, niveau I ; 2, 5, niveau II ; 3, 7, niveau III.

Fig. 27 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*. Séquences Ştefăneşti—Stîrcea (1—4) et Darabani II (5) : 1—4, sous-groupe ζ1*a* ; 5, sous-groupe ε1*a*.

Fig. 28 — Céramique Cucuteni B1 (8) et B2, sous-phase B2*b* (1—7, 9). Séquences différentes : 1—7, 9, céramique „variante Monteoru" ; 8, céramique „Cucuteni C", 1, 3, 6, Podei ; 2, Sărata—Monteoru ; 4, Gura Văii ; 5, 9, Ştefăneşti—Stîrcea ; 7—8, Cucuteni—Cetăţuie.

Fig. 29 — Céramique Cucuteni B1, sous-phase B1*b*, séquences Bilce—Zlote I (1) et Varvarovca XV (I) (3). Céramique Cucuteni B2, sous-phase B2*a*, séquences Krutoborodincy II (2), Bilce—Zlote II (4) et Varvarovca XV (II) (5) : 1, 3, sous-groupe ε1*a* ; 2, sous-groupe ζ1*b* ; 4—5, sous-groupe ζ1*a*.

Fig. 30 — Céramique Cucuteni B2. Sous-phase B2*b*, séquence finale de Sadoveni : 1—2, sous-groupe ζ1*b*.

Fig. 31 — Céramique peinte Gorodsk — Usatovo (= Horodiştea—Folteşti). Séquences Vychvatincy (1—2), Horodiştea (3) et Usatovo — tumulus I (4) : 1, 3, groupe ε ; 2, 4, groupe ζ.

Tableau I et II. — Répartition des complexes céramiques des établissements à stratigraphie verticale et horizontale dans les étapes déterminées dans les aires cucuténienne, galicienne et tripolienne (les catégories et les groupes définissent les complexes céramiques dans l'aire cucuténienne).